

Un aspecte de la influència l·latina en la prosa catalana medieval

Les relacions interoracionals en Antoni Canals

JORDI CARBONELL
HORTÈNSIA CURELL

Premi Francesc Cambó 1950

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
FILOLÒGICA

Un aspecte de la influència
l·latina en la prosa catalana
medieval

Un aspecte de la influència l·latina en la prosa catalana medieval

Les relacions interoracionals en Antoni Canals

JORDI CARBONELL
HORTÈNSIA CURELL

Premi Francesc Cambó 1950

Barcelona, 2020

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
FILOLÒGICA

Carbonell, Jordi, 1924-2016, autor

Un Aspecte de la influència llatina en la prosa catalana medieval : les relacions interoracionals en Antoni Canals. — Primera edició

Bibliografia. — Premi Francesc Cambó 1950

ISBN 9788499655123

I. Curell, Hortènsia, 1923-2005, autor II. Institut d'Estudis Catalans. Secció Filològica III. Títol

1. Canals, Antoni, aproximadament 1352-aproximadament 1419 — Crítica i interpretació

2. Català — Gramàtica comparada — Llatí 3. Llatí — Gramàtica comparada — Català

4. Literatura llatina — Traduccions al català — Història i crítica

811.134.1'362

811.124'362

821.124.05=134.1

L'edició d'aquesta obra
ha estat a cura d'August Bover i Font,
membre de l'Institut d'Estudis Catalans

© Jordi Carbonell i de Ballester i Hortènsia Curell i Sunyol

© 2020, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: febrer de 2020

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Disseny de la coberta: Azcunce | Ventura

Compost per Fotoletra, SA

Imprès a Open Print, SL

ISBN: 978-84-9965-512-3

Dipòsit Legal: B 3708-2020

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Nota editorial

El treball que ara publiquem, *Un aspecte de la influència llatina en la prosa catalana medieval. Les relacions interoracionals en Antoni Canals*, obra de Jordi Carbonell i Hortènsia Curell, va ser guardonat per l'Institut d'Estudis Catalans amb el Premi Francesc Cambó, l'any 1950. Li fou atorgat per una ponència reunida el dia 13 d'abril d'aquell any i formada per Carles Riba, Ramon Aramon i Serra i Pere Bohigas, membres de la Secció Filològica, i Marçal Olivar, nomenat per la Fundació Bernat Metge —tal com es pot veure en el document reproduït a les pàgines 7 i 8. D'acord amb la documentació conservada a l'Arxiu de l'IEC, Ramon Aramon i Serra, com a secretari general de l'Institut, ho comunicà oficialment als guanyadors el dia 15 d'aquell mes i signà el corresponent informe el dia 23 —vegeu el document a la pàgina 8.

Sens dubte prenent com a base aquest treball, Jordi Carbonell feu una conferència sobre la «Sintaxi d'Antoni Canals» per a la Secció de Llengua i Literatura de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, filial de l'IEC, que va tenir lloc a les 19.15 h del dimecres 18 de febrer —que hauria de correspondre a l'any 1953—, al número 231 del carrer de Provença de Barcelona, és a dir, a casa de Josep Puig i Cadafalch —vegeu el document a la pàgina 9. I en una nota de Jordi Carbonell, datada a Barcelona el dia 2 de juliol de 1955 i adreçada a Joan Coromines, llavors retornat a Chicago, entre altres coses li explica: «Aquest estiu penso també deixar enllestit i definitivament revisat per a la publicació el treball de la sintaxi interoracional d'Antoni Canals, que com sabeu vaig fer junt amb la meva esposa». Però el cert és que aquest treball mai no es va publicar. N'ignorem les causes, però no resulta gaire sorprenent si tenim presents les greus dificultats que patia l'Institut d'Estudis Catalans, llavors en la clandestinitat sota la dictadura franquista. Recuperat el treball seixanta-sis anys després, la Secció Filològica va aprovar publicar-lo en la reunió ordinària del 13 de maig de 2016, a proposta de la Comissió de

Publicacions de la Secció, que en la reunió de l'11 d'abril d'aquell any havia considerat interessant la seva edició i, per aquest motiu, l'havia inclòs en la llista de publicacions previstes per a l'any 2016. La defunció aquell mateix any de Jordi Carbonell, que ja no fou a temps de corregir-ne les proves, i les dificultats per llegir nombrosos passatges d'un original tan antic n'han endarrerit encara uns anys més la publicació que, finalment, el lector ja pot tenir a les mans.

AUGUST BOVER I FONT
Secció Filològica

Hortènsia Curell i Jordi Carbonell a Hyde Park (Londres) l'any 1950.

Informe per a l'adjudicació del «Premi Francesc Cambó», de l'Institut d'Estudis Catalans, corresponent a l'any 1950

El dia de la data es reuneix la Ponència que ha de dictaminar sobre les obres que opten al Premi Francesc Cambó de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, formada pels senyors Carles Riba i R. Aramon i Serra, membres de la Secció Filològica de l'INSTITUT, designats per aquest, Marçal Olivar, nomenat per la Fundació Bernat Metge, i Pere Bohigas, membre també de la Secció Filològica, com a adjunt.

S'examina l'únic treball presentat, titulat *Un aspecte de la influència llatina en la prosa catalana medieval. Les relacions interoracionals en Antoni Canals*, del qual són autors Jordi Carbonell i Hortènsia Curell.

L'obra comença amb un estudi de l'asíndeton com a forma d'expressió de relacions de tota mena i com a recurs estilístic freqüent. Segueix una anàlisi de la parataxi, que permet de precisar els valors de diversos nexes, i una altra, més extensa de la hipotaxi, dividida en tres parts: substantiva, adjectiva i adverbial. Les freqüents comparacions de les obres de Canals estudiades amb els textos llatins d'on procedeixen vénen a precisar fins a quin punt la llengua sàvia influí damunt la prosa de l'escriptor valencià.

Per bé que la manca d'antecedents de treballs d'aquesta mena referents a la nostra llengua explica que els autors no hagin pogut dur a terme l'estudi comparatiu desitjable per a establir una perspectiva històrica, i la inexistència d'edicions d'algunes obres de Canals no ha permès tampoc de recollir els materials sintàctics de tota la seva obra; per bé, encara, que el jurat cregui que una exposició dels corrents culturals i literaris de l'època en els quals cal situar la figura de l'escriptor analitzat hauria estat convenient per a fer comprendre millor alguns dels trets estilístics que els autors estudien; amb tot, tenint en compte que el treball presentat constitueix una copiosa aportació de materials de primera mà per a l'estudi, poc fressat encara, de la sintaxi catalana i de la influència de determinats escrip-

tors llatins damunt la prosa catalana medieval, i posat que ell és fruit d'una llarga i pacient recerca, realitzada amb un gran rigor científic, la Ponència té l'honor de proposar a l'INSTITUT que el Premi Francesc Cambó d'enguany sigui concedit a l'obra presentada.

CARLES RIBA
R. ARAMON I SERRA
MARÇAL OLIVAR
PERE BOHIGAS
Barcelona, 13 d'abril de 1950

L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, en sessió plenària del dia 15 del corrent mes, acordà per unanimitat acceptar la proposta d'aquesta Ponència, i atorgar, per consegüent, el Premi Francesc Cambó d'enguany al treball *Un aspecte de la influència llatina en la prosa catalana medieval. Les relacions interoracionals en Antoni Canals*, del qual són autors el senyor Jordi Carbonell i la senyoreta Hortènsia Curell.

R. ARAMON I SERRA
El secretari general
Barcelona, 23 d'abril de 1950

SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS HISTÒRICS

FILIAL DE L'«INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS»

La SECCIÓ DE LLENGUA I LITERATURA de la SOCIETAT celebrarà
sessió científica el pròxim divendres dia 18 de febrer,
a les 7'15 de la tarda, a Borriana 221.

COMUNICACIONS:

Carbonell: Història d'
Antoni Canals

Jordi Carbonell i Hortència Curell

Un aspecte de la

INFLUÈNCIA LLATINA EN LA PROSA CATALANA MEDIEVAL

Les relacions interoracionals en

ANTONI CANALS

(Estudi fet sobre els següents textos:
Valeri Màxim, Scipió e Aníbal, De providència
i *De arra de ànima*. Abans de 1395 a 1419?)

Barcelona
1950

Taula

PART PRIMERA: ASÍNDETON

I. Asíndeton	21
--------------	----

PART SEGONA: PARATAXI

I. Copulativa	37
II. Distributiva	49
III. Disjuntiva	53
IV. Adversativa	57

PART TERCERA: HIPOTAXI

I. Substantiva	73
A. Oracions subjecte	73
B. Oracions complement directe	80
C. Oracions complement indirecte	98
D. Oracions complement circumstancial	109
De causa	112
De conseqüència	124
E. Oracions complement d'un substantiu o adjectiu	131
II. Adjectiva	135
III. Adverbial	171
A. Temporal	171

B. Modal	182
C. Comparativa	188
D. Condicional	194
E. Concessiva	203

Bibliografia consultada

- BOHIGAS, Pere. «Nota sobre el Tractat de Cavalleria del rei Pere III». *Estudis Romànics*, I (1947-1948).
- BOURCIEZ, E. *Eléments de linguistique romane*. París, 1923.
- BRUNOT, Ferdinand. *La pensée et la langue*. París, 1922.
- CALVERAS, S. J., Josep. «La forma “que” del relatiu català». *Anuari de l'Oficina Romànica*, II (1929) i III (1930).
- FABRA, Pompeu. *La coordinació i la subordinació en els documents de la Cancilleria catalana del segle XIV*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1926. (Memòries de la Secció Filològica; I)
- *Gramàtica catalana*. Barcelona, 1933.
- GILI Y GAYA, Samuel. *Curso superior de sintaxis española*. Mèxic, 1943.
- GRANDGENT, C. H. *Introducción al latín vulgar*. Madrid, 1928. (Publicaciones de la Revista de Filología Española; IX)
- KLESER, Otto. «Beiträge zur Syntax altkatalanischer Konjunctionen». *Butlletí de Dialectologia Catalana*, XVIII (1930), p. 321-421.
- LENZ, Rodolfo. *La oración y sus partes*. Madrid, 1935. (Publicaciones de la Revista de Filología Española; V)
- MENÉNDEZ PIDAL, R. *Cantar de Mío Cid*. Madrid, 1944-1945. (Obras Completas, III-IV).
- *Manual de gramática histórica española*. 6a edició. Madrid, 1941.
- MEYER-LÜBKE, W. *Grammaire des langues romanes*, Vol. III. París, 1900.
- PAR, Anfòs. *Sintaxi catalana segons los escrits en prosa de Bernat Metge (1398)*. Halle, 1923. (Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie; LXVI).
- «Curial e Guelfa»: *Notes lingüístiques y d'estil*. Barcelona, 1928. (Biblioteca Lingüística de l'Oficina Romànica; I)
- «“Qui” y “que” en la Península Ibérica». *Revista de Filología Española*, XVI (1929), p. 1-147.
- PETRARCA, Francesco. *L'Africa: Edizione critica per cura di Nicola Festa*. Florència, 1926. (Edizione Nazionale delle Opere di F. P.; I)

SÈNECA, L. A. *De la brevetat de la vida. De la vida benaurada. De la providència*. Text i traducció del Dr. Carles Cardó. Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1924. (Escriptors Llatins)

Cornelius Nepos, Quinte-Curce, Justin, Valère Maxime, Julius Obsequens: Oeuvres complètes... publiées sous la direction de M. Nisard. París, 1841, p. 559-830.

TEXTOS CATALANS

Llibre anomenat Valeri Màxim. Dels dits y fets memorables. Traducció catalana del XIVè. segle per Frare Antoni Canals ara per primera volta estampada segons el còdex del Consell de Cent barceloní per R. Miquel y Planas. Barcelona, 1914. 2 v.

CANALS, Antoni: *Scipió e Aníbal. De providència. De arra de ànima*. Edició, pròleg i notes per Martí de Riquer. Text revisat per R. Aramon i Serra. Barcelona, 1935. (Els Nostres Clàssics; XLIX)

Pròleg

Aquest estudi tenia en un començament un camp més limitat —una sola obra de les quatre que després n’han estat l’objecte— i un propòsit diferent. Va ésser en tractar d’obtenir alguns aclariments per mitjà de la font llatina que se’ns va obrir tot un altre camp, ple de suggerències: el de la comparació del text català amb l’original. Aleshores vam decidir-nos a ampliar el treball a les obres més importants de Canals publicades —l’*Escala de contemplació* encara no ho ha estat— i a intentar de concretar què duia de nou Canals a la llengua, fins a quin punt ho devia al text que traduïa i fins a quin punt al llatí que ja sabia. Això era concretar un moment de la influència llatina en la nostra prosa. Al mateix temps procuràvem no deixar de banda tampoc tot allò que, en relació o no amb la llengua llatina, constituïa el bagatge sintàctic del nostre escriptor, pel que fa referència a la parataxi i a la hipotaxi.

Per aquest camí ens ha estat possible d’observar com era valorada una forma d’expressió, l’asíndeton, i fins a quin punt aquesta valoració obeïa al text llatí que traduïa o a una influència llatina del tot assimilada. Aquest fenomen hem vist com es repetia amb altres fórmules sintàctiques, tals com alguns usos de la conjunció *e*, com a copulativa i com a distributiva; en les completives d’infinitiu; en el relatiu expressant finalitat; en algunes funcions de *quomodo*; en la influència sintàctica de l’ús de *cum* amb subjuntiu, etc.

Altrament, la influència llatina ha motivat la utilització de determinats recursos estilístics en uns casos, mentre que en uns altres, en canvi, la comparació ha palesat el contrast entre les dues versions. En aquest lloc cal posar alguns aspectes de la parataxi copulativa i de la hipotaxi causal entre els més importants.

Finalment, ens ha estat possible, gràcies a la comparació amb l’original, d’aclarir el valor d’alguns nexes, o de registrar-ne noves funcions fins ara no estudiades. Així, hem trobat tota una gamma de matisos en l’ús de l’adverbi relatiu *on*,

o en les conjuncions *emperò* i *car*, per exemple. També han pogut ésser precisats alguns valors del *com* temporal amb indicatiu, i de determinades correlacions i locucions conjuntives.

D'altra banda, hem pogut reduir la importància atorgada a la influència llatina en el nostre escriptor en el camp de la subordinació adjectiva, que un estudi incomplet havia sobrevalorat, al mateix temps que portàvem a la consideració un factor, el fonètic, en l'evolució dels nexes hipotàctics adjectius àtons en la llengua en general.

En un camp exclusivament romànic, ens hem plantejat alguns problemes sota un punt de vista nou, com el de la substantivació de la hipotaxi adjectiva. O ens hem emprès la classificació d'algunes correlacions temporals i modals, seguint un camí diferent al de Par.

Atesa la manca de materials amb els quals comparar les nostres conclusions, hem procurat de donar a aquestes un enunciat no gaire categòric. En realitat, molts dels punts estudiats romanen encara sense aclarir del tot, i potser no hem fet més que intentar de plantejar amb més claredat el problema.

En general, quant a l'estructura, hem seguit, sense gaire rigidesa, Gili, en la seva *Sintaxis española*. Ens hem atès, però, al que donava la matèria que teníem entre mans. Ens hem servit sovint dels treballs de Par, Fabra i Klesper sobre parataxi i hipotaxi.

No fem referència a la interpretació del sentit del text llatí, la qual cosa queda al marge del nostre estudi, sinó que solament ens hem interessat pel fet sintàctic. Tampoc no fem menció a part quan es tracta de simples frases o parts de l'oració, per tal com aquestes darreres poden tenir relacions d'interdependència igual que les proposicions amb verb en mode personal.

Quant a l'ortografia i a la puntuació, hem optat per deixar exactament la dels textos damunt dels quals hem treballat. Les abreviatures usades en les citacions són les següents: V = *Valeri*; S = *Scipió*; P = *Providència*; A = *Arra*; AVII = Cant VII de l'*Africa*; Pr = *De prouidentia*. Per al text català del *Valeri* citem amb la inicial seguida dels números del llibre i de la ratlla, en aràbics; per al llatí, la inicial, seguida dels números del llibre i del capítol en romans, i del número del paràgraf en aràbics. Els altres textos catalans i el *De prouidentia* els citem per inicial, pàgina i ratlla. L'*Africa*, pel número del vers.

PART PRIMERA

Asíndeton

Asíndeton

De tots els mitjans d'expressar la relació entre les oracions que formen un conjunt psíquic, el més simple és aquell que prescindeix de la conjunció o del mot conjuntiu, o sigui l'asíndeton, anomenada també juxtaposició. Ordinàriament, les oracions psíquiques o períodes se succeeixen en el discurs per simple juxtaposició. No és a aquest tipus d'asíndeton al que ens referim, sinó a aquell que té lloc amb oracions que formen part d'un sol període, les quals depenen unes d'altres o simplement estan unides, tot conservant cada una d'elles la seva independència, almenys formal.

L'asíndeton, per tal com és el mitjà més primari d'expressar relacions, és la primera forma que apareix en la llengua, tant en els infants com, presumiblement, en les llengües en formació. Després desapareix, substituït per l'ús de nexes simples, tals com les conjuncions copulatives, els quals van adquirint, bé sigui en el llenguatge individual, bé en la llengua comuna, una major complicació. En aquest moment, l'asíndeton com a mitjà d'expressió de relacions interoracionals ha desaparegut gairebé per complet. És quan es busca la simplicitat amb un afany estètic que, paral·lelament a la simplificació de formes en les Belles Arts, apareix en la llengua l'ús deliberat de l'asíndeton per a expressar aquesta mena de relacions. La introducció d'aquesta forma d'expressió, que ja aparegué en Bernat Metge,¹ cal atribuir-la a la influència llatina i, en Antoni Canals, és d'una gran fecunditat.

Asíndeton d'influència llatina directa. Apareix molt sovint en traduir períodes llatins de construcció paral·lela, la qual és conservada en català amb el mateix valor.

Així, una simple copulació:

«lo qual Scipio, com hac a-
conseguit la splendor de la
Gouernacio, la claredat de
la honor triumphal, la be-
llea del Consolat, lo sacer-
doci del sobiran Bisbe, en
tant que tot hom lapellaua
patro del Senat...»
(V6, 2236-2240)

«Aquest, terror de tota Ità-
lia, mur e deffenció de Car-
tayna, aquest és subjugador
d'Espanya,...» (S46, 16-18)

«Tostemps han yvern; lo cel
han trist, ab continuats nú-
vols; la terra és stèril; de-
fenen-se de la pluga, los ha-
bitadors de la dita terra, ab
fulles de arbres e ab palla;
han a traure aygua dels
stanys, qui són tots gelats;
lurs viandes són bèsties fe-
res, qui cassen.» (P110, 17-22)

«is namque praeturae splen-
dore, triumphī claritate,
consulatus decore, maximi
pontificis sacerdotio,
ut senatus patronus dice-
retur...» (V, VI, IX, 13)

«Italie terror, murus Car-
thaginis arxque, Hesperie
domitor,...» (AVII, 1845)

«perpetua illos hiems, tris-
te caelum premit, maligne
solum sterile sustentat;
imbrem culmo aut fronde de-
fendunt, super durata gla-
cie stagna persultant, in
alimentum feras captant.»
(Pr90, 5-9)

D'altres vegades amb l'asíndeton s'aconsegueix de deixar com inacabada una relació, amb l'intent de fer present en la ment del lector que no s'ha enumerat tot el que podia ésser-ne, sinó que encara resten altres conceptes a dir:

«Car la dita fortuna ha es-
perimentat lo foch en Demús-
cio, la pobretat en Ffabricio,
lo exili en Rocílio, los tur-
ments en Règulo, lo verí en
Sòcrates, la mort en Cató.»
(P99, 27-30)

«ignem experitur in Mucio,
paupertatem in Fabricio, exi-
lium in Rutilio, tormen-
ta in Regulo, uenenum in
Socrate, mortem in Catone.»
(Pr84, 4-6)

«trobarets que són miserables, vils, leigs, pintats ab semblança de llurs parents.» (P117-118, 31-32)

«miseri sunt, sordidi, turpes, ad similitudinem parietum suorum extrinsecus culti.» (Pr94, 19-20)

Tan clar és aquest valor indefinit de l'asíndeton en determinats casos, que arriba a aparèixer un exemple com el següent, en què és afegida una interrogació: «Què.t diré més?» (Quidni satius sit?)

«mou lo cervell a vans pensaments, provoca grans ymaginacions, posa gran obscuredat entre la falsia e la veritat. Què.t diré més? Procura perpetual misèria, derroga la virtut, la qual és necessària.» (P109, 3-7)

«monet cerebrum, in uanas mentes imagines euocat, multum inter falsum ac uerum mediae caliginis fundit. Quidni satius sit perpetuam infelicitatem aduocata uirtute sustinere quam infinitis atque immodicis bonis rumpi?» (Pr89, 4-8)

Comparem aquests exemples amb la rotunditat que donen les copulatives.² En algunes ocasions és usada la repetició com a recurs estilístic:

«lo qual, sil posam entrels mesquins, no es algu pus miserable, si entrels fortunats, no sera trobat algu pus benanant.» (V6, 2277-2279)

«quem si inter miseros posueris, miserrimus; si inter felices, felicissimus reperietur.» (V, VI, IX, 14)

«atorgant ssi *no* ésser vençut per força d'armes, *no* per batayla campal, sinó...» (S49, 15-16)

«*Non* acie, *non* vi, solo sed nomine victum.» (AVII, 230)

«*mostra* la beleha de la victòria, *mostra* los derrés premis de la batayla, *mostra* com està prop la vergonyosa destrucció de son anamich;» (S63, 20-23)

«*Docet* ille decus, *docet* ultima belli / *Premia* quam prope sint.» (AVII, 768-769)

«Car en lo camp de la batay-
la de Scipió e Aníbal, la
host *no era* nua d'armes,
no eren vestits de porpra
delicada, los combatents
qui fugien *no eren* naffrats
ab laugeres e flaques sa-
getes,...» (S79, 9-13)

«*No* sta amaguat lo spirit en
loch alt; *no.y* és necessari
ferre per a traure del cors;
no.y cal nafrar-se lo ventre
per escodrinnyar les entràme-
nes:» (P119-120, 30-31)

«His campis *non* Inde acies,
non fluxa per armos / Pur-
pura, *non* levibus tantum
confisa sagittis / Turba
fugax;» (AVII, 1080-1082)

«*non* in alto latet spiritus
nec utique ferro eruendus
est; *non* sunt uulnere pe-
nitus impresso scrutanda
praecordia:» (Pr95, 26-28)

Fins ací hem assenyalat casos d'asíndeton per a expressar la coordinació copulativa; però també altres relacions de dependència entre oracions poden ésser expressades asindèticament. Així, tenim exemples amb valor adversativa. Restrictiva:

«Mas condició e natura és
de les cozes passades, que
les podem rependre e incul-
par, no pas corregir ni mu-
dar.» (S50, 15-18)

«Culpari transacta tamen
licet usque loquendo, /
Mutari vetitum est.»
(AVII, 245-246)

I també, més freqüentment, exclusiva:

«No és vera ni sencera a-
quella beneventurança;
crosta és molt prima.»
(P118, 2-3)

«non est ista solida et
sincera felicitas: crus-
ta est quidem tenuis.»
(Pr94, 20-21)

«No són tirats forçadament
per la fortuna; seguexen-
la de pas a pas.»
(P112, 27-28)

«non trahuntur a fortuna,
sequuntur illam et aequant
gradus.» (Pr91, 19-20)

Apareix també algun exemple amb valor causal. Par n'assenyala també un en Bernat Metge.³ Citem els que hem trobat en Canals:

«Mas en aquesta batalla al-
tre combatiment és estat e
altres coratges: la una
host ha gran fortaleha,
l'altra gran temperament,
e endues han par e egual
hoy.» (S79, 20-23)

«Unes coses són que no.s po-
den departir e sepear; con-
jundes són e indivises.»
(P114, 27-8)

«no.us promet gran cosa:
tost lexaré lo cors.»
(P113, 15-16)

«no.y cal nafrar-se lo ven-
tre per escodrinyar les en-
tràmenes: fort prop sta la
mort.» (P119-120, 31-32)

«Has inter gentes alio cer-
tamine longe / Concursum
est, aliis animis. Iam ve-
ra fatenti / Viribus hec
acies preit, hec levitate;
sed unum est / Parque odium
ambabus.» (AVII, 1089-1092)

«Quaedam separari a quibus-
dam non possunt, cohaerent,
individua sunt.»
(Pr92, 25-35)

«non magnam rem promitto,
cito totum relinquam.»
(Pr91, 27-28)

«non sunt uulnere penitus
impresso scrutanda prae-
cordia: in proximo mors
est.» (Pr95, 27-28)

I també trobem mostres en Canals d'asíndeton amb valor consecutiva, procedents, com les que hem assenyalat per als altres casos, de l'original llatí que tradueix:

«Leva'l del turment, gua-
reix-lo perfectament, e
tramet-lo al Senat: aquell
consell mateix darà.»
(P102, 24-26)

«refice illum et mitte in
senatum: eandem sententiam
dicet.» (Pr85, 12-13)

La subordinada complement directe apareix també, de vegades, en llatí precedint la principal i sense nexes; Canals manté la construcció, afegint a aquesta darrera un complement pronominal:

«Açota'n<t>s e naffra'n<t>s
la fortuna: sostenim-o.»
(P109, 24-25)

«uerberat nos et lacerat
fortuna: patiamur!»
(Pr89, 18-19)

També en aquest exemple:

«Digues-me, prech-te, ànima mia...» (A125, 16)

Asíndeton d'influència llatina indirecta. Hem anat rastrejant fins ara aquells casos d'asíndeton on la influència directa del text llatí era evident. Tot i això, hom haurà pogut notar que, sovint, en els exemples donats, Canals incrementa el nombre de vegades que, dins d'un mateix període, aquesta forma d'expressió és usada. Hom haurà pogut sospitar, doncs, en el nostre autor, una tendència en aquest sentit. Tractarem de demostrar que aquesta tendència és un fet i que respon a una exacta comprensió del valor que l'asíndeton pot tenir com a recurs estilístic. I no veiem en això altra cosa que un reflex del fet que Canals assimilà aquest aspecte, com tants d'altres, de la sintaxi llatina, fins al punt que arribaren a ésser fórmules normals de la seva prosa. Voldríem remarcar que el prestigi de l'asíndeton com a solució sintàctica fou tal, en Canals, que esdevingué superior al dels mateixos autors que traduïa, de manera que arribà a traduir asíndeticament passatges que Valeri Màxim, Petrarca i fins Sèneca havien resolt a base de construccions amb nexes. Un fet interessant a constatar és la molt més gran abundància d'aquesta fórmula en *Scipiò*, *Providència* i *Arra*, produccions tardanes, que no pas en *Valeri*, la primera de totes, la qual cosa sembla indicar una evolució en l'estil de l'autor i un aprenentatge, els quals fan més versemblant el que acabem de dir. Anirem desgranant diversos exemples on tot això es fa patent.⁴

Anotem, en primer lloc, que en els fragments originals del mateix Canals, com són els pròlegs de les obres analitzades, trobem exemples excel·lents d'asíndeton:

«¿com dits de poetes, prouerbis de sauis, exemplar de la uida de nostre Saluador, instruccions dels apòstols, testimonis dels evangelistes, ajuda singular dels sacraments de sancta mare Esgleya, la uirtut de la fe christiana, lo merit de la passio del Redemptor, no amollesquen nostre cor, no corregequen la nostra uida?» (VPròleg, 284-295)⁵

Notem el paral·lelisme de les dues formes verbals, precedides de *no*, amb el ritme i la suavitat que pren la frase en la seva terminació.

En un altre pròleg compareix aquesta fórmula abundantament: en la dedicatòria de la traducció del *De arra de anima* a la «molt excel·lent e molt alta senyora la senyora dona Maria, regina d'Aragó», (Maria de Luna, muller del rei Martí? de Castella, muller del Magnànim?) (A121-122, 18-21). No el transcrivim per la seva longitud, però és interessant de remarcar.

L'exemple que segueix és una interpolació de Canals. Notem la valor adversativa.

«No detengam en açò lo present die; strengam lo fet» (S60, 10-11)

Però no s'atura ací Canals en l'ús deliberat de l'asíndeton, sinó que arriba a penetrar en els textos que tradueix. Així, en casos de parataxi copulativa:

«Scipió ordena son camp de batayla, la qual posa abtament e distinta en diverses órdens de atzes sàviament ordenades. Posa en lo costat dret Massinissa, qui fou instruït en Numídia; fa'l montar sobre cavals espanyols, ab totz los de la sua atz; fa'ls portar baçinets, qui són divisats de cresta.» (S62, 6-12)

«Adonchs, encén-los, punylos;» (S68, 11)

«Ja són morts dos hòmens, dits Petreo e Juba; jahan en terra, qui.s mataren la hu a l'altre,...» (P95, 13-15)

«Scipio distinctam campis inducit apertis / Ordinibus miris aciem, dextrumque gubernat / Massinissa latus Numidis instructus, et illum / Hispanus sublimat equus cristataque signat / Cassis et adverso sinuatur purpura vento.» (AVII, 740-744)

«Accendit stimulatque...» (AVII, 859)

«iam Petreius et Iuba concurrerunt iacentque alter alterius manu caesi.» (Pr82, 4-5)

En algunes ocasions, amb finalitats estilístiques, desglossa un mot o frase de l'original en diverses oracions juxtaposades:

«Membre't, membre't com as
vista la mar tota sangoso-
sa,...» (S57, 25-26)

«lo qual resplandex en aur,
resplandex en terra, res-
plandex en mar,...»
(S62, 22-23)

«O cavalers forts: occurretz,
occurretz, car fort prop és
nostra victòria!» (S80, 22-23)

«Errats, errats la via mi-
serables ciutadans.»
(S80, 3-4)

«Fogits, fogits, vosaltres
als delits, fugits a la fe-
licitat e benaventurança
mundanal» (P108, 20-21)

«Quotiens rubicunda cruenta /
Litora pulsarunt absorptis
classibus unde!» (AVII, 379-
380)

«Scipio iamque auro, iam fer-
ro clarus et ostro.»
(AVII, 751)

«Concurrere fortes / pecto-
ribus manibusque viri! Vic-
toria presto est!» (AVII, 1109-
1110)

«Erratis, miseri cives!»
(AVII, 1100)

«fugite delicias, fugite ener-
uantem felicitatem...»
(Pr88, 24-25)

Citarem d'*Arra*, un exemple de valor semblant intensificatiu:

«considera donchs, considera ara, tant com pots, sobre qui est amada.»
(A144, 24-26)

I de l'*Scipió* en una interpolació:

«Pus que sots vengutz per gaytar la mia host, cercatzla, circuytz-la»
(S42, 22-23)

De vegades, el que s'expressa així és la hipotaxi disjuntiva:

«car no és qui en breu volum haia compreses les hystòries del segle, no es quis sia auenturat a concloure en vna summa los fets, dits e hystories, antigues o nouelles, de la Ciutat Romana.» (V1, 25-29)

«¿és iniqua cosa lo bon hom ésser debilitat, naffrat, ligat, romanint los mals homes éntegres en lurs cossos, vivint franchament e delicada?» (P112, 8-11)

«Un nasseur de barres o farà; una petita d'aygua e de reuma, qui.s posarà en la gola, qui tancarà lo spirall de vida; un caure o farà, lo qual empatxarà a la ànima lo seu decorrimment, que no porà respirar ni tirar lo alè.» (P120, 6-12)

«No és necessari de empènyer-nos a la batayla, no és obs d'amonestar-vos.» (S70, 27-28)

«quis enim omnis aevi gesta modico voluminum numero comprehenderit? aut quis, compos mentis, domesticae, peregrinaeque historiae seriem, felici superiorum stilo conditam, vel attentiore cura, vel praesrantiore facundia, traditurum se speraverit?» (VPraef., 6-10)

«at iniquum est uirum bonum debilitari aut configi aut alligari, malos integris corporibus solutos ac delicatos incedere.» (Pr91, 6-8)

«siue fauces nodus elisit, siue spiramentum aqua praeclusit, siue in caput lapsos subiacentis soli duritia comminuit, siue haustus ignis cursum animae remeantis interscidit.» (Pr96, 3-6)

«impulsibus ullis / Non opus aut monitis.» (AVII, 904-905)

També, la parataxi adversativa:

«Aquell regidor e creador de totes les coses humanals e divinals, ha scrit los fets e segueix-los tostemps; serva açò que una vegada ha escrit e manat.» (P114, 18-22)

«ille ipse omnium conditor et rector scripsit quidem fata, sed sequitur, semper paret, semel iussit.» (Pr93, 19-21)

En un incís, que correspon a *Africa* VII, 446-448:

«e no parlem pus de fer pau: prengam les armes...» (S61, 22-23)

En alguns casos Canals dóna valor consecutiva a oracions que en el text original no en tenen:

«Mas ara, com te veus prop
de ésser vençut, foragitat de
tota Itàlia, demanes la
dita pau més per pahor que
per amor: ab dret front te
pot ésser denegada»
(S60, 25-28)

«Nunc cum prope victus et
omni / Pulsus ab Italia me-
tuensque et velle subactus /
Pacem ores, poterat recta
cum fronte negari.»
(AVII, 432-434)

«Plau-me la via. Hajam los
cavalls, car tantost puja-
ré.» (P115, 30-31)

«“placet” inquit
“uia; escendo...”»
(Pr93, 12-13)

Pot donar-se valor de manera a la darrera d'aquestes oracions, equivalent a una d'introduïda per *com*, la qual és un incís de Canals?

«Lo foch prove lo aur, e la misèria los hòmens forts; la fornal prova les
vexells del oller.» (P115, 8-9 < Pr93, 2-3)

Hem trobat aquests exemples on ha estat omesa la conjunció *que*, dels quals no n'apareix cap en Metge:⁶

«E diràs tu, Ffabricio sia miserable e malestruch...?» (P100, 16-17)

«Altra fi pensava yo haguessen les ten grans laors...» (A149, 25-26)

Canals, a voltes, tendeix a la repetició tot i no aparèixer en el text llatí: és un altre testimoni de l'ús deliberat de l'asíndeton, del qual parlàvem:

«Aquest és aquel sol qui
tots los altres raygs a-
paga. En prehència de a-
quest, aquel tan bel hom,
Cil·lènio, és tot groch e
demudat. Totes balahes en
prehència de aquest fugen,
... Aquest Sipió desperta
los alts e generoses corat-
ges,...»
(S63, 1-7)

«Ja veyg e coneix molt lo
murmurament dels hòmens,...
Ja veyg les sues azes plenes
de tàmor. D'assí veyg los
coratges tremolosos,... Jo
veyg .I. gran e abundós riu
...En manifest mire les fos-
ses innumerables dels cartagi-
nesos... Ja veyg aquel tan gran
capitan Aníbal...»
(S64, 17-26)

«Surgentis lumina Phebi /
Ferre velut comites nequeunt,
hinc Lucifer almus / Inter
hebes radios, illinc Cille-
nius ore / Pallidus ambiguus;
nam cetera sidera circum /
Nom expectato fugerunt om-
nia sole: / Excitat ipse
altos animos...»
(AVII, 753-758)

«Hinc animos cerno; statque
horrida cedes / Ante ocu-
los, taboque tumens et san-
guine torrens / Et cumuli
ingentes patria tellure ia-
centum, / Ipsum ego iam vi-
deo iactatis turpiter armis
/ Excessisse ducem, video,
latebrasque petentem. / At-
que utinam hesterno patuis-
sent cominus aures / cunto-
rum alloquio! Licuisset nos-
cere aperte / Degenerem frac-
tum animum. Non iste profec-
to est / Hanibal...»
(AVII, 783-791)

Finalment, i com a darrera nota sobre aquesta forma d'expressió, tan usada per Antoni Canals i on tan neta apareix la influència llatina, donarem alguns exemples on és contraposada a la coordinació copulativa, en un joc estilístic buscat, que difereix del tot de la construcció llatina del text traduït o bé n'és independent.

En determinats exemples la manca de nexa representa un descans central, una mena de cesura que parteix el ritme del període:

«les sobiranes cozes ugala ab les jussanes, e les
minves cozes e baxes montar a les sobiranes; la terra ega-
la ab lo cel, e la erba patita dita ysop, ab lo ce-
dra.» (SPròleg 33, 13-15)

«E així com la flama que
devala de Montgibel, cre-
ma les pedres dels munts
qui li estant de prop, e
trenca les roques qui li
contrasten, crema los ar-
bres qui li vénen a l'an-
contra, e les vals qui li
estan a l'entorn cruxen
totes...» (S78, 13-17)

«maravella't, donchs, de
alguns que són guarits ab
ferro e ab foch, ab fam e
ab set» (P98, 4-6)

«Ac velut Ethneo descendens
vertice vastat / Flamma ca-
vernosi convexa trementia
montis, / Et scopulos ruit
obstantes arbustasque fran-
git / Obvia, sulfuree rebo-
ant simul undique valles,...»
(AVII, 1058-1061)

«miraberis quosdam ferro et
igne curari nec minus fame
ac siti.» (Pr83, 8-9)

En d'altres hi ha una contraposició entre una part del període, nua de nexes, i l'altra, amb copulatives reiterades:

«lavors se ferma, apareyla
la dent, arrissa's tot, e
lanse's là unt veu los ve-
nables e les lances e.ls
darts,...» (S72, 28-31)

«que.ls aprofitàs ésser e-
xellats, venir a pobresa,
perdre muller e fills, és-
ser desonrats e vituperats
e afligits en lo cors.»
(P97-98, 31-32)

«iam terga riget, iam sub-
rigit aures, / Hinc preceps
in tela ruit.»
(AVII, 940-941)

«“pro ipsis est” inquis “in
exilium proici, in egesta-
tem deduci, liberos, coniu-
gem efferre, ignominia affi-
ci, debilitari.”»
(Pr83, 5-7)

L'asíndeton, doncs, com a mitjà d'expressió de relacions de parataxi i d'hipo-taxi, té en Canals una suggestiva floració, que arriba a penetrar profundament en l'estil del nostre escriptor, procedent d'una assimilació conscient i conscienciosa de l'asíndeton llatina.⁷

NOTES

1. PAR, *Sint. cat.*, p. 406-407.
2. Vegeu, més endavant, «Parataxi copulativa».
3. *Sint. cat.*, p. 406.
4. Davant la impossibilitat de consultar el text llatí del *De arra de anima*, d'Hug de Sant Víctor, ens hem decidit a anotar en aquest grup els nombrosos i diversos exemples que hem pogut treure de la versió d'aquesta obra feta per Canals, per tal com no hem pogut saber si eren o no d'influència llatina directa. Com que aquesta inclusió no és sinó sistemàtica, els exemples d'aquesta obra no tenen valor de comprovació del que acabem de dir abans d'aquesta nota.
5. Un altre exemple en VPròleg, p. 291-299.
6. Cfr. PAR, *Sint. cat.*, p. 406.
7. Per a exemples d'*Arra*: 133, 5-9; 133, 23-29; 142, 18-22; 143, 19-20; 144, 6-9; 148, 2-4; 149, 8-11; 149, 15-22; 154, 21-23; 155, 10-14; 167, 9-11, entre altres. Anotem un exemple interessant que recorda, potser, el «veni, vidi, vici»:

«És donchs devallat, ha reemut, ha sostengut, ha restaurat.» (A150, 3031)

També d'*Arra*. Valor adversativa: 136, 16; 151, 7-8. Valor causal: 161, 24-25 (igual al de Metge citat per Par, *loc. cit.*). Consecutiva: 130, 3-5; 130, 5-7; 150-151, 31-32; 161, 25-26. Repetició: 131, 2-4; 136, 27-30; 146, 23-25; 141, 6-8; 159, 28-30.

PART SEGONA

Parataxi

Parataxi

Seguint Gili,¹ classifiquem la parataxi o coordinació en copulativa, distributiva, disjuntiva i adversativa. Tradicionalment s'han admès les conjuncions *car* i *doncs* com a coordinants: en parlar de la subordinació causal i consecutiva al·ludirem al criteri que ens ha mogut a excloure-les de la parataxi.

I. Parataxi copulativa

La conjunció e. Procedent del llatí *et*, és la forma normal per a la copulació afirmativa.

Addició de dues oracions afirmatives. D'ús normal en la llengua antiga i moderna:

«tenia empremtada la gratuïtat o ferma saúiea
dels Senadors, *e*,..., gita de si...» (V3, 83-84)

«com los Consols gitassen sorts sobre les prouíncies
qui les regiria, *e* la prouíncia de Cicília uengues
per sort al dit Marcello,...» (V4, 187-189)

«fo pres en Egipta *e* morí en la presó» (S38, 6-7)

«Déus,..., ha coratge paternal, *e* los ama fort-
ment,...» (P93, 17-19)

«Vejes, donchs, anima hon est <s> posada, *e* enten-
dràs què deus fer» (A157, 14-15)

«molt són alanegables e frevols los béns de for-
tuna, *e* són fets semblants a les calçes dels mi-
nyons, de les quals no sap hom de quin peu són.» (S34, 11-13)

«Tota aquesta cura *e* ància remeten...» (P116, 31)

«bell e graciós ésser...» (A146, 8)

«declarar en quina forma tanta... haver..., *e* que
aquest cós de les steles no és cosa...» (P89, 3-7)

«tots los de la sua host reben cor ardent, *e* singu-
lar doctrina totes les sues legions» (S63, 11-12)

L'ús del subjuntiu depèn del valor de desig o irrealitat dels judicis expressats:

«La vostra man drete sia animosa de strènyer les ar-
mes, *e* en lo pitz sia ardor generosa e no spaventa-
ble. (S66, 3-5)²

Addició d'oració afirmativa i negativa. La conjunció utilitzable pot ésser *e* se-
guida de negació, tal com fa la llengua moderna:³

«nos toll los dits béns *e* *no*.ls nos dóna sagonos nos-
tra imflat desig» (S36-37, 31-1)

«Cascuna de aquestes prove la caritat *e* *no* les reprove.» (A163, 15-16)

Addició d'oració negativa i afirmativa. En realitat la segona oració pren valor
temporal:

«No era en Roma qui.ns gohàs deffendre los camps ni
les alqueries..., *e* aquest esvaya les nostres hosts.» (S48, 3-6)

O bé no és afirmativa més que formalment i la negació precedent l'afecta
també:

«no fonch de pocha eficàcia *e* de baxa excel·lència.» (P96, 12-13)

«Unes coses són que no.s poden departir *e* sepearar.» (P114, 27-28)

Aquestes darreres habitualment són construïdes amb *ni*.

Addició de més de dues oracions afirmatives. Hom troba en Canals dues solucions:

1) *Copulativa entre les dues darreres.* Aquesta construcció és la més normal: apareix, de vegades, contra el text llatí:

«E ab aquestes cozes, conquerits los altres regnes, amatz-vos-en per les darrers partides del món, fets carreres públiques per les montanyes ab ferre e ab foch, calcigats los reys superbioses, les vostres banderes vençadores vagen a les parts occidentals, e d'equí convertesquen-se al horient.»
(S56, 13-19)

«... conquirit, ite... atque... pandite..., calcate..., signa ferantur... et volvantur...»
(AVII, 357-361)

D'altres és completament personal de Canals:

«no teme lo jutge tan rigoros qui cellaus destrohia, dissipaua *e* mataua los Consols, les Ciutats, les legions del poble *e* la amor [maior] part de la caualleria»
(V3, 106-111)

«victorem non extimuit, tum maxime consules, municipia, legiones, equestris ordinis majorem partem trucidantem.»
(V, III, I, 2)

«Axí mateix lo fer Scipió atura, destroex, tayla e matha tot quant li vén davant,...» (S78, 18-19)

«sic ferus et simili prosternit turbine cuncta / Scipio...» (AVII, 1062-1063)

«haver un regidor, un se-
nyor e un conservador...»
(P89, 5-6)

«non sine aliquo custode
tantum opus stare...»
(Pr77, 8-9)

«est tu pus fort, pus sàvia, pus noble e pus rique...» (A153, 26-27)

Constatem el paral·lelisme del període següent:

«Lo pits de aquest provarà la punta del meu coltell,
lo seu costat sentrà la mia espasa rigorosa, e lo seu
cors serà enconrat ab la mia lansa valaroza.» (S65, 18-21)

2) *Copulativa davant de cada element, excepte el primer.* Aquest tipus de construcció dóna un valor intensificatiu, rotund, al període, en contrast amb el valor indefinit de l'asíndeton. Paral·lelament al cas d'aquesta darrera construcció, en el que ens ocupa, Canals segueix el text llatí en alguns exemples, però en d'altres, assimilada ja la fórmula, l'usa deliberadament i independent. Segueix el text llatí en:

«ordenaua e donaua los drets e regia lo gran nauili
de la mar.» (V6, 2174-2175)

«a alguns han rasos els os-
sos e trets de la persona,
e ubertes e abreujades les
venes, e arrencats e tolt
alguns membres...»
(P98, 7-10)

«quibusdam et radi ossa et
legi et extrahi uenas et
quaedam amputari membra...»
(Pr83, 10-11)

«Los altres he circuïts e
environats de béns falços,
que han sola apariència,
e lurs coratges vans; e
per ésser més enguanats,...,
e ls ornats d'aur e d'argent
e de coral; e dins ells no
ha res de bé.» (P117, 22-27)

«aliis bona falsa circunden-
di et animos inanes uelut
longo fallacique somnio lusi:
auro illos et argento et ebo-
re adornauit, intus bono
nihil est.» (Pr94, 15-17)

Anotem com modifica i arrodoneix el període en aquest exemple, superior al de l'original llatí en el seu conjunt, conclòs amb l'adverbi *ensems*:

«*E no dubta que la tua edat
e la vigor tan gran e la
fama amplament divulgada,
e la honta del pare que
vols venjar e tantes ba-
tayles que has vençudes en
Affrica he en Espanya, en-
semps ab la fortuna dolça
e bona..., te donen audà-
cia*» (S51, 9-15)

«*Nempe virens etas et famosis-
sima clari / Te vindicta pa-
tris, te tot felicia bella /
Africe et Hesperie et numquam
mentita secundos / Successus
Fortuna levat.*» (AVII, 260-263)

D'altres vegades augmenta els termes de l'original llatí:

«*aquest aytal qui cantava,
calla e trencha e ferma
sots la gola tramolosos
punts de cants,...*»
(S72, 11-13)

«*ille silet tremuloque modos
sub gutture frangit.*»
(AVII, 931)

Un bon exemple d'*Arra*:

«*E cant hac termenat son quant de la prosa, la yma-
ge de pedre,..., se inclinà, e dix en fransès: «E
sire, grant merci». (E encara sta la dita ymage in-
clinada, e yo la he vista)*» (A124, 9-14)

I també en:

«*si ara.s renovelava la guerra que.ls gigans foren
als déus, e Júpiter venia ab tota se cavaleria [...],
e venia acompanyat ab Mercúrius, et totz quants
hòmens d'armes seus venien [...], e Phebus hi hera
carregat de sagetes, no.s farien...*» (S45, 18-24 < AVII, 164-171)

En altres ocasions apareixen aquests períodes en fragments originals:

«*per què Déu dóna bé a alguns hòmens mals, e per
què dóna tribulacions als bons, e per què dóna
fills als qui anvides los poden ajudar,...*» (PPròleg 85, 22-25)

O bé en el llarguíssim exemple del mateix pròleg, que no donem per la seva extensió. (PPròleg 86-87, 14-7)

Exemples freqüents en *Arra*:

«per tal que sia obedient a to<t>s manaments, *e* servescha a ton profit, *e* que socurrega a tes delectacions,...» (A131-132, 31-32)

«Quina és aquesta casa en la qual les dites dones reyls viuen, *e* de la vianda que.ls és donada, *e* dels angüents ab què.s unten, *e* de totes les altres coses...» (A158, 11-14)

Per a aquest ús com a fórmula contraposada a l'asíndeton, vegeu més endarrerere «Asíndeton».

Relació extraoracional. A voltes la copulació té lloc amb el sentit anterior i no amb una oració concreta:

«*E* axi romas decebuda en son proposit,...» (V4, 1090)

«*E*, com loncle li digues,...» (V3, 140)

«*E* axí diem que Déu...» (S35, 12-13)

«*E* no solament aquestes coses damunt dites han lurs causes...» (P90, 8-9)

«¿*E* quines proves són aquestes?» (A149, 24-25)

«¡*E* ja plagués al meu senyor...! O! ¡*E* com és benaventurada aquella, *e* com eleta sobra tots los elets,...! O! ¡*E* com reputaria ésser breu...!» (A158, 20-27)

La conjunció *e* a l'interior de l'element que uneix. Aquesta construcció llatina apareix en Canals, si bé no gaire freqüentment:

«axí seria *e* a Cató vituperosa cosa demanar la mort a nengú,...» (P95, 18-19)

«qui.t ha dats dons somunts, ab tots especials, ab alguns *e* singulars,...» (A143-144, 31-32)

«Vejes *e* què fas...» (A132, 28)

Valor no copulatiu de la conjunció *e*. Aquesta conjunció pot aparèixer sense valor copulatiu al començament d'una oració:

«demana als jutges, en singular do, lo dit Scipio, *e* que li fos remesa...» (V9, 1032-1033)

Sobretot abans d'interrogatives i exclamatives:

«O, *e* com devem creure...!» (V6, 1529)

«*e* com se hac en son fet follament!» (V9, 1062-1063)

«¿*E* qui creuria...? ¿*E* qui jutjaria...?» (V6, 2217-2220)

Pot equivaldre a una adversativa:

«Déus aconsella aquells los quals desiga que sien honests *e* virtuosos, *e* açò fa tota veguada que.ls dóna matèria de haver-se animosament *e* vigorosa a la obra; *e* és necessària alguna dificultat treballa.» (P106, 9-13)

«Espòs has, *e* no.u saps; lo pus bell és que puga ésser, *e* no has viste la sua fas.» (A130, 30-31)

O bé temporal:

«Ja lo sol puyava al migjorn, *e* Scipió,..., sperava lo pus fort de la batayla» (S78, 6-8)

O bé disjuntiva:

«Perquè Déus dóna treballs, pèrdues, malalties, dolors *e* plors, al bon hom...?» (P108, 7-8)

«¿Quare deus optimum quemque aut mala ualitudine aut luctu aut aliis incommodis afficit?» (Pr88, 15-16)

Altres partícules per a indicar addició afirmativa. Ultra els adverbis *així mateix*, *ensems*, corrents en la llengua antiga i la moderna, hi ha algunes partícules i locucions, pròpies tan sols de l'antiga.

Hoc:

«com los de la dita ciutat los fessen, grans iniures,
hoc, en tant que..., fos abocat vn orinal ple de
vrina...» (V2, 351-354)

Hoc encara:

«Sacostas *hoc encara* quasi passa» (V4, 2117)

«plaia a la maior part del senat quels princeps
dels Latins fossen elegits e promoguts al lur or-
de dels Senadors; *hoc encara*, Auio Campano afer-
ma...» (V6, 1122-1125)

«Hanibal, fet presumptuos e ergullos... no accepta...;
hoc encara... menysprea loy.» (V9, 1074-1082)⁴

«*Hoc encare*, som enganats dients la fortuna...» (S36, 24-25)

«¿qui dirà...? *Hoc encare*, ¿qui dirà...» (A127, 30-31)

On: Procedent del seu ús relatiu, probablement, aquest adverbi pronominal equival de vegades a una copulativa.⁵

La conjunció copulativa *ni* (*ne*). Aquesta conjunció, que presenta les formes *ni* i *ne*, procedents del llatí *nec*, té valor negatiu. Els seus usos en Canals són diversos.

Addició de dos elements negatius. Es poden donar tres casos:

1) Després d'una oració on la negació és expressada per un adverbi o un adjectiu, *ni* té valor negatiu i la segona oració pot no portar cap altra partícula amb aquest valor:

«E *no* sostench, la dita fortuna que aquest Lucio
hagues totstamps be hi honor perpetual, *ni* uolch
que stigues en plor hi en mal eternal» (V6, 2208-2210)

«que *no* és fet de matèria vaguabunda; *ni.s* poria fer que les coses...» (P89, 14-17)

«*no* sabrà negun hom què pots, *ni* tu matex ho sabràs.» (P105, 13-15)

«*no* haja... cosa que.y defalga *ne* que mal hi stiga.» (A161, 5-7)

«a *no.t* retrau la pecat *ni.t* inpropera lo beniffici.» (A151, 19-20)

«*Nuyll* temps lo déu Martz féu tant aspra brega, *ni* fou en lo mont pus amarga batayla que féu aquesta.» (S74, 3-5)

«*nuyll* temps faran que semblants dos hòmens se ajusten *ne* sien convenguts en un loch.» (S45, 27-29)

2) La segona oració pot portar també una negació:

«*no.t* penses que axí que tot ajam perdut tot conseyll, *ni.ls* déus *no.ns* han acomenats,...» (S55, 16-18)

«en lo exir *no.n* reb diminució, *ni* en lo reebre [...] *no.n* reeb creximent» (P89, 25-27)

En aquests casos *ni* equival a *e* (*i*), que és la partícula actualment usada.

3) Quan la conjunció serveix de nexa entre dos elements de la mateixa oració, *ni* els precedeix tots dos si aquests elements precedeixen, al seu torn, el verb:

«*ni* la vna fortuna *ni* l'altra, li dona tot quant li esdeuench...» (V6, 2362-2363)

«dient que *ni* Roma *ni* Itàlia no poden ésser vençudes...» (S82, 5-6)

Però, en canvi:

«la qual null temps errà ni pecà en guerra *ni* en batalla civil» (P95, 5-6)

Addició de més de dos elements negatius

1) El primer element duu negació adverbial o adjectiva i els altres van tots precedits de *ni*:

«*no* accepta *ni* lexa entrar dins la sua host...,
ni dóna resposta a algu daquells,...» (V9, 1076-1078)

«*no* era *gens* hujat *ni* cascat en lo cors, *ni* per car-
lor *ni* per naffres, *ni* per pols,...» (S78, 8-10)

«e *no* volrien que plorassen *ni* que s'entristissen
ne treballassen.» (P93, 15-16)

«*no* és bella en figura, *ne* en profit necessària,
ni en quantitat gran, *ni* en bonesa marevellosa.» (A133, 3-5)

«*no* ames aquestes coses contra ell *ne* egualment ab
ell, *ne* sens ell ans les amaràs per amor d'ell,
e per ell, e ell sobre totes aquestes coses.» (A133, 11-14)

2) Trobem algun exemple on la conjunció només precedeix el darrer dels elements units:

«que.ls cartaginenses son apareylatz de *no* servir
fe, pactes *ni* dret a Déus, a hòmens *ni* a les coses
sagrades» (S57, 6-8)

3) Quan es tracta de diversos elements d'una oració precedint el verb, *ni* va davant de cada un d'ells:

«car dix-te que *ni* Cecília, *ni* la terra de Cerdanya,
fera e cruel *ni* la gran tenguda de tota Espanya, no
són premis sufficients...» (S50, 10-12)

Però:

«No han, les dites gents, cases *ni* habitacions *ni*
sitis en què reposen,...» (P110, 27-28)

Element negatiu precedit d'afirmatiu. Aquest valor del *nec* llatí no s'ha mantingut en les llengües romàniques; el català normalment construeix la segona oració amb *i no*.⁶ Creiem que és degut a la influència llatina que apareix en la prosa de Canals.

Aquesta influència pot ser directa del text traduït:

«Tinguen silenci los reys
dels partos, *ni* preste en
açò la sua mà la gran Tro-
ya *ni* la casa de Priamo,...»
(S79, 6-8)

«Parthorum sileant reges et
Persidis arvis / Exiguo spec-
tata phalanx; nec conserat
ipsa / Troia manum Priamique
domus...» (AVII, 1075-1077)

Però ha estat assimilada per la prosa de Canals com a construcció normal. Així la trobem en el pròleg de l'*Scipió*:

«e som-ne fets inichs, cruels e desconexents,...,
he som fets desconexentz a Déu, *ni*.ns conexem...» (S36, 20-21)

I és freqüent en *Arra*:

«entraràs en aquell tàlem del celestial espòs. *Ne* hau-
ràs levors vergonya...» (A155, 6-7)

«prech-te que.t membre, *ni*.m pens que.t sia obli-
dat,...» (A134, 29-30)

I fins apareix en exemples com el següent:

«Adonchs ençén-los, puny-los;
ni és pas pus necligent que
son anamich.» (S68, 11-12)

«Accendit stimulatque, suo
non signior hoste.»
(AVII, 859)

Testimoni de fins a quin punt era corrent en el nostre escriptor aquest ús.

Ni enllaçant oracions afirmatives

1) En la interrogació:

«¿E qui jutjaria *ni* estimaria que...?» (V6, 2220)

«¿E vols tu donar fe *ni* cresença a la fortuna,...?» (S54, 27-28)

«¿com poré saber com te hauràs, *ne* quin coratge has contra la pobretat,...?» (P106, 15-17)

Fins en la interrogació indirecta:

«com *ni* quant s'és inflamada la tua dura crueltat, vergonya és de recitar-ho,...» (S58, 15-17)

«E sabràs què *ni* quant pot fer en nés,...» (P110, 10-11)

«se tracta de la amor de la ànima, en què *ne* quina deu ésser,...» (A123, 14-15)

«no pusque contemplar ni considerar la bellesa de la mia care quina és *ne* quina no» (A129, 6-7)

2) En l'expressió d'idees que porten en elles mateixes i en l'ànim del que parla un valor negatiu, tot i no tenir cap adverbi ni adjectiu que l'expressi formalment:

«e si sabies *ni*.m lexaves recitar quin fui jo en la batayla de Trèbies...» (S51, 7-8)⁷

«E dix-te que abans aquest caval se'n puyaria volant... que vosaltres cervassets fe *ni* aguessets a nós leyal amistat.» (S57, 9-16)

II. Parataxi distributiva

Pot tenir per nexes bé conjuncions pròpies, bé simples mots correlatius, que poden esdevenir, per l'ús, veritables conjuncions.

Mots correlatius. Són diversos els usats per Canals amb aquesta funció:

1) *un...*, *altre...*; usats com a adjectius i com a pronoms:

«com lo Senat *duna* part lo amonestas, *daltra* part lo pregas...» (V9, 990-991)

«ligint de *una* part Tito Lívio,..., e d'*altra* Francesch Patrarcha,...» (S31, 25-27)

«la *hu* ab què.ns respongue, l'*altre* ab què.ns in forme.» (P86, 5-7)

«*uns* dons comunament te són donats, *altres* specialment, *altres* singulars.» (A136, 11-12)

«la *un* és lextat e posat en la crua pobresa, e l'*altre* és elevat en grans riqueses.» (A163, 8-10)

«Cor en *una* batayla se lig que són estat vensadors los cristians, e en *altra* los infezels; en *una* los més, en *altra* los menys; en *una* los requirents; e.n *altra* los desefiatz; en *una* aquel qui avia feyta injúria, e.n *altra* lo injuriat; en *una* lo just, e.n *altra* lo peccador.» (S37-38, 28-2)

2) *aquest...*, *aquell...*:

«*Aquest és flach, aquell és fort*» (A163, 12-13)

3) un pronom relatiu:

«a *qui* les ha toltes les dóna, e a *qui* les ha dades les toll» (S35, 7-8)⁸

La correlació *adés...*, *adés...* Procedeix del grup anterior però ha esdevingut ja conjunció distributiva típica:

«*Adés* loant-lo dolçament...;
adés promovent-lo a pahor...;
adés preposant-li los grans
trebayls e anugs...; *adés*
mesclant frauds de grans
prometençes; *adés* faent-
li consciencia,...»
(S44, 15-24)

«Sive ille egregia morum
dulcedine tactus, / Seu
ventura pavens, seu iam
longeva laborum / Tedia
pertesus, seu fraudem in-
volvere verbis / Insidias-
que parans solitasque re-
currere ad artes.»
(AVII, 135-138)

En *Arra*, usat en dos termes s'acosta a la disjunció:

«qui.ns gita *adés* a una part *adés* a l'altra.» (S34, 19)

La correlació *e...*, *e...* Paral·lel a l'ús distributiu llatí de *et...*, *et...*, apareix alguna vegada en Canals. Aquesta construcció llatinitzant, si bé no citada per Par en Bernat Metge, degué ésser ja usada abans de Canals en la prosa catalana. Nosaltres l'hem constatat en Desclot.⁹ En el nostre autor n'hem trobat exemples, un d'ells on el text llatí precisament no l'usa:

«E aquest dia de aquesta
así forts e dura batalla,
duptava la fortuna, e ja
qui auria lo dret del sobi-
rà imperi, e qui tendria
lo ceptra e lo sobiran
grau.» (S77, 14-18)

«Hoc equidem mundi campo
commissa patenti / Nutabat
Fortuna die, quis iura su-
premi / Imperii summumque
gradum, quis sceptrā tene-
ret.» (AVII, 1033-1035)

En un incís de Canals, en el *Valeri*:

«engana los de la Ciutat; e ab los mals seus,...,
e, passant sen als enemichs dels athenienses» (V3, 134-136)

En *Arra*:

«ha't donat tot quant pot valer a sanitat e societat,
e reparar la bellesa, e acréxer la graciositat.» (A157, 20-22)

III. Parataxi disjuntiva

La conjunció típicament disjuntiva és *o* (< llatí *aut*), la qual pot usar-se entremig de les dues proposicions:

«ja sis deuen gloriejar, *o* planyer e plorar del dit Alcibiades» (V3, 155-157)

«que li fos remesa *o* relexada la pena» (V9, 1033)

«Major fortaleza agra mostrada Aníbal matant-se ab aquels qui.ls volien aprehonar, *ho*, si fos pres, de sostenir la mort que li agren donada los romans» (S40, 19-22)

«Indignar m'e contra tu? ¿*O* mereveylar m'e de les tues obres, axí diverses e instables?» (S49, 24-26)

«si.s volen, seran fets dignes e virtuosos; *o* dignes de mal, si no s'i han virtuosament.» (P97, 16-18)

«gitaran defora per vòmit, *o* ab gran tristor sentiran la amargor del fel qui li esclatarà.» (P104, 8-9)

«covè de repudiar o menys presar los seus dons, si fer-ho pots; *o*, si no.ls pots repudiar, retribuexli amor...» (A133, 20-22)

«perquè... la supèrbia no.t inflàs *o* la negligència no.t retés dissoluta.» (A155, 22-24)

I pot usar-se també davant de cada una, en el qual cas es dóna més força a la contraposició:

«nom se en que fon mes dampnos a la Ciutat de Athenes, don era: *ho* en los bens *ho* en los mals que hac» (V3, 131-132)

«damanant ab gran importunitat, *o* quel fessen Tribu,..., *o* almenys Mustaçaf.» (V6, 2256-2258)

«deu aver sgart a una de dues cozes, ço és: *o* que.l bé sia promogut, *o* que.l mal sia esquivat.» (S38-39, 30-1)

«O no deyg aver pahor a hom del món, *o* aquest sol és aquest qui jo deyg tembre.» (S48, 12-14)

«qual valdria més *o* que nasquessen més Règulos *o* Metemantes *o* lo contrari» (P103, 19-20)¹⁰

«*o.us* alegrarà, *o.us* finarà» (P118, 31)

Amb més de dos termes, l'exclusió es debilita i el valor de les oracions s'acosta a les distributives:

«si la sua paraula fon orada *o* folla, *o* uergonyosament dita» (V9, 1072-1073)

«la qual cosa no fa la persona qui.s mata, car *ho.s* oçi per tristor, *o* per temor, *o* per oy, *o* per esperança de major bé...» (S41, 2-5)

«los ribalts stan en les plasses juguant a la grescha, *o* en la cuyna, *o* en la taverna, *ho* despenen lur temps en alguna follia.» (P112, 22-25)

«*o* vage alt *o* navegue baix, *o* regesca la barqua en tempestat, aquest aytal deu tenir lo camí contra fortuna.» (P115, 3-6)

«gita de ssi fum *o* fem *o* corrupció.» (A130, 10)

Debilitat fins al punt d'indicar equivalència:

«tenia empremtada la grauitat *o* ferma sauiea dels Senadors.» (V3, 83-84)

«no estan be ensemps felicitat *o* gloria daquest

mon, e humilitat.» (V9, 1084-1086)

«Aquí ha .I. gran flum *o* riu de sanch...» (S75, 24-25)

«te sostrau *o* t tol..., no t admet *o* t acull...» (A154, 30-31)

«los ministres *o* servidors del rei». (A156, 8)

És interessant la confirmació d'aquest valor d'equivalència en un exemple:

«Vençràs *o* seràs vençador
de mill triumphes: amvi-
des n'i ajustaràs .I.»
(S52, 23-24)

«Victor es et vincis, vix-
que unum mille triumphis /
adicis.» (AVII, 284-285)

Petrarca dóna l'afirmació com a concreta: «ets vencedor i continues vencent», però «afegeixes amb prou feines un als mil triomfs», on «adicis» té un valor per a l'esdevenidor. En canvi Canals posa la construcció en un terreny ideal, suposat, i aleshores construeix amb futur: els dos termes se li fan equivalents i ha de substituir el lligam copulatiu *i* per un d'equivalència *o*.

IV. Parataxi adversativa

La parataxi adversativa és, en Canals, molt rica de nexes; els quals són, d'altra banda, allò que més ens n'interessa. Els estudiarem separatament, i anotarem el nombre d'exemples apareguts a fi de facilitar una ulterior comparació amb altres escriptors que permeti de fixar el moment i, potser, la causa de la desaparició d'un determinat nombre de conjuncions adversatives de l'ús corrent. Notem que la parataxi adversativa pot ésser expressada asindèticament i amb conjuncions copulatives.¹¹

Ans. És la conjunció exclusiva típica, si bé originàriament era un adverbí de temps (< *ante*). No apareix en cap ocasió amb valor restrictiu.

«car no venen per cas e fortuna les coses fetes per senyals,
ans per certa providència dels Deus.» (V1, 567-569)

«no recusant o donant excepció a la part, *ans* abraçant e
consentint en la causa...» (V3, 1783-1785)

«null temps poch fer quels bens de son germa li fossen
jutjats; *ans*, hac a lexar los bens...» (V7, 1958-1959)

«ja per açò no tem, *ans* se refferma,...» (S72, 19-20)

«no li donà loch e temps de fugir,..., *ans*,... tramès
gents d'armes qui.l prenguessen» (S83, 8-11)

«no.m direu que lo dit Sènecha sia propheta ne patri-
archa,..., *ans* lo trobarets philòsof,...» (P87, 9-11)

«se'n alegre, no pas axí com cosa d'altri, *ans* axí com de ben propi.» (A141, 10-12)

«tu avorreys de admetre en la companya de la tua amor, no dich tot lo món, *ans* una cosa la qual...» (A132-133, 30-31)

Apareix amb aquest valor cent trenta-vuit vegades.¹²

Per a l'equivalent de la correlació llatina *non modo... sed etiam...* és usada quasi exclusivament la fórmula *no (solament)...*, *ans (encara)...*, on *ans* perd força adversativa.¹³

«E *no solament* mitigauen los Romans los lurs Deus ab sacrificis, per reebren beneficis, *ans encara* los altres de diverses nacions» (V2, 839-841)

«los quals hauien posats en la caxa publica, *no solament* per manament dels Consols, *ans encara*, per apro-uacio e requisicio del Poble,...» (V4, 932-934)

«*no* tenint se per content de liurar a mort greu lo se-ruent inich e malvat, *ans encara* mata la dita filla sua.» (V6, 134-136)

«*no solament* lunyaua lo cap del pilo, com lo uolien ferir, *ans encara*,..., jura dient...» (V9, 2081-2084)

«E *no solament* los doctors cathòlics són de aquesta opinió, *ans encare* Plató, qui...» (S40, 29-30)

«E *no solament* aquestes coses damunt dites han lurs causes e són regides per la providència divinal, *ans encara* hi són les coses que diem miraculoses» (P90, 8-11)

«*no solament* són males, *ans* aprofiten a les persones...» (P97, 11-12)

«les dites coses *no* són *solament* subjugades a mi, *ans encare* són dades...» (A138, 7-8)

«com *solament* usen en tu de les dites coses temporals, *ans* com les enyoregen.» (A140, 15-17)

«No fou content de donar-nos aquells bens que ha donats a les altres creatures, *ans encare* lo conexem singular amador en los mals nostres,...» (A146, 7-10)

Apareix omès *ans* en:

«car *no solament* t'a donat ésser *encare*, bell e graciós ésser.» (A146, 7-9)

Hoc encara. La correlació també pot establir-se amb *no solament...*, *hoc encara...*:

«*no solament* en les coses publiques, *hoc encara* en les privades.» (V2, 23-24)

«*no solament* en les coses grans, *hoc encara* en les minues.» (V2, 1000-1001)

«*no solament* als officis publichs, delitables e graciosos, *hoc encara* al conreament treballos dels seus camps» (V8, 1730-1732)

«que la dita amor *no solament* deu ésser singular, *hoc encare* singularment eleta,...» (A135, 1-3)

Fa l'efecte que es tracta d'una reminiscència arcaica.

Emperò (però). Aquesta conjunció apareix freqüentment en Canals i quasi sempre amb la primera forma: mentre que d'*emperò* hem registrat dos-cents quaranta-cinc exemples,¹⁴ només un exemple hem trobat de *però*:

«de la qual ixen grans rius e flums, qui procehexen de la dita mar e entren en aquella; *però* en lo exir no reb disminució, ni en lo reebre..., no.n reeb creximent,...» (P89, 23-27)

El seu significat més freqüent és el de *tamen*:

«No fon hom mes benigne ni mans que Scipio Affrica, qui *empero*, per refermar e fortificar la art e la doctrina de caualleria...» (V2, 1555-1557)

«Nihil mitius superiore Africano: is tamen, ad afirmandam disciplinam militarem,...» (V, II, VII, 12)

«no deu esser eleta ni en-
cerquada follament ni vana.
Empero, com una vegada es
eleta e acceptada, no coue
que sia menyspreada»
(V4, 1806-1808)

«Emperò si nós,..., havem
reebudes moltes naffres,
açò per ventura ha permès
lo just e dreturer puni-
dor...» (S58, 27-31)

«tam necessarium subsi-
dium temere assumi non
debet; semel autem recte
apprehensum, sperni non
conuenit.» (V, IV, VII, pr.)

«si qua tamen medio tuli-
mus, que multa fatemur /
Vulnera...» (AVII, 399-
400)

Amb el mateix valor apareix contraposada a una concessiva amb molta fre-
qüència:

«E, *jatsesia* que la error del
dit Fabio hauia feta fos
honesta,..., *empero* no ro-
mas que no fos repres e
desonrat per cascu daquells
qui eren del Consolat.»
(V2, 215-217)

«E, *jatsesia* quel mogues
raho aparent e assats tol-
lerable, *empero* no romas
que no fos corregit.»
(V2, 61-63)

«sed quamvis honestus er-
ror Fabii esset, vehemen-
ter tamen a consulibus
objurgatus est.»
(V, II, II, 1)

«qui quamquam tolerabili
ratione motus videbatur,
reprehensione tamen non
caruit.» (V, II, I, 4)

En altres exemples, bé perquè es tracta d'incisos, bé perquè són objecte d'una
interpretació personal de Canals, aquesta contraposició no respon al text llatí tra-
duït:

«*Posat* que cascú daquests, ço es, Juli Cesar e Octouia
sien deificats, *empero* no fem comparacio entrel pare,
..., e ell,...» (V1, 1161-1164 < V, I, IV, estr. 1)

«*posat* quels esdevengués contra lur voluntat, *emperò*,

si.s volen seran fets dignes e virtuoses.» (P97, 15-17 < Pr82, 26-27)

«lo qual, *posat que* no.ns hagués més donat, *emperò*, per aquest deu ésser... amat e loat.» (A146, 4-6)

«*Jat se sia que* la mort daquests dos Reys,..., sia es-tada de gran marauella, *emperò* no fonch de menor admi-racio lo cas que sesdeuench a un mariner...» (V1, 2045-2048 < V, I, VIII, 2)

«E *jatsia que* Déus,..., vaya encalsant los fugitius, *emperò* a la fin, aconseguex-los» (S57, 17-21 < AVII, 376-378)

«*jatsia* la sua fas no puxa ésser viste de present per nosaltres, null temps, *emperò*, pot ésser esquivada la sua presència.» (A166, 17-19)

«*com* lo dit Scipio hagues recobrada Espanya,..., *emperò* no obtengueren lo triumphe,...» (V2, 1940-1942 < V, II, IX, 5)

«com ellas posas en persona duna dona noble, dita Rubria, ..., *emperò*, per la gran constancia e fermetat quera en lo dit Cesar,...» (V9, 2363-2371 < V, IX, XV, De his qui per..., 1)

«la qual *com* se escampe en molts, *emperò* abraça cascun de aquells en singular.» (A165, 25-27)

Si bé aquest és el valor amb què més freqüentment és usat, podem citar també alguns exemples on tradueix unes altres conjuncions llatines:

«Gayo Plancio Numida, *jatse-*
sia que fos del orde dels
Senadors, *emperò* no fon de tan
gran excellencia com lo dit
Tiberio Gracco» (V4, 1602-1604)¹⁵

«Vilior Graccho iniquae
fortunae victima, quam-
vis senatorii vir ordi-
nis C. Plautius Numida,
sed in consimili more
par exemplum.» (V, IV, VI, 2)

«Qui, com vees la cosa publica posada en tanta oppresio, per la man cruel de Tiberio Gracco,..., no lay jaqui ofegar. *Empero*, lo dit Scipio, veent que per la iniga estimacio que hauien los ciutadans de les sues uirtuts,...» (V5, 996-1002)

«posat que sien sobtoses; *emperò* no està que no sien totes regides per la providència de Déu, e que no hagen lurs causes certes,...» (P90, 4-6)

«dient si esser estat engenrat per Asidio; *empero* apres que la justicia de Cesar hac tolt ...» (V9, 2354-2355)

«Qui pestifera Ti. Gracchi manu faucibus oppressam rempublicam strangulari passus non est; sed is quoque propter iniquissimam virtutem suarum apud cives aestimationem...» (V, V, III, 2)

«quamvis subita sint, accidunt; sed suas et illa causas habent...» (Pr79, 5-6)

«se Dione esse procreatum; verum postquam Sullana violentia Caesariana aequitas reduxit...» (V, IX, XV, 6)

Aquest valor darrer, poc freqüent en Canals, i pel que sembla també poc freqüent en Metge,¹⁶ apareix en la llengua juntament amb el de *tamen*, o és més tardà? En aquest darrer cas, ens trobaríem davant els començos de la penetració, que havia d'ésser total, en perjudici de la conjunció *mas*, usada només amb el sentit de *sed*, *at*. Només un estudi monogràfic, però, ens podria resoldre aquesta qüestió.

D'altra banda, *emperò* perd força adversativa en determinats casos, fins al punt que tradueix *et quidem*:

«*empero* les dites matrones obtengueren...» (V9, 107)

«et quidem obtinuerunt...» (V, IX, I, 3)

Aquest valor, que apareix sobretot en els començaments de període, lligant amb el sentit anterior, apareix també en Bernat Metge.¹⁷

Mas. Aquesta conjunció (< llatí *magis*) ja era usada com a tal pels escriptors llatins tardans.¹⁸ És freqüentíssima en Canals. Fou la primitiva conjunció adversativa que hauria estat envaïda per les formes *ans*, *sinó*, d'una banda, i (*em*)*però*, de l'altra?

En el nostre escriptor apareix dues-centes setanta-quatre vegades¹⁹ amb valor restrictiu, i vint-i-dues amb valor exclusiu; és a dir, és l'adversativa més usada.

Restrictiva. És la valor normal de *mas*; avui desaparegut de la llengua viva, ha estat dut a la literària en la forma *mes*. Aquesta forma és desaconsellada en el seu ús modern. N'apareixen tres exemples en Canals:

«tant vetlà en la còcera com Règulo en lo turment.
Mes lo dit Règulo troba solaç en sa tribulació»
 (P103, 5-7)

«no són creades per a ci, *mes* per l'om,...» (A139, 6-7)

«Atorch-te que molt m'és estat donat. *Mes* prech-te que...» (A154, 15-16)

En tots els altres casos que hem anotat apareix *mas*:

«volent lo dit Tarquino cobrar son imperi, *mas*
 los Romans volents conservar la llibertat...» (V1, 1712-1714)

«que tres uegades pogues lo senyor reuocar la llibertat..., *mas* la quarta no uolien...» (V2, 970-973)

«Molts exemplis romans daquesta materia sobren; *mas*,..., per fugir a fastig, permetre o lexare...» (V3, 2254-2256)

«lo vincl de sanch, ve per sanch e fortuna,...; *mas* lo vincl damistat, ve de juhi deliberat...» (V4, 1797-1799)

«son dues penyores, sanctes e segrades a la sanch romana, *mas*, als vostres coratges, uils e menyspreades.» (V5, 196-198)

«eres a mi Manilio; *mas* com tu comencist de semblar a ells,..., lauos te fist vn dels francesos.» (V6, 783-785)

«que compra fort cara, *mas* molt mes necessaria.» (V7, 1639-1640)

«hac gran desig desser instruit en les letres gregues; *mas* pres si tart,...» (V8, 828-829)

«quis deya esser fill de Quinto Sertorio; *mas* la sua muller null temps poch esser portada a cas quel atorgas per fill, car nou era.» (V9, 2335-2338)

«menyspreharen-lo al comensament, *mas* après que.ls vaxells foren trencats..., obtengué lo dit rey victòria...» (S82-83, 31-34)

«Bé és forts e virtuosa la mort de aquests; *mas* no pertany a la nostra excellència semblant mort.» (P95, 17-18)

«e sé de cert que no pots ésser sens amor; *mas* volria que, postposada tota vergonya, confessa...» (A125, 18-20)

Apareix també al començament del període, relacionada amb el sentit anterior:

«*Mas*, necessitat del fat obrí la porta...» (V1, 1412)

«*Mas*, ¿per que escodrinyn les partides d'Asia,...?» (V4, 1748)

«*Mas* lo vici que segueyx,..., no deu esser sostengut...» (V9, 2278-2279)

«*Mas* no.y calrà açò,...» (S55, 23)

«*Mas* en lo present tractat, reduir t'e en gràcia ab Déu,...» (P90, 27-28)

«*Mas* què.t diré de la companya dels bons?» (A140, 18)

Exclusiva. Aquest ús és menys freqüent que l'anterior, i n'ha desaparegut tot rastre en la llengua moderna:

«nol matist [...] *mas*,..., ell viuint en lo cos mortal, justament has merescut...» (V1, 1823-1826)

«no pas per que haguessen temor ni orror de veure lurs nafres, *mas* feyen ho per no dona cor ni audacia als lurs enemichs,...» (V2, 903-905)

«no estima los homens..., *mas* sol ha esguart al uoler...» (V3, 1170-1172)

«no comptava quants macips li anauen detras, *mas* quantes victories hauia obtengudes» (V4, 1005-1006)

«ni hac tots temps be ni tots temps mal, *mas* ades be e ades mal,...» (V6, 2364-2365)

«no era appellat savi,..., *mas* que li dien amador de sauiea.» (V8, 969-970)

«no se'n partí pas de aquel setja per pahor d'armes nostres, *mas* per ço com sentí que.ls déus nos vanien molt favorables...» (S46-47, 29-1)

«no.t lohe axí com a hom fort, *mas* axí com aquell qui has aconseguida la promoció del consolat...» (P105, 5-7)

«No serà admès negun estranger en nostre parlament, *mas* ab clara, uberta e manifeste consciència nos rehonarem,...» (A125, 9-12)

Sinó. Aquesta conjunció, sorgida de la fusió de la condicional *si* i l'adverbi *no* és de moderna introducció en la llengua. Apareix poc en Canals i, sovint, conservant, encara, el valor condicional de la conjunció que li ha donat origen. Té dos valors: un d'exclusiu, avui el més freqüent, i un altre de restrictiu, que no té valor de *però* sinó exceptiu. Els abundants exemples amb valor condicional semblen indicar un moment en què la conjunció està a mig consolidar. Quan aquesta consolidació tindrà lloc, *sinó* exclusiu prendrà el lloc d'*ans*, en Canals encara, i de molt, la conjunció exclusiva més usada.²⁰

Restrictiva

«no uolent parlar en lo dit loch, *sino* aço quels era acomanat.» (V2, 61-62)

«qui no hauien, rentre tots, *sino* una petita casa...» (V4, 1295)

«e no teme algu *si no* la fortuna contrariosa,...» (V5, 414-415)

«no uolent lo dit Pitaco esser senyor dels ciutadans, *si no* tant com requeria la necessitat de la cosa publica,...» (V6, 1563-1565)

«e tanquauenlos hi tots, *si no* solament lo cap qui exia de fora» (V9, 666-667)

«E axí diem que Déu no és dit fortuna *sinó* com diversament dóna les dites cozes...» (S35, 12-14)

«no fou senyor *sinó* com hac servents.» (S35, 14-15)

«Null temps gran eximpli vench *sinó* de mala fortuna.» (P99, 30-31)

«si no perdien los hulls *sinó* aquells qui.ls mereixen perdre...» (P111, 29-30)

«no has res ab què puxes satisfer, *sinó* solament que ames» (A146-147, 30-31)

«No veig altra rahó, ne.y pots trobar altre causa, *sinó* la present e graciosa charitat...» (A154, 3-5)

Exclusiva. Té el mateix valor que *ans* però és molt menys usada que aquesta per Canals; pot prendre la forma *sinó que*:

«ordena que quel sacrifici no fos offert per los principals a maiors daquell linyatge, *sino* per los menors e de poc estament» (V1, 380-382)

«no li dona res *si no que* li promes que, daço del seu, li lexaria...» (V4, 953-954)

«No honra Dari la estimacio o ualor del preu del mantell que hauia rebut, *si no* la liberalitat don laua hagut» (V5, 821-823)

«e no li isqueren a carrera per raho del gran aur e argent que portaua, *si no* per tal com la nau aquella portaua, sa e alegre, March Cato» (V8, 2240-2244)

«atorgant ssi no ésser vençut per força d'armes, no per batayla campal, *sinó* solament per la fama del teu nom,...» (S49, 15-18)

«no movem guerres ni batayles per dolçor de rapina o de la desfuyta, ni per hoy ni ranchor, *sinó* solament per amor de pau,...» (S61, 3-6)

La formació de *sinó que*. En els exemples

«No.y ha miylor resposta *sinó* que Déus ho sap clarament,...» (S38, 16-17)

«Ja no resta *sino*, que exemples... sien allegats» (VP, 291-297)

hom veu clarament que la conjunció *que* no forma un grup amb *sinó*. Aquest ha estat el camí, però, a través del qual s'ha anat consolidant la forma *sinó que*, només, però, per a introduir oracions amb verb en mode personal.

NOTES

1. *Sint. esp.*, p. 249-250.
2. En cas d'haver-hi dos subjectes, el verb pot concordar amb un només: «féu que lo sol e la pols vench a l'encontra a la fas dels romans...» (S32, 16-17)
3. Per a l'ús de *ni* en aquest mateix cas, vegeu més endavant «La conjunció copulativa *ni* (*ne*)».
4. Vegeu d'altres exemples del *Valeri*: V7, 264; V7, 1998; V9, 1069; V9, 1078.
5. Vegeu «Hipotaxi adjectiva».
6. També usada per Canals (vegeu, més endarrere, nota 2):

«altra serà, altra virtut resebrà, altra cara
mostrarà, e lo son de la vou *no* serà aquest
que ara hous, ni les paraules no seran de pau
amigable.» (S51-52, 29-1)

7. Notem el valor disjuntiu de la conjunció en aquest cas.
8. Donem un exemple on la correlació llatina *et...*, *et...* ha estat resolta d'una manera no comuna, que, però, li lleva el valor correlatiu:

«Cascuna de les següents
Regines fon de molt vir-
tuosa venjança. *On*, com
Cirus hagues mort lo fill
de la dita Regina dita Ta-
mira, no cessa fins que hac
pres lo dit Ciro, e, leuant
li lo cap de les espatles,
mes lo en .I. odre ple de
sanch humana, dient al dit
cap “ques sadollas es far-
tas be de la sanch de que
era tan insaciablement as-
sedegat”; e axis uenja de
les penes que hauia lo seu
fill sostengudes. *Semblant*
se feu Berenices, la qual...»
(V9, 1488-1496)

«Clarae ultiones utraque
regina, *et* Thamyris, quae,
caput Cyri abscissum in
utrem humano sanguine re-
pletum demitti jussit, ex-
probans illi, insatiabilem
cruoris sitim, simulque poe-
nas occisi ab eo filii sui
exigens: *et* Berenice, quae...»
(VM, IX, X, De ultione externo-
rum, l)

9. ENC, LXII, 59, 4-5:

«era gran dan e vergonya *e* de vós *e* de mi.»

10. L'exclusió és doble dins del primer exemple.
11. Vegeu, més endarrere, «Asíndeton» i «Parataxi copulativa».
12. Ultra els vuit exemples donats. Repartits així: *Valeri*, 114; *Scipió*, 11; *Providència*, 10; *Arra*, 10.
13. Cfr. FABRA, *Gram. cat.*, p. 126. Ultra els que citem hi ha els següents: 31 del *Valeri*; 3 de l'*Scipió*; 2 de *Providència*, i 1 d'*Arra*.
14. Són: 197 del *Valeri*; 14 de l'*Scipió*; 4 de *Providència*; 30 d'*Arra*.
15. En aquest exemple, en el text català, *emperò* té valor també de *tamen*.

16. Par (*Sint. cat.*, p. 415 i seg.) no ho diu explícitament però en dóna només tres exemples, mentre que del valor *tamen* en dóna onze.

17. PAR, *ibidem*.

18. Cfr. Grandgent, *Lat. vulg.*, p. 79.

19. Són: *Restrictives*: 212 del *Valeri*; 30 de l'*Scipió*; 13 de *Providència*; 19 d'*Arra*. *Exclusives*: 17 del *Valeri*; 3 de l'*Scipió*; 2 d'*Arra*.

20. Hem trobat tretze exemples amb valor exclusiu i trenta-dos amb valor restrictiu. Anotem un exemple interessant:

«la gran e molt antiga e-
dat de Appio mesuraria ab
lo seu infortuni, car vis-
que vna infinitat d'anys,
cech, priuat de vista, sino
que, estant axi agreujat e
priuat de vlls, regi fort-
ment e vigorosa la cosa pu-
blica.» (V8, 1759-1763)

«Appi vero aevum clave
metirer quia infinitum
numerus annorum orbatus
luminibus exsegit, nisi
quattuor filios et quinque
filias, plurimas clientelas
rem denique publicam hoc
casu gravatus fortissime
rexisset.» (V, VII, XIII, 5)

PART TERCERA

Hipotaxi

I. Hipotaxi substantiva

Equivalent a un substantiu, pot exercir dintre l'oració composta les mateixes funcions que aquest exerceix en l'oració simple:

- A. Subjecte
- B. Complement directe
- C. Complement indirecte
- D. Complement circumstancial
- E. Complement preposicional d'un substantiu o d'un adjectiu

A. ORACIONS SUBJECTE

Introduïdes per la conjunció que. La conjunció que introdueix les oracions subordinades subjecte és *que*.

Dependent de verbs atributius i intransitius. És el cas més freqüent:

«apar *que* la sobirana diuinitat fauoreia a la gloria de Cesar.» (V1, 1009-1010)

«Lo fet de Gayo Mario apar *que* fos queacom foll...» (V3, 1497-1498)

«apparech *que* hagues en aquell dia vna faç humanal,...» (V5, 116-117)

«Per les quals coses apar *que* Cathó,..., és indesrahonablement loat» (S41, 16-18)

- «E aperexia *que* més vençien les sues astúcies e angins
que la sua vigor,...» (S40, 9-11)
- «apparria *que*.ls aprofitàs ésser exellats,...» (P97, 30-31)
- «per ço que no aparegués *que* volgués... enganar la
tua credulitat» (A134, 22-23)
- «li couenia *que* tots morissen» (V7, 640-641)
- «cove't *que* no erres» (P116, 4)
- «E si per ventura te dóna viyares *que* fortuna nos
comensa de perseguir e aterrar,...» (S55, 15-16)
- «¿Dóna't viyares *que* aquests sien miserables?» (P110, 22-23)
- «E donava viyares al dit Sènecha *que* l'hom no pot
haver ampla libertat de la sua ànima...» (P87, 25-27)
- «esdeuench se cas *que*,..., es donas batalla...» (V5, 176-179)
- «esdeuech se *que*,..., solament la trip apel·lada Popí-
lia jutja...» (V9, 1462-1466)
- «Car sdeve's *que* la actoritat del príncep serà
vera,...» (S39, 7-8)
- «justa cosa era *quel* desleal... fos punit...» (V1, 305-306)
- «Seria gran grosseria... *que* no prenguessen...» (V1, 525-526)
- «era costuma *que*,..., uestien una gonella...» (V3, 1516-1517)
- «rahonabla casa es *que* me seguiscats...» (V3, 1643)
- «ja no sera tan gran peccat en mi, *que* yo mate lo meu
hoste» (V5, 206-207)
- «fon singular benaumenturança sua *que*,..., no haja
vist la mort de algu que li dolgues,...» (V7, 51-56)
- «certa cosa es *quel* negoci o treball,..., conserua...» (V7, 138-140)
- «costuma era..., *que*,..., se despullauen les dones...» (V2, 2519-2522)
- «Lo segon fo *que* un exam... se posa.» (V1, 975)
- «lo seu do era *que* comensasses de ésser.» (A145, 9-10)

- «ço és, *que* sia sola amor» (A135, 3)
- «car açò és *que* tu est esperada» (A154, 30)
- «Axí és necessari *que*.u fasses;...» (A159, 4)
- «la qual és necessària *que*.s rompa...» (P109, 7)
- «necessari t'és *que*.u sàpies millor...» (A144, 27)
- «car obs li era: o *que*... compres e aconseguis la gracia..., o trenquas e aflaquis...» (V7, 641-644)
- «Pus fort fat seria obs *que* fos lo meu.» (P115, 1-2)
- «ops és mostres altres coses...» (A128, 7)¹
- «com no fos possible *que* tu romanguesses en ton estament» (V5, 227-228)
- «nos pertany *que* sien recitats amplament e llarga» (V9, 1455-1456)
- «A bons homens se pertany *que* sien inpertèrits,..., e *que* habiten fers entre les coses *que* aporten...» (P111, 7-8)
- «a la dita amor pertany *que* tu sàpies e conegues les coses...» (A160, 7-8)
- «E açò pertany: *que* aquell... liurarà...» (A160, 7-8)
- «¡E ja plagués al meu senyor *que* yo meresqués ésser aquella una...!» (A158, 20-21)
- «Plagués a Déu *que* no.m pogués recordar d'açò...» (A144, 30-31)
- «resta *que* recitem...» (V7, 23)
- «Resta, donchs *que* tu,..., ma declares quina és aquesta casa...» (A158, 9-11)
- «Car açò solament resta: *que* tu considers...» (A140, 19)
- «segueix-se *que* la eternal misèria seguex al hom...» (A127, 25-26)
- «Més val *que* les lexes esquexades e esquinçades enmig dels anamichs» (S79, 28-30)
- «com hi ve *que* als bons hòmens se esdevenen mals?» (P88, 24)
- «conté veritat *que* moltes coses *que* loam e desigam...» (P89, 16)

Verbs en passiva. Alguns exemples, tant en formes amb l'auxiliar *ésser*:

«E axi fon ordenat *que* Marcell feu dos temples» (V1, 210-211)

«cregut es estat *que* fon vençut» (V1, 363)

«atorguaràs ésser a tu provat *que* alguns dampnatges
vénen en profit...» (P98, 12-13)

«com sia dit *que* molts són los appellats...» (A157, 5-7)

Com amb formes de passiva pronominal:

«se recita *que* pari...» (V1, 1053)

«se conta *que* fon irat» (V6, 2117)

«se proua *que* seguexen» (V1, 474)

«on se lig *que*... Déus los tramès innumerable mul-
titud de gatles» (S37, 6-10)

Un exemple hem trobat on l'oració subordinada depèn d'un participi en *-t* (de passat): es tracta d'un participi amb valor passiu? O bé és un ús actiu i present del participi en *-t*?; el text llatí no ho aclareix perquè la traducció és lliure:

«anas sobre un carro a .I.
loch on era son marit, e
aquell qui guiava lo carro
refrenas les besties, per
ço com lo cos del pare de
la dita Tullia era dauant
lo dit carro, sabut Tullia
que, per raho del cos de
son pare qui jahia en aquell
loch mort, sestaua de passar
auant, mana quel carro pas-
sas sobrel cos de son pare»
(V9, 1546-1552)

«quum carpento veheretur,
et is, qui jumenta age-
bat, succussis frenis
constitisset, repenti-
nae morae causam requi-
sivit; et ut comperit,
corpus patris Ser. Tullii
occisi ibi jacere supra
id vehiculum duci iussit...»
(V, IX, XI, 1)

Interrogatives indirectes. Poden exercir funcions de subjecte; les parcials són introduïdes directament pel pronom interrogatiu sense cap nexa:

«poria ésser mostrat *en quina forma* aquest, spos de castedat és ab aquells qui ame, e *com* s'a ab ells en afecció e en obre» (A142-143, 31-33)

«Ja és ordenat *de què* deus viure e *de què* deus plorar.» (P114, 4-5)

«celevòs apareix *quanta* és la sua força...» (P92, 29-30)

Les generals són introduïdes per la partícula *si*:

«No és, donchs, marauella, *sils* Deus foren singularment diligents...» (V1, 189-190)

«és comensat de dubtar e ja,..., *si* pories ésser amada per aquell.» (A168, 25-27)

«La cosa que desig és: *si*.m poria ésser mostrat...» (A142, 30-31)

Oracions d'infinitiu. Hem pogut constatar que l'ús de l'infinitiu com a oració subjecte en Bernat Metge² és paral·lel al mateix ús en Canals:

1) Subjecte indefinit

Introduït directament:

«no es menor cosa desijar e rebre en si lo mal dampnatge...» (V1, 608-609)

«pus profitosa cosa e pus necessaria era entendre en armes» (V2, 273)

«sostenir axi facilment lo turment, es deslliurarse de mort» (V3, 870-871)

«creure a vn testimoni sol,..., es exempli fort perillós» (V4, 295-297)

«vana cosa es escriure aquestes coses...» (V4, 2002)

- «quels maiors fruyts e bens de la victoria sua, eren haver restituit als Deus» (V5, 286-288)
- «gran follia es lezar son auantange...» (V7, 155)
- «gran affayn és ratanir la gran fama...» (S53, 10)
- «Greu cosa los és portar jou sobre lo coll» (P101, 11-12)
- «car matar si matex [de] flaquea procesex de cor...» (S40, 12)
- «mes valia sustentar e conseruar la vellea...» (V5, 1627)
- «e que aprofita uoler aquestes coses prouar...» (V5, 1875)

Introduït per la preposició *de*:

- «al present tractat es cosa pertinent, *de* conexer, e recordar o remembrar, los fets...» (V2, 2065-2066)
- «no era menor inconuenient,..., *de* despullarse o mostrar-se tot nuu,...» (V2, 123-124)
- «Laugera cosa es *de* conexer, quanta fon lamor...» (V4, 1697-1698)
- «profitosa cosa sera, *de* conexer en quina forma... li serua leal amistat...» (V4, 1849-1851)
- «mal es fet *de* matar si matex» (S41, 7)
- «gran supèrbia fora nostra *de* nagar-te la dita pau» (S60, 24)
- «dolor e vergonya és *de* recitar-ho» (S58, 15-16)
- «no és necessari *de* empènyer-vos a la batalla, no és obs *d'*amonestar-vos» (S70, 25-27)
- «coue *de* recitar en quina forma» (V3, 537)

2) El subjecte de la subordinada és el complement indirecte de la principal

Introduït directament:

- «No era segur a Postumio,..., offerirse a perill de batalla» (V1, 122-123)

- «que.ls aprofitàs ésser exellats, venir a pobresa,
perdre muller e fills, ésser desonrats...» (P97-98, 31-32)
- «not cal hauer tan gran treball» (V7, 1544-1545)
- «per que not calgua retre los dits comptes.» (V3, 148-149)
- «què.m cal tant parlar?» (S48, 12)
- «no.us cal aver pahor.» (S42, 21-22)
- «E que.l vos calia toldre?» (P113, 20)
- «¿E què.m val haver posade la mia cadira...» (S33, 9)
- «subjugar e vençre les adversitats..., a gran hom
se pertayn» (P104, 25-27)
- «com elegir duch hi emperador pertangues al Senat...»
(V2, 1712-1713)
- «no pertayn solament a la magestat de Roma recitar
les gracies...» (V4, 2347-2348)
- «no.m dóna vergonya considerar la fortuna» (S59, 12-13)
- «Tots temps me ha desplagut perdre temps» (S66, 14-15)
- «feent son compte que morir los conuenia» (V2, 1531)

Introduït per la preposició *de*:

- «li era pus segur *de* combatres ab tota la sua gent» (V3, 222-223)
- «Leguda cosa era *de* viure a aquest hom,...» (V5, 1850)
- «li fon mes necessari *de* defendre les leys que *de* hoyr-
les» (V5, 755-756)
- «que als bons homes se pertany *de* vençre les pahors
virtuosament» (P104, títol)
- «al qual pertayn *de* extirpar,..., los anamichs» (S56, 3-5)
- «als vençedors se pertany *de* ordenar los capítols...» (S56, 3-5)
- «a mi plau *de* star en aquell loch,...» (P116, 10)

«li conuenia *de* manllevar alguna cosa...» (V2, 1558)

«als quals,..., conuendra *de* sostenir mort» (V5, 1405)

Introduït per la preposició *a*:

«no.m daria vergonya *a* morir sots llom...» (S49, 7-8)

3) El subjecte de la subordinada és el subjecte de la principal. Aquest ús procedeix de la construcció llatina de *videor*, i apareix, de vegades, al marge de la font llatina:

«torres tremolozes que apareixien ésser grans muntanyes» (S67, 19-20)

«La pus difícil cosa..., apparria ésser la primera» (P97, 26-27)

«aquell qui axi fenex sos dies sia vist ésser mort?» (V3, 318)

«turresque in terga trementes / Cernuntur.» (AVII, 842-843)

«Difficillimum ex omnibus quae proposui uideretur quod primum dixi...» (Pr83, 3-4)

«nova et speciosa genera interitus excogitat, si quisquam interit, qui sic extinguitur.» (V, III, II, 7)

La influència llatina de *videor*, però, que ha motivat aquesta construcció apareix clarament en el cas següent, tot i no regir completiva d'infinitiu:

«Lo fet de Cicero es vist ésser axi loable e aprouat...» (V4, 670-671)

«Ciceronis autem factum adeo visum est probabile...» (V, IV, II, 5)

B. ORACIONS COMPLEMENT DIRECTE

Aquestes oracions depenen de verbs transitius i són introduïdes normalment per la conjunció *que*; les interrogatives indirectes parcials van introduïdes directament per l'interrogatiu, i les generals per *si*.

Introduïdes per la conjunció *que*. La conjunció *que* és l'habitual en la hipotaxi substantiva amb l'ofici de complement directe.

Apareix alguna vegada sota la forma *qui*:

«haveus *qui* ve .I. gran capità dels romans...» (S43, 24-25 < AVII, 124-125; no pot ésser degut a l'original llatí)

Aquesta forma no té altre valor, al nostre entendre, que el d'ésser un reflex de la confusió entre *qui*, *que*, relatiu a tons.³

Aquestes oracions poden dependre no solament d'un verb en forma personal, sinó també d'un *infinitiu*:

«*requerir que* aprouas» (V2, 1469)

«Vosaltres pogues *entendre*,..., *que* no he menester vostres pecunies.» (V4, 1117-1119)

«jatsia Aníbal, *que* a tu sia faula e ficció *dir que* Déus sia jutje equal.» (S57, 23-24)

«prench audàcia de *preguar* los sants àngels *que.us* il·luminen...» (P88, 13-14)

O d'un gerundi:

«*dient que* no deuia donar» (V4, 955)

«*jutjant quel* hauia trahit» (V9, 1347)

«*ymaginant que* per ventura lo poria inclinar a pau,...» (S44, 13-14)

«*vehent que* havia errat...» (P100, 4-5)

«*tement-se que* vana glòria no tolgués lo mèrit a son germà» (A124, 19-21)

O d'un participi en *-nt* (*de present*):

«*dients que* ley hi hauia pel contrari,...» (V3, 1613-1614)

«*requirints que.l* liuràs Aníbal,...» (S83, 7-8)

«chaem en gran error, *crehens e averans que* Déus be haja anvés nosaltres cruelment...» (S36, 27-30)

Verbs de voluntat, de desig o d'acció. Depenent de verbs de voluntat, de desig o d'acció amb un sentiment, latent o no, de desig, la subordinada va en subjuntiu:

- «ni.ls deus no.ns han acomenats,..., *que.us mirem*» (S55, 18-19)
- «consellauali *que* nou rebes» (V8, 640)
- «com... els seus cauallers li consellassen *que* sembras» (V3, 1658-1660)
- «demana *que*... menassen...» (V1, 650)
- «demanant *que* fos promogut» (V6, 2268)
- «¿E are demenats altra vegada *que*... vos sia atorgada...? (S59, 8-10)
- «no.m reste sinó demanar a Déu,..., *que.m trameta*...» (P89, 4-5)
- «guanya *que* fossen dits...» (V6, 2096)
- «guardar *que* nos apagas...» (V1, 173)
- «mana *que* fos soterrat» (V5, 62)
- «mana *que*... isques» (V1, 117)
- «com... li manas *que* portas les armes» (V1, 218)
- «manà lo dit Scipió *que* no prenguessen...» (S42, 13-14)
- «los pares manen *que*.ls dits fills sien exercitats e *que* vagen a l'escola,...» (P93, 10-11)
- «ha manat *que*.t sien administrades viandes...» (A157, 18-19)
- «fist manament *que*,... no.s combates» (V2, 1393)
- «obtingue *que* sen fogis» (V2, 1465)
- «obtingue *que* donassen» (V9, 1515)
- «ordena *que*... fos ofert» (V1, 380)
- «com lo Senat ordenas *que*..., cascun caualler nagues .VII. mesures» (V4, 842)
- «Aquest capita ordena *que* cascun cuyte...» (S63, 25-26)
- «prega *que* uengues» (V1, 596)
- «pregant e suppliant *que* volguessen hoir» (V9, 1337)

- «prech a totz aquels..., *que* calen,..., e agen vergonya...» (S79, 1-2)
- «prech-te *que*.t membre...» (A134, 29)
- «preguen lurs pares *que*.ls lexen» (P109, 20)
- «proposa gitar de Ytalia les hosts e caualleries dels Cartaginenses, o *que* dins Ytalia los des-trois» (V1, 903-905)
- «en requerir lo Senat *que* aprouas e continuas la pena.» (V2, 1469)
- «jo requir de part de Déu..., *que*.us descarreguetz lo jou superbiós.» (S70, 7-9)
- «requiria açò: *que*,..., apregam...» (A139, 28-30)
- «Per què.t requir *que*.t membre de ma sentència...» (A140, 22-23)
- «no sostench *que* algun caualler hagues...» (V2, 1275)
- «sostenir *que* fos dissipada...» (V3, 1388-1390)
- «sostench *que* hagues...» (V6, 2208)
- «sostench *que* noguessen...» (P90, 29)
- «¿...sosté *que* als bons homs sia fet mal?» (P116, 21)
- «supplicant *que*... sia pres e attribuit...» (VP, 328)
- «supplicant *que*.m fos atorgada,...» (S49, 3)
- «E suplich, alte senyora, vostre mercè *que* aquest tractat sia comunicat...» (A123, 18-19)
- «volgren *que*... hagues» (V1, 842)
- «volguist *que* fos escapçat...» (V2, 1402)
- «uolia jutjar *que* fos...» (V7, 199)
- «¿vols *que* no vaya massa luny...?» (S54, 18)
- «hom vol *que* esdevengua a si mateix?» (P117, 6)
- «vull *que* manifestes açò..., o almenys *que* no fos dit...»*

* Nota de l'editor: Sense referència en el mecanoscrit. No localitzada.

En l'exemple següent, la primera és l'única gramaticalment subordinada, si bé totes en són psíquicament:

«D'una cosa te prech: *que* aquest spos solament conegues, aquest solament ama, aquest sol segueix, aquest sol pren, aquest sol posseeix.» (A171, 1-4)

L'única diferència és el mode dels verbs.

Verbs d'enteniment i de llengua. Admeten indicatiu o subjuntiu en la subordinada. Igualment alguns verbs d'acció.

- «¿E affermeràs tu *que* Rotilio sie miserable?» (P101, 6)
- «ajust *que*... s'esdevenen» (P97, 18-19)
- «ajusta... *que* aprofita...» (P111, 18)
- «allegant *que* no era stada...»*
- «allegant *que* hauia usat...» (V5, 1470)
- «allegant *que*... moriren» (VP, 276)
- «hauem apres *que* fon...» (V4, 1078)
- «he après *que* yo.us desig enterminar...» (A168, 1)
- «atorch *que* has parlat» (A137, 28)
- «atorch *que* aquestes coses que ha donades foren grans...» (A135, 24-25)
- «aueran *que* tench...» (V4, 773)
- «auerant *que* hac...» (V9, 1212)
- «cogitem *que* no perdrem res del nostre.» (P114, 12)
- «concluiren *que*... trametessen...» (V1, 315-318)
- «coneix *que* aquesta tua instància... hix...» (A143, 12-13)
- «confés *que*... nom.m has derrenclit.» (A163, 25-26)

* Nota de l'editor: Sense referència en el mecanoscrit. No localitzada.

- «confés *que* començ a desijar...» (A142, 25)
- «consideri *que*... tragues» (VP, 276)
- «considera e jutja *que* deuia esser» (V7, 225)
- «considera *que* t'a donat» (A136, 31)
- «cregue *que* ho feu» (V8, 2033)
- «creuria *que* seria» (V5, 165)
- «creura *que* son...» (V6, 2134)
- «¿Creus *que*.ls llacedemoniants hajan llurs fills...?» (P109, 13)
- «porien creure *que*.ls fossen reservades e stojades» (A140, 5)
- «No creu *que*.ls mariners... fossen axí spahorditz ni sbahits...» (S76, 1-6)
- «aquela creu *que* sia la rahó per què fon vençut» (S40, 1-2)
- «cridava continuadement *que* Aníbal e el se vaessen ensemps e.s batessen.» (S78, 11-12)
- «declarant *que* aprovaua» (V7, 98)
- «han declarat *que* són dades» (A137, 24-25)
- «denunciant-li *que* vol parlar ab el» (S44, 28-29)
- «demostra *que* fon atribuït» (V6, 2155)
- «determina *que* couenia» (V2, 1557)
- «determinaren *que* aquest seria lo pus rich» (V1, 1078)
- «lo adevinador determinava *que* significava...» (S76, 4-6)
- «dich *que* heure» (V5, 198)
- «digues *que* se estigues» (V5, 244)
- «dix *que* era...» (V1, 58)
- «diguessen *que*... no sen tornas» (V1, 327)
- «digues *que* era» (V1, 546)
- «dient *que* no mudassen» (V1, 591)

- «dient *que* hauia» (V1, 664)
- «dix *que* uenguessen» (V3, 1538)
- «dic *quen* recitare» (V7, 26)
- «deya *que* era» (V7, 143)
- «diu,... *que* són» (S38, 26-27)
- «dic-te... *que*... fóra estada bella cosa» (S50, 8-9)
- «com... diga sent Gregori *que*... nos denega Déus...» (S37, 1-3)
- «Dius-me *que*.m recort...» (S59, 16)
- «dich *que*... haja amistat» (P91, 1-2)
- «Dir m'as *que* lo senyor... minge lo seu pa sol e *que* bega sol lo seu vi, e *que* sol s'escalfe al seu foch e *que* sol habita...?» (A137, 5-9)
- «diran e confessaran *que* esdevench» (P104, 13)
- «diu *que* tu no hages» (A145, 3-5)
- «donant los entendre *que* irien» (V8, 733)
- «entengue *que*... fon» (V1, 59)
- «enten ch *que*... devia» (V1, 741-744)
- «entén e creu *que* tot... pertex d'ell» (A162, 13-14)
- «esmagina *que* Déus parla» (P117, 18)
- «esmegine't *que* no sien creats hòmens...» (A136, 23-27)
- «escriuint *que* tenguessen...» (V1, 468)
- «feu *que*... apparegueren» (V1, 392)
- «feu *que* lo sol e la pols vench a l'encontra...» (S32, 16-17)
- «¿Com se pot fer *que* Déus sia fortuna,...?» (S32, 19-20)
- «nuyll temps faran *que* semblants hòmens se ajustan...» (S45, 27-29)
- «fan *que* l'hom diu, en la sua gran cura.» (P114-115, 31-1)
- «havet *que* seran nats» (A163, 6)

- «no has res... sinó solament *que* ames» (A146-147, 30-31)
- «avet *que* jo am...» (A135, 9)
- «he jurat *que* no.us tendré...» (A167, 16)
- «car jutjaua *que* seria...» (V4, 914)
- «¿E qui jutjaria ni estimaria... *que* peruengues...» (V6, 2220-2222)
- «jutjant *quera* mare de totes les coses» (V7, 716)
- «jutjant *quel* hauia trahit...» (V9, 1347)
- «jutjave *que* eren...» (P117, 3)
- «ja.t he assats mostrat *que* no és cosa...» (S50, 28-29)
- «per ço que mostren als altres *que* les sostenguen...» (P117, 15)
- «nom pens *que* sia vengut...» (V3, 1597)
- «pensme *que* digueren...» (V5, 51)
- «se pensava *que* era...» (V8, 2033)
- «pensantse *quel* digues...» (V9, 1447)
- «et deus pensar *que* los ame...» (A139, 4)
- «Ni.t penses *que*<.t> hage mes amada...» (A147, 7)
- «penses *que* haje instituhit...» (A132, 12)
- «Plató... posa *que* algun no deu ociure si mateix...» (S40-41, 31-1)
- «Mas posa lo dit Plató *que* aquella mort és bona...» (S41, 11-12)
- «ab que li prometessen *que* li darien les joyes...» (V9, 1113)
- «prometent *que* nos faria punicio...» (V9, 1155)
- «promet *que* no ha cosa...» (A134, 20)
- «en una obra, en la qual provam *que* la providència de Déu senyoreja...» (P88, 26-27)
- «e reebist,..., *que* començasses de ésser» (A145, 7-8)
- «aquell que ha rebut *que* fos fet» (A145, 16-17)
- «recitaua *que* hauia oit...» (V4, 868)

- «respongueren *que* trametrien...» (V1, 719)
- «respos *que* lelegissen...» (V1, 771)
- «respos *que* no li aparia...» (V3, 1668)
- «resposli *que*u lexas anar...» (V7, 632)
- «Respon Sènecha *que*,..., *que* açí prenen “fortuna”...» (S35, 25)
- «responch-te *que* no pot esdevenir...» (P91, 29)
- «se *que* fon...» (V2, 1389)
- «sap *que* deu morir...» (V2, 1538)
- «se *que* he portat...» (V3, 1593)
- «Bé saps tu *que*,... la fortuna... havia igualat...» (S54, 13-15)
- «sàpies... *que* per ço no has vençut...» (S39, 17-18)
- «sàpies *que* tu faries del exili terra pròpia...» (A127, 7-8)
- «Ja saps *que* Phiton,..., null temps hac pahor...» (P115, 13-17)
- «Sé de cert *que* no pots ésser...» (A125, 18)
- «sàpies de cert *que* pertany...» (A160, 7)
- «sàpies-te *que* no poch haver terme...» (A146, 18-19)
- «sàpies-te *que* lavors series feta...» (A148, 30-31)
- «no he sabut *que* amàs...» (A153, 12)
- «simulant e fent *que* volia parlar...» (V9, 1142)
- «com... trobas *que*l temple dels deus era ocupat...» (V1, 129)
- «trobarets *que*... són...» (P117, 31)

Verbs de percepció sensible. Aquests verbs regeixen indicatiu o substantiu i exigeixen contemporaneïtat en l'acció:

- «hauien hoit *que* eren amats...» (V4, 893)
- «hous *que* est eleta...» (A155, 22-23)

- «nota *que* son...» (V3, 1462)
- «tots los nostres succesidós noten *que* no movem guerres...» (S61, 2-3)
- «observant *que* Cató no fugís,...» (P95, 2)
- «sent *que*.ls cans ladrans,..., lo aconseguexen,...» (S72, 25-27)
- «sentí *que*.ls déus nos vanien molt favorables,...» (S46-47, 31-1)
- «com... veés *que*... lo foch fos apagat...» (V1, 180-182)
- «veem *que* ixen...» (V6, 2043)
- «Hauien vist *que* plasentejava...» (V6, 2153)
- «veent *que* hauia mort...» (V7, 699)
- «veent *que* era...» (V9, 1345)
- «¿E veuré jo... *que* ... batalles se fassen...?» (S80, 15-17)
- «per tal que tot lo mont veja *que* la fortuna... no aterra...» (S60, 29-31)
- «e los anamichs vehessen *que*.ls tiraven los dits vaxels» (S82, 30-31)
- «veent *que* havia errat...» (P100, 4-5)
- «veig *que* no scaparia...» (A158, 6)
- «vejes *que*.ll teu ornament venç...» (A148, 10-11)

En aquest cas ens trobem davant un present històric:

- «veu *que* vna gran flama de foch sobtosament se encengue...» (V1, 739)

Altrament, el verb regent pren sentit figurat:

- «Are veyg, per cert, *que* no era ferma la cadira...» (S33, 27-28)

Verbs que enclouen una idea negativa. Els verbs que enclouen una idea negativa, tals com els que indiquen dubte, temor o prohibició, regeixen subjuntiu i negació en la subordinada, quan aquesta enclou una idea afirmativa:

- «¿qui dupta *que* la cruel ciutat demunt dita no agués tangudes les regnes de tota la terra, e *que*.l nom

- de Roma no fos ras de la memòria dels hòmens?» (S77, 20-23)
- «no duptaré *que* no.m hages satisfet...» (A142, 29-30)
- «tots aquests vicis no empatxaren *que* no fos,..., Príncep...» (V6, 2107)
- «com empero la fortuna... los empatxas *que* nols pogueren soterrar.» (V9, 1365-1366)
- «hagren pahor *que* no fossen tallats...» (V1, 751)
- «tement *que* no fos indignada...» (V1, 91)
- «tement me *que* nom abraças...» (V3, 1420)
- «temias... *que* no tornas en la primera son...» (V7, 172)
- «tement-me *que* no.m entremesclen...» (P86, 12)
- «tement-se *que* vana glòria no li tolgués lo mèrit...» (A124, 19-21)
- «vedant *que* no fossen cremades...» (V1, 150-151)
- «ueda *que* no si uenes vianda cuyta» (V2, 1275)
- «si pories vedar a tu *que* no haguesses dolor.» (P106, 28-29)

És interessant de comparar l'exemple següent amb el text llatí:

«car temias que li fos cosa segura de honrar lo deu Apollo,...» (V7, 707-708)

«quia timebat, ne sibi coeleste numen aperta liberalitate venerari tutum non esset.» (V, VII, III, 2)

per tal com aclareix aquest que el temor era d'una cosa negativa: en aquest cas és curiós de constatar que la negació és suprimida.

Omissió del verb principal. Algunes oracions depenen d'un verb de llengua sobreentès:

«Terç capítol. *Que* Scipió, dins si mateix, lohà molt Aníbal.» (S46, títol)

Apareix en els títols dels capítols.

Oracions amb complement directe personal i oracional

«cridava la ànima del seu pare *que* li trametés ajuda.» (S73, 2-3)

«trobaren-lo *que* ac liurada la sua ànima...» (S83, 30-31)

«E supplich, alte senyora, vostre mercè *que* aquest tractat sia comunicat...» (A123, 18-19)

«¿Qui ha manat natura *que* axí,..., te servescha?» (A132, 13-14)

Interrogatives indirectes. Les parcials, introduïdes per *si*:

«E himaginà Aníbal... *si*.l poria pohar...» (S44, 25-26)

«No.m sé *si* aquest... ha miylós senyals... e *si*.l deu seguir miylor fortuna.» (S69, 13-15)

«per ço que yo sàpia *si* és aquell» (A170, 8-9)

Les generals, per la partícula interrogativa directament:

«ab lo seu do te demostre *com* te ame e *com* deu ésser amat.» (A132, 22-23)⁴

«contra los quals, *com* ni *quant* s'és inflamada la tua dura crueltat, dolor e vergonya és de recitar-ho» (S58, 15-17)

«respongue e ordone *quant* temps resta de nostra vida.» (P113, 29-30)

«conexerias de *quanta* reprensió est digna,...» (A128, 18-19)

«poré saber *com* te hauràs, ne quin coratge has...» (P106, 15-17)

«lenterrogas demanant li *qui* era...» (V8, 1084-1085)

«vejam Deus *a qui* darà la fortuna.» (S61, 23)

«e fos enterrogat *quala* veu poria esser mes graciosa...» (V8, 1986-1987)

«fos enterrogat *per què* uolia tan longament romanir...» (V8, 1810-1811)

«Tu sabs bé *què* has rebut,...» (A144, 26-27)

«Vejes,..., *hon* est <s>posada,...» (A157, 14)

«Dius-me que.m recort *en quina forma* la dita fortuna,...,
quants reys e quants capitans ha gitats sobtosament...» (S59, 16-19)

«entendràs *en quina bellesa* deus amar...» (A130, 17-18)

«Bé sabets vosaltres *quina* fi e *quina* exida hac la
 primera guerra,...» (S58, 24-25)

«clarament veig e considere *en quina guisa* Déus lo
 remirava...» (P95, 22-23)

En el següent exemple, però, apareix, ultra l'interrogatiu, el nexa *que*:

«prech-te *que*, si és axí com tu dius, *que* jo só reebuda
 e eleta per sposa, per *què*.s fa ten gran triga» (A154, 16-18)

Oracions d'infinitiu. Poden presentar-se diversos casos, segons que el subjecte de la subordinada sigui el mateix que el de la principal, complement directe o indirecte d'aquesta o bé cap de les tres coses.

El subjecte de la subordinada és el mateix que el de la principal. És també la solució normal de la llengua moderna.

1) *La subordinada és introduïda directament.* Depenent dels verbs dels quals donem exemple:

«lom saui, mes *ama* seguir la reprouacio de Fabricio» (V4, 877-878)

«*creent* te aconsolar e procurar singular goyg» (V2, 1401)

«*cuydant* occiure lo dit rey» (P100, 3)

«no *enten* pas recitar totes les materies...» (V1, 24-25)

«si... no hagues *sabut* portar e regir,..., la sua dolor...» (V5, 2644-2645)

«no *tenint a poch* morir dauant tan gran senyor...» (V2, 1051)

«*tenien per gran inconuenient* en lurs temples tractar...» (VP, 278)

«ab cascú de aquest *vol* ésser la caritat.» (A163, 21)

2) *La subordinada és introduïda per la preposició de.* Depenent dels verbs dels quals donem exemple:

- «assaja *desser* corrompedor *de* sanctedat.» (V6, 274-275)
- «constituí, certament, *de* traure lo dit libre...» (P87, 3-4)
- «determena *de* matar tot lo Senat...» (V3, 2045)
- «delibera *de* no entrar en lo palau...» (V1, 562)
- «som estudiat *de* traure lo dit parlament...» (S31, 23-24)
- «hac en vs *de* beure en canter.» (V3, 1504-1505)
- «posaua en lo seu cor *de* encarcerar lo sol en tenebres.» (V3, 784-785)
- «prometent *danar* en Asia...» (V5, 1746)
- «he proposat *de* compendre en breu tractat...» (V1, 22-23)
- «no ha tamut *de* scampar la sua pròpia sanch.» (S47, 23-24)

3) *La subordinada és introduïda per la preposició a.* Depenent dels verbs dels quals donem exemple:

- «cobeiaven *a* consehvir los drets...» (V3, 85-86)
- «comença agrament *a* plorar...» (V5, 2551)

Aquest darrer, però, també pot regir *de* o anar seguit d'infinitiu sense introducció:

- «començarien *desser* savis e discrets...» (V7, 445)
- «los jouens qui començauen entrar...» (V2, 178)

4) *La subordinada pot ésser introduïda directament o per mitjà de la preposició de.* En els verbs dels quals donem exemple:

- «desijaven apendre coses profitoses...» (V8, 855)
- «desijaua *de* occuparse lo Regne...» (V5, 2224)
- «esperen nostres ànimes obtanir gran...» (S59, 31)
- «esperaua *de* fer ne maiors,...» (V3, 1640)

«elegexen combatre ab los pus forts...» (P92, 23-24)

«ha elegit *de* dampnar e menysprear la crueltat de Fuluio.» (V3, 758-759)

«sinó aquells qui.ls merexen perdre per justícia.» (P111, 29-30)

«no mereys *de* possehir los meus ossos!» (V5, 957)

«sostench,..., matar si matex,...» (V4, 1583)

«no sostench *de* hoir la sentència...» (V6, 260-261)

Aquestes oracions també poden construir-se, però, amb *que* + mode personal:

«consideri *que*, tragues lo dit Valeri el comprenes en breu tractat...» (VP, 322-325)

«tu dius *que*.m dónes.» (S61, 12-13)

«cogitem *que*,..., no perdrem res del nostre.» (P114, 12)

El subjecte de la subordinada és complement directe o indirecte de la principal. Ambdós casos són també corrents en la llengua moderna:

1) *Complement directe.* Introduïda directament:

«et vehya jaure en terra no ten uoldria...» (V7, 454-455)

«vouretz vostres anamichs fugir plens de pahor» (S66, 1-2)

«si avien hoyda parlar veu...» (S43, 17-18)

«si jaquia caure lencenser,...» (V3, 1018)

També poden construir-se amb *que* + mode personal:

«com los Deus veem ques prouoquen e sairen» (V1, 964-965)

«e veem *que*,..., ixen molts nobles...» (V6, 2043-2044)

2) *Complement indirecte*. Introduïda directament:

«no lay jaqui ofegar.» (V5, 999-1000)

«e aquesta és que no permet al coratge dels hòmens
aver sagura pau.» (S50, 22-23)

«¿[...] la.y féu levar del foch?» (P100, 8)

«treballs que vehyen sostenir als consols.» (V2, 150)

Introduïda per la preposició *de*:

«ordena *de* exir al pare...» (V2, 329-330)

«¿qui ha mostrat a les dites besties *de* socorrer a
sí ab tanta diligencia,...? (V1, 2125-2127)

«ni.ls déus no.m han acomenats,..., que.ns mirem ab
la pus pocha estela qui sia al cel,...» (S55, 18-20)

«féu que lo sol e la pols vench a l'ancontra a la fas
dels romans,...» (S32, 16-17)

El subjecte de la subordinada no és subjecte, complement directe ni indirecte de la principal. En Canals, com en Metge,⁵ apareix construïda amb infinitiu aquesta mena d'hipotaxi substantiva. Notem que aquesta construcció és completament llatinitzant i no ha perdurat en la llengua, sinó en escriptors molt influïts de la sintaxi llatina, com Mn. Llorenç Ribet.⁶ En Canals trobem sovint aquesta construcció motivada per la font llatina:

«car creyen les animas dels
homens esser immortals.»
(V2, 1109)

«Car jutjaua, lo dit Affri-
ca, esser molt rahonabla cosa
quels fets ques hauen
a determenar ab ferre, ço es
ab armes, que fossen adminis-
trats ab digest consell e
madur...» (V7, 145-148)

«quia persuasum habuerunt,
animas hominum immortales
esse.» (V, II, VII, 10)

«quia explorato et excuso
consilio, quae ferro agun-
tur, administrari oportere
arbitrabatur summa ra-
tione.» (V, VII, II, 2)

«E si és nengú que gos dir
que més amara si ésser nat
Metemantes que Règulo, ca-
lle aytal, ...» (P103, 21-23)

«¿Per què, donchs, te ma-
ravellas si Déus sosté es-
devenir als bons hòmens ço
que.l bon hom vol que es-
devengua a si mateix?»
(P117, 4-6)

«si quis fuerit, qui audeat
dicere Maecenatem se quam
Regulum nasci maluisse,
idem iste, taceat...»
(Pr85, 25-27)

«quid ergo miraris, si id
deus bono uiro accidere
patitur quod uir bonus
aliquando uult sibi acci-
dere?» (Pr94, 6-8)

Anotem un exemple on el text llatí ha estat seguit en una ocasió i no ho ha estat en l'altra:

«en la qual provam que la
providència de Déu senyo-
reja totes les coses, e
Déu ésser en nosaltres.»
(P88, 26-28)

«cum praeesset uniuersis
prouidentiam probaremus
et interesse nobis deum.»
(Pr78, 3-5)

Quan en el text llatí apareix elidit l'infinitiu *esse* o bé simplement hi ha un adjectiu com a atribut, Canals també usa l'infinitiu en la versió catalana:

«Yo diria aquests france-
sos esser folls e horats,
si... no haguessen cregut...»
(V2, 1111-1115)

«E jutges tu ésser mal trac-
tat Sòcrates...?» (P103, 25)

«per tal que tot hom sàpia
que no són males les coses
de les quals yo jutge Cató
ésser digne» (P104, 16-18)

«dicerem stultos, nisi idem
braccati sensissent...»
(V, II, VII, 10)

«male tractatum Socratem iu-
dicas...?» (Pr, 27-28)

«ut omnes sciant non esse
haec mala quibus ego dig-
num Catonem putauim.»
(Pr86, 15-16)

En altres ocasions, Canals no obeeix a la pressió del text llatí, bé perquè es tracta d'incisos, bé perquè construeix d'una manera diferent de l'original:

«E per quins pensam aço esser fet, si no per singular prouidencia diuinal, no uolent quel cap del dit Cesar, destinat o elet a immortalitat e diuinitat, sentis violencia de la fortuna aduersa o contrariosa? (Diu açi Valeri, lo cap daquest Cesar *esser elet* a immortalitat e diuinitat, car fon posat en lo nombre dels sants, qui eren dits Deus antigament, per participacio)» (V1, 1132-1140)

«e la .I. Censor o jutge de les costumes, al qual ueu *esser feta* la sobirana honor triumphal, ...» (V7, 46-48)

«jutjat han *ésser* bela e gloriosa manera de morir e offerir la sua vida per la pròpia terra.» (S75, 18-20)

«hoc e jur per lo déu Ercoles açò *ésser* ver, axí com conté veritat que moltes coses que loam...» (P98, 15-17)

«Quid ergo aliud putamus quam divino munere effectum, ne destinatum jam immortalitati caput indignam caelesti spiritu fortunae violentiam sentiret?» (V, I, VII, 1)

«unum etiam censorium ac triumphalem...» (V, VII, I, 1)

«Species visa est pulcerissima mortis / Pro patria pepigisse animam.» (AVII, 994-995)

«tam me hercules quam quaedam quae laudantur...» (Pr83, 14)

En el pròleg de l'*Scipió*, on no hi ha una font directa:

«fa l'om ésser beneventurat o miserable.» (S34, 28-29)

«som enganats dents la fortuna ésser cruel, iniqua,
irosa, terrible e desconexent,...» (S36, 24-26)

En tots aquests casos la solució normal de la llengua, tant de l'antiga com de la moderna, és *que* + mode personal.

C. ORACIONS COMPLEMENT INDIRECTE

Entenem, amb Gili,⁷ que les oracions anomenades *finals* no difereixen de les que tradicionalment eren incloses en aquest apartat. Per tant, les hi incloem sense diferenciar.

La hipotaxi final pot expressar-se de dues maneres, en Canals: per mitjà d'una conjunció seguida de verb en subjuntiu, o bé per mitjà d'una preposició seguida de verb en infinitiu. Aquest fet és quasi paral·lel al que es dona en Metge⁸ i difereix, en part, de la construcció normal en la llengua moderna.

La conjunció que per expressar la finalitat. Aquesta conjunció, procedent del llatí *quid*, mai no apareix precedida de *a*. Documentada per Klesper⁹ ja en el segle XII, apareix amb aquest ús en la *Crònica* del rei Jaume, en Lull i en Bernat Metge.¹⁰ Perdut *ut* ja en llatí vulgar,¹¹ hauria estat aquesta la primitiva conjunció romànica per a expressar la finalitat, la qual, a causa dels seus usos diversos, hagué d'ésser reforçada i donà lloc a les altres locucions conjuntives del català? És una hipòtesi a tenir en compte.

Unes vegades, en Canals, *que* tradueix *ut*:

«instruits e amonestats per
un grech sacerdot,..., *que*
aplacassen e mitigassen la
dita deessa,...» (V1, 97-99)

«conforten e amonesten-los
lurs pares, *que* sostenguen
los assots fortment,...»
(P109, 16-18)

«moniti Sybillinis libris,
ut vetustissimam Cererem
placarent...» (V, I, I, 1)

«ipsi illos patres adhortan-
tur ut ictus flagellorum for-
titer perferant...»
(Pr89, 14-15)

Unes altres, tradueix un relatiu amb valor final:

«lo capità tramet los pus e-
lets com de nits aguayten
los inimichs..., e *que* tol-
guen la ajuda als inimichs.»
(P108, 10-13)¹²

«dux lectissimos mittit,
qui nocturnis hostes aggre-
diantur insidiis aut ex-
plorent iter aut praesidium
loco deiciant.» (Pr88, 18-19)

Unes altres, no obeeix a la font:

«e no.ls poch retanir *que*
no fugissen la pietat de
lur pròpia terra,...»
(S81, 1-2)

«Nec patrie pietas...»
(AVII, 1119)

En *Arra*:

«amonesten als bons *que* serquen majors béns...» (A139, 17)

«Lo qual, *que*.t levàs del barranch hon eres cayguda, en
pròpia persona és devallat en lo loch on tu jahies; e
per tal *que*.t retés justament ço que havies perdut, ha
volgut piadosament sostenir...» (A150, 25-30)

Aquest darrer exemple té l'interès de presentar dues solucions d'expressió d'hipotaxi final.

Per ço que, per tal que i per raó que. Aquestes tres locucions conjuntives són el nexa més usat per a expressar la finalitat. Hem indicat una hipòtesi possible sobre el seu origen. Però no ho fóra menys de suposar que aquestes locucions haguessin estat primerament causals —amb el qual valor se'n troben abundosos exemples en els textos més antics, que perduren almenys fins Canals, contra el que diu Par,¹³ però d'acord amb Meyer-Lübke—¹⁴ i d'aquest valor causal haguessin passat al final. Que aquest pas és possible ho testimonien, entre altres fets, l'ús del castellà *porque* amb valor final i l'ús, per exemple, de la locució *per raó que* també com a final, segons es pot veure en l'exemple següent:

«lexant la Ciutat Romana,
habundant, honorable e ma-

«ut florentissima tum et opu-
lentissima civitate, decem

rauallosa. E feyas *per raó*
quels dits infants,..., com
 tornarien a Roma, donassen
 forma de sacrificar e ser-
 vir los Déus,...»
 (V1, 84-87)

principum filli S.C. singu-
 lis Hetruriae populis, per-
 cipiendae sacrorum discipli-
 nae gratia traderentur.»
 (V, I, I, 1)

De tota manera, la primera hipòtesi ens sembla més versemblant. En efecte, amb verbs transitius és del tot impossible l'ús de *que* per la raó que també és usada per introduir les oracions complement directe. En el darrer dels exemples donats d'aquesta última conjunció hom pot veure clarament la confusió a què portaria el seu ús amb aquests verbs. Aleshores es féu necessari d'ajuntar a *que* un reforç. Sembla que la primera locució final nascuda a conseqüència d'aquest fet fou *per ço que*, documentada per Klesper en l'any 1112,¹⁵ mentre que els exemples més antics que cita de *per tal que* són del segle XIII. Ambdues locucions conjuntives tenen també valor causal;¹⁶ d'exemples d'aquest ús se'n troben també en Canals.¹⁷

El valor de reforç que tenen *per ço* i *per tal* es fa patent quan apareixen separades de *que*, la qual cosa és freqüent:

«No ve per ço que ací complesque lo teu desig, mas
per ço ve *que.s* tira la tua affecció.» (A170, 19-21)

«creen alguns que, *per tal* ho feu, *que* no temes en
 infern...» (V7, 2017-2018)

«*Per tal* se fa *que* sien ben ferma.» (P111, 2)

«E *per tal*, senyora, *que* hajats devoció en lo Hugo...,
 ne recitaré...» (A123, 26-28)

A fi de no repetir la locució sencera, quan construeix finals dependent del mateix verb, alguna vegada introdueix la segona subordinada per *que*:

«*per ço que* trencas en la pedra, e *ques* menjas aço
 quera dins» (V9, 1944-1945)

«*per ço que* cuyte per ajudar als cadells fiyls seus
 e *que* derroque les silves e destroesque les bèsties
 feres trau l'espasa...» (S73, 16-18)

«*per tal que* no presumes ques..., e *que* no erres...» (A144, 26-29)

En canvi, unes altres vegades, alterna l'ús de *per ço que* i *per tal que*, amb finalitats estilístiques:

«*Per tal que* sobrepugem a les coses que no són, nos ha dat ésser; e *per ço que* sobrepugen [*sic!*] a les coses mortes, nos ha dat vida.» (A146, 25-27)

«no pas *per tal que* reba honor, mas *per ço que*,..., puscha esser...» (V9, 31-33)

«emperò, *per ço que* no aparegués que volgués..., vull que manifestes açò que t mou la pensa, *per tal que*... més aprofites...» (A134, 22-27)

«mes uos he apellats *per tal quem* hobehiscats, que *per ço quem* aconsellets» (V9, 1067-1068)

Algún cop, un incís llarg obliga Canals a repetir *que* abans de la subordinada:

«*Per ço que* si la mia presumpció no ha squivat de fer lo mal, *que* almenys lo oblidament cobris la confusió.» (A150, 1-5)

«*per tal que*, pus que no hauia pogut moure lo Poble..., *que* almenys lo uençes...» (V7, 1466-1469)

En conjunt, Canals té una marcada preferència per l'ús de *per tal que*, com indica el quadre següent:

Conjunció	Valeri	Scipió	Providència	Arra	Total
<i>per ço que</i>	22	4	4	14	44
<i>per tal que</i>	149	2	4	28	183

Per ço que:¹⁸

«Car profitosa cosa és e necessaria, de conixer los principis o començaments de la vida e costumes,..., *per ço que* lo lur estudi aprofite queacom a nostres costumes.» (V2, 17-21)

«*Per ço que*,..., no haja entrar en les cases nostres propries,... assats me tench per content dels dos e-xemplis...» (V3, 996-1001)

«*per ço que* no uengues en poder dels enemichs, hac refugi...» (V4, 2023-2024)

«*per ço que* la uolentat romana,..., no fos vista cessar,..., la caualleria nostra se efferi...» (V5, 655-658)

«*Per ço que* no perdes la grauitat..., menysprea la sua uida» (V6, 1293-1294)

«demanala per muller *per ço que* li tolgues lo dot.» (V8, 528-529)

«les quals hauien ordenades a forma de scalons, *per ço que* posassen pus mollament les plantes de lurs peus.» (V9, 346-348)

«Posa en lo primer front de la batayla tots los elefants *per ço que* ab cruels speventables bèsties stramoscha son anamich.» (S67, 15-18)

«Sien exercitats aquests fills meus ab dolors e ab dampnatges *per ço que* recobren vera força.» (P93, 19-21)

«sia comunicat singularment a vostres donzelles, *per ço que*,..., los sia informació...» (A123, 19-23)

Per tal que:

«Nom trigare de recomptar lo cas..., *per tal que* aparegua als legidos...» (V1, 1991-1994)

«no la gosas tocar sol en un pel..., *per tal que* la matrona o dona romangues intacta.» (V2, 69-71)

«tenia lo braç inmoible, *per tal que* el sacrifici del dit Alexandre no fos empatxat,...» (V3, 1016-1018)

«*per tal que* no desemparas,..., la memoria o recordacio de la miserable amiatat que hac ab Gracco, no uolch defensar la salut...» (V4, 1884-1886)

«E *per tal que* en lo present tractat començ els actes o fets publichs, recitare primerament...» (V5, 594-595)

«E *per tal que* nos partissen de nostra feeltat, ells mateys ditaren se sobrel foch.» (V6, 1757-1758)

«feu se portar en les andes a la Cort, *per tal que* uedas la pau...» (V8, 1765-1766)

«E feya ho, *per tal que* alongas miserablement la sua vida» (V9, 2067-2068)

«fins que ls fats m'o has vedat, *per tal que* la fin sia de pau gloriosa.» (S55, 27-28)

«Tots nos devem liurar a la fortuna, *per tal que* ab la sua força nos fortifiquem...» (P109, 29-31)

«*per tal que* pus clarament entengues..., dir t'o he manifestament.» (A125, 23-24)

Donem un exemple, l'únic trobat, on la hipotaxi final és expressada amb un condicional en lloc de subjuntiu:

«quels deus immortals lauien donada, *per tal que* aquell qui la sacrificaria a la deessa Diana,..., la sua terra obtindria limperi o la senyoria de tot lo mon.» (V7, 676-680)

«Quam... in hoc a diis immortalibus editam..., ut quisquis eam Aventiniensi Dianae immolasset, ejus patria totius terrarum orbis imperium obtineret.» (V, VII, III, 1)

Perquè, conjunció final. La mateixa dualitat d'hipòtesis possibles que assenyalàvem per a l'origen de *per ço que*, *per tal que*, es pot tenir en compte per a l'origen de *perquè* final. També ens decanem a considerar més probable la primera —sense que descartem del tot, però, la segona—; citem un exemple que creiem significatiu a aquest objecte:

«*per tal* hauem posats los dits Reys en part separada,..., *per que* aparegua que...» (V5, 802-803)

D'altra banda, ambdues formes, la causal i la final, estan testimoniades ja de molt antic.¹⁹ En Metge apareix, segons Par,²⁰ una vegada solament amb cada un d'aquests valors, mentre que, en Canals, és molt més freqüent com a final. Amb aquest valor apareix vint-i-set vegades,²¹ i amb el causal només vuit de clares. Aquestes dades comparades a les de les locucions *per ço que*, *per tal que*, fan creure que aquesta conjunció és de formació més moderna i s'ha anat imposant a

expenses de les dues locucions mencionades, fins a fer-les desaparèixer de la llengua parlada.

«*perque* fos pus gloriosa la fama de Atili, lexaren
vsar los dits Cartaginenses de lur inhumanitat,...» (V1, 337-338)

«nos lauaua ab lo pare en lo bayn,..., *perquels* hagues-
sen en maior reuerencia.» (V2, 117-119)

«uenint al mig dels homens, *per que* sia coneguda» (V3, 938-939)

«apres hagren trenquada vna uolta del pont, de tras
ell, *per quels* enemichs non passassen.» (V4, 1921-1923)

«Qui hauets tant fet..., *per quels* placia engenrar mes
fills...» (V5, 1333-1335)

«foren enderrocats per los terrats de lurs cases, *per
que* algu no uolgues esser amich...» (V6, 838-839)

«mata lo dit Gracco, *perque* nos fes princep...» (V7, 285-286)

«leuant lo barret desus nomenat, *per que* los catius
prenguessen les armes.» (V8, 762-764)

«restreyn e abreuia la scriptura, *per quen* sien dell
dites fort poques coses.» (V9, 467-468)

«molt ta devies gardar *perquè* no perdesses tan gran
do, *perque* no corrupesses ten gran bellesa, per ço
que no fosses feta pus vil e pus miserable,...» (A148, 20-24)

Com, conjunció final. Aquest valor de la conjunció *com* és negat per Par,²² contradint Meyer-Lübke.²³ Klesper²⁴ cita exemples molt clars de Llull i Desclot. No saltres podem afegir el següent, corroborat per la font llatina:

«lo capità tramet los pus
elets *com* de nits aguay-
ten los inimichs..., e que
tolguen la ajuda als ini-
michs.» (P108, 10-13)

«mittit, qui nocturnis hos-
tes aggrediantur insidiis
aut explorent iter aut
praesidium loco deiciant.»
(Pr88, 18-19)

La finalitat expressada per un relatiu. En parlem en tractar la «hipotaxi adjectiva».

L'infinitiu en la hipotaxi substantiva complement indirecte. Quan el subjecte de la principal és el mateix que el de la subordinada, aquesta darrera es construeix amb infinitiu precedit de les preposicions *a*, *de*, *per*, *per a*, o bé sense preposició. D'aquestes preposicions que precedeixen l'infinitiu Par²⁵ només anota *a* i *per* en Bernat Metge; Klesper²⁶ anota, a més de *per*, la construcció sense preposició. També pot construir-se amb preposició seguida d'infinitiu quan el subjecte de la subordinada és complement directe de la principal, en el qual cas tant la llengua antiga com la moderna admeten de construir amb conjunció i mode personal.

L'infinitiu és usat sempre en el cas d'identitat de subjecte en l'oració principal i subordinada, en la llengua moderna. Però això no pot generalitzar-se a l'antiga, perquè tant Metge com Canals construeixen abundantament aquesta mena d'hipotaxi amb conjunció seguida de mode personal:

«*per ço que* cuyte per ajudar als cadells fills seus...,
trau l'espasa, met-se al mig de la host, he travessa
los anamichs.» (S73, 16-19)

«feya's sonar la sanfonia e cantar dolçament, *per ço*
que pogués dormir?» (P102-103, 31-1)

«Per què, donchs, sostenen coses tant dures? *Per ço que*
mostren als altres que les sostenguen ab pasciència,
car los bons hòmens són nats *per ésser* eximpli dels
altres.» (P117, 14-17)

«no.t ha volguda deliurar de la tua mort sinó ab la
sua, *per ço que* no solament te donàs offici de pie-
tat.» (A151, 14-16)

«*per tal que* trahis la cosa publica, responent, raho-
na la sua causa en la forma següent» (V3, 1761-1763)

«qui.s mataren la hu a l'altre, *per tal que* no fossen
presos.» (P95, 15-16)

«tota natura dressa son moviment e son treball a aques-
ta fi, *per tal que* sia obedient a to<t>s manaments,...»
(A131-132, 30-31)

«Ve *per tal que* amoneste; ve no pas *per tal que.t* re-
prengue, ve no *per tal que.t* confona, mas *per tal que.s*
do a testar a tu. No ve *per ço que* ací complesque lo
teu desig, mas *per ço* ve *que.s* tira la tua affecció.» (A170, 16-21)

«acostumas de caualcar en cauall e de portar armes, *per*
que pus facilment pogues esser en los perills els tre-
balls...» (V4, 1736-1738)

«és vengut aquell detràs tu, *perquè.t* remés.»*

Anotem, en canvi, un exemple on és feta la distinció pel que fa a la identitat del subjecte:

«la qual elegí natura *per* combatre e *per* vençre les
coses temoroses, *per tal que* tot hom sàpia que no
són males les coses...» (P104, 14-17)

Infinitiu sense preposició. Aquesta construcció, assenyalada ja per Klesper en el català, és escassa en Canals:

«Per la qual paraula donaua entendre que més los va-
lia...» (V2, 1746-1747)

«jurant e prometent en fe de caualler, que irien aju-
dar als Tuschs,...» (V5, 650)

Infinitiu precedit de *a*. Aquesta construcció, que no ha estat anotada per Klesper, però sí per Par, és força freqüent:

«enfortien e refermaven lurs cossos e coratges, *a*
sostenir ardentment los carrechs dels officis del
ben poblich.» (V2, 147-149)

«animant los *a* combatre vigorosament...» (V3, 803)

«la triga que feu, de venir *a* rebre la honor...» (V4, 80-81)

* Nota de l'editor: Sense referència en el mecanoscrit. No localitzada.

«donant li ueu e paraula *a* defensar la uida del seu pare» (V5, 1686-1687)

«son exits tan rigorosos jutges *a* punir tota leja deshonestat.» (V6, 178-179)

«per tal que fos soficient *a* sostenir los treballs» (V7, 43-44)

«hauia somogut los amichs e companyons dels dits Romans, *a* pendre les armes contra ells.» (V8, 798-799)

«Aquests alafants ha pozats Aníbal per fort escut *a* deffensar la sua host» (S67, 21-22)

«Tramès spies *a* mirar la host...» (S42, títol)

Infinitiu precedit de *de*. Aquesta construcció, no registrada per Par ni per Klesper, apareix amb els verbs dels exemples següents:

«E ordenaren que,..., no fossen forçats *de* jurar,...» (V2, 490-492)

«com fos request *de* combatres ab Atron,...» (V3, 219-220)

«com fossen aparellades *de* esser vençudes...» (V3, 533-534)

«com la persona sesforças,..., *de* fer ultra son poder...» (V4, 2553-2554)

«oferint se volenterosament *de* prestar gran summa de moneda,...» (V5, 2015-2016)

«La pietat nos ha mogutz,..., *de* socórrer als cecilians» (S58, 13-14)

Infinitiu precedit de *per*. És la més abundant de les preposicions usades per a expressar finalitat i, encara, la més freqüent de les fórmules usades en la hipotaxi substantiva complement indirecte. Klesper la registra ja en Llull i Par en Metge.

«trameteren .XV. homens, *per* mitigar la dita Deessa» (V1, 101-102)

«*Per* socorre e ajudar al treball dels homens,..., he proposat de comprendre...» (V1, 16-23)

«E *per* conseruar lur bellea, ordenaren ques lauassen lo cap,...» (V2, 88-90)

- «feyen cantar los dictats,..., *per* moure lo cor dels dits jouens...» (V2, 170-172)
- «entras en la batalla *per* combatre.» (V3, 33-34)
- «vengren al oncle del dit Cato, *per* pregar lo...» (V3, 66-67)
- «nos moch *per* anar a Veios...» (V4, 72)
- «com... trametessen legats al Senat nostre, *per* penre informacio...» (V4, 151-152)
- «com... uenguessen a la dita Ciutat de Roma, ab gran quantitat de moneda *per* reembre lurs catius,...» (V5, 40-42)
- «yo tenint te lo coltell al coll *per* degollar te.» (V5, 202-203)
- «obserua temps e loch *per* satisfacer a son desordenat desig.» (V6, 58-59)
- «Lucrecia, *per* esquiar tan gran infamia, consenti forçadament» (V6, 84-85)
- «e, *per* dissimular lo crim que cometia..., donan a son fill la meytat.» (V8, 772-773)
- «venia gran multitut de gent *per* hoir los vns,...» (V8, 868)
- «e anant sen al rey Siphace, *per* tractar pau ab ell,...» (V9, 1306)
- «com declinas lo seu cap sobre les faldes dun infant, *per* reposars e,...» (V9, 1994-1995)
- «*per* fúger aquella se mata» (S40, 18)
- «La sagona raó... és *per* notar la victòria final...» (S37, 22-23)
- «tempta de pugar-se'n al sobiran cel *per* escudrinyar-lo consell de Déu,...» (P85, 17-18)
- «s'és armat *per* combatre's ab la sua fortuna,...» (P94, 20)

Infinitiu precedit de *per a*. Els únics exemples que hem trobat en tots els textos analitzats d'aquesta construcció, no registrada per Par ni per Klesper, són els següents:

- «com li donassen ciuada e fen *per a* mengar,...» (V1, 645-646)

«fon mestra de Teogines,..., *per a* conseguir e hauer semblant fortalea...» (V3, 879-880)

«li era donat assignat *per a* comparexer,...» (V6, 262)

«la pus exspatxada carrera *per a* conseguir gloria, era quels homens fessen...» (V7, 342-343)²⁷

«que.us tramatiem *per a* tractar dels ditz pactes,...» (S60, 14-15)

D. ORACIONS COMPLEMENT CIRCUMSTANCIAL

Introduïdes per la conjunció *que*. Aquestes oracions apareixen introduïdes normalment per la conjunció *que*, la qual mai no va precedida de les preposicions *de*, *en*, com aniria en un complement dins l'oració simple.

«donà conseyll dues vagades als fiyls de Isrel, *que* isquessen a combatre contra los de Benjamín,...» (S38, 9-11)

«Membre-us *que* vosaltres sutz de Cartayna.» (S80, 1-2)

«¿E merevelles-te tu *que* Déus,..., assigna la fortuna adversa...» (P93-94, 31-32)

«ha gran pahor *que* yo no devalle sobtosament a ella e *que* no la cremàs.» (P115, 27-28)

«sobre totes les coses me só guardat *que* la dita fortuna no.us pogués tenir...» (P119, 4-5)

«Cert són yo *que* alguna cose ames» (A126, 13)

«Gran goyg he *que* almenys no est rehigada en l'amor...» (A127, 1-2)

«per les tues paraules me són informade e adoctrinada *que* totes quantes coses són,..., són assignades... e *que* totes quantes viuen per conservació lur, són deputades...» (A137-138, 31-35)

«fon fet manament,..., *que* fossen ajustades infantes vergens... e *que* fossen manades a la ciutat... e *que* aquí reebessen les coses..., e *que* axí abondosament fossen ornades..., e *que* per .VI. meses...» (A155-156, 24-1)

«gran principi de salut has en açò: *que*.t studies de mudar...» (A127, 13-14)

«erren en açò: *que*.s usurpen singularment...» (A138, 14-15)

«en açò ha provehit: *que* no fos cosa de la qual no.t poguesses gloriajar...» (A143, 14-15)

Però sí precedida de *sens*:

«mes la en vn gran foch,... *sens que* nos mouis» (V3, 960-963)

Introduïdes per la conjunció *com*. Tampoc no va mai precedida de les preposicions *de*, *en*:

«membre't *com* as vista la mar tota sangonosa,...» (S57, 25-26)

«¿... e instrueix *com* deu hom fugir a la misèria...» (P95, 26-27)

«De una cosa me pusch clamar de vós, Déu immortal: *com* no.m haveu manifestada primerament de vostra voluntat;...» (P113, 8-11)

«en açò mostre ésser miserable: *com* no ame ço que ha ésser vertader.» (A127, 28-30)

L'infinitiu en la hipotaxi substantiva complement circumstancial. L'infinitiu també té en la circumstancial, com en els altres tipus d'hipotaxi substantiva, un paper important. Pot anar precedit de diverses preposicions, que en Canals són les següents:

1) **A:**

«ques leixas de sos dictats *a* fer,...» (V2, 626-627)

«se posaua *a* sostenir grans affanys,...» (V3, 270-271)

«Trespasare *a* tractar de la moderacio...» (V4, 13-14)

«Passar men he *a* tractar los fets del Senat.» (V7, 235-236)

2) De:

- «com, empero, la sua edat no fos sufficient, sol *de* veure lo combatiment de la batalla» (V3, 51-52)
- «nos lexa *de* proseguir loffici dels Deus,...» (V5, 2671).
- «¿E per que cesse *de* recitar les grans uirtuts...?» (V8, 801)
- «vana cosa és jactar-se *de* donar cosa que hom no pot retanir.» (S61, 13-15)
- «no volgués usar *de* trametra lamps» (S45, 20-21)
- «me abstinch *de* apparèxer devant persones de gran statement...» (P86, 11-12)
- «¿... en quina guisa no.s penit *de* haver comprada la virtut ab tant gran preu?» (P102, 22-24)

3) En:

- «Octauià fos hom de gran enteniment e dabundant seyn, *en* entendre agudament e subtil los actes de fortuna» (V1, 1141-1143)
- «per la singular audacia que veyen *en* no tembre la mort en res.» (V3, 300-301)
- «una meteyxa cura e diligencia han haguda *en* nodrir a mi e a ells» (V5, 1731-1732)
- «no fon algu, qui conegues la sua memoria esser en res defallida,..., ni la fermetat del seu costat en res debilitada,..., ni la sua boqua enpatxada *en* parlar,...» (V8, 816-821)
- «Per lo gran plaher que vostra senyoria trobava *en* aver lo parlament de Scipió...» (S31, 19-20)
- «lo primer dels quals *en* voler e requerir-la són yo, qui fuy lo primer *en* moura la guerra...» (S55, 24-26)
- «nos delitam *en* nodrir nostres fills stretament,...» (P91, 21-22)

4) Sens:

«posant se en flames de foch, *sens* gitar gemech ni paraula; (V3, 1145-1146)

«aquest matex acabaua molts uersos, *sens* cobrar ale,...» (V8, 920-921)

La circumstància de causa. Hem deixat de parlar fins ara d'aquesta circumstància perquè, per raó de la seva importància i la seva amplitud, mereix un estudi a part. Seguint Gili²⁸ incloem totes les oracions causals dintre la hipotaxi.

La causa expressada per *car*. La conjunció més freqüent per a expressar la causa és *car* (< llatí *quare*), la qual de vegades presenta la forma *cor*. Molt usada ja en llatí vulgar,²⁹ Klesper la documenta ja en les *Homilies d'Organyà*³⁰ i Par en Metge.³¹ En Canals és abundantíssima, de molt la conjunció causal més usada. El seu valor és molt divers. En la majoria dels casos tradueix les conjuncions llatines *enim* i *nam*:

«La venjança seguent fon aprouada per lo Senat,...; *car*, com Adria..., no fon feta questio...» (V9, 1479-1486)

«perque no meresques la dita honor, *car* sabia quera hom noble e de uirtuosa uida» (V4, 122-125)

«Dupte es gran de Jason Thesalo, quis apparellava de donar guerra al Rey dels Perses, ja si rebe justa venjança; *car*,..., obtenque...» (V9, 1509-1516)

«Illam vero ultionem et Senatus... approbavit: quum enim Hadrianus cives Romanos...; nec questio ulla versata est.» (V, IX, XI, 2)

«non quod filii virtutibus diffiderant (erat enim illustis),...» (V, IV, I, 5)

«Jasonem Thesalum, Persarum regi bellum inferre parantem, an satis justa ultio assumpserit, ambiguae aestimationis est; Taxillo enim gymnasiarchae..., permisit...» (V, IX, XI, 2)

«*car*, com lo dit Anibal,
passant en Ytalia, desper-
ta la uirtut de la cosa pu-
blica que dormia, temias...»
(V7, 171-172)

«Nuyll temps lo déu Martz
féu tant aspra brega, ni
fou en lo mont pus amarga
batayla que féu aquesta,
car la gent que.s combatia
no era assoldejada...»
(S74, 3-6)

«e tot quant li esdevé ti-
ra a sa coor, *car* pus pode-
rós és que totes quantes co-
ses són fora ell.» (P92, 9-10)

«*car* no és de tan gran co-
ratge començar la mort,
com és tornar altra vega-
da a la dita mort fins que
sia acabada.» (P96, 19-21)

«*car* ab la vexació del vent
se estreny,...» (P111, 4-5)

«null temps vuller haver
mercè de bon hom, ni.l vu-
lles plànyer, *car* bé que
per lo poble puscha ésser
appellat miserable, no.u
pot ésser.» (P97, 22-25)

«*car* si los altres antichs
dictadors... inuocaren Ju-
piter,... justament recorre
a...» (V1, 36-40)

«*ejus enim transitu in Ita-
liam dormientem jam populi
Romani virtutem excitatam;
metuique debere ne...*»
(V, VII, II, 3)

«*Nec Martius usquam / impe-
tus asperior, nec acerbior
ulla per orbem / Pugna fuit.
Nec enim pretio conducta ge-
rebat / Bella cohors.*»
(AVII, 961-964)

«*et quicquid euenit in suum
colorem trahit; est enim om-
nibus externis potentior.*»
(Pr80, 9-10)

«*non enim tam magno animo
mors initur quam repetitur.*»
(Pr82, 17-18)

«*ipsa enim uexatione cons-
tringitur.*» (Pr90, 18)

«*persuadebo tibi, ne unquam
boni uiri misereatis; po-
test enim miser dici, non
potest esse.*» (Pr83, 1-3)

«*Nam si prisci oratores ab
Iove Optimo Maximo bene or-
si sunt... mea parvitas
eo justius favorem tuum de-
currerit.*» (VPraef.)

«Mas la fi daquest Metello
fon semblant als actes de
la sua uida, *car* no mori
per malaltia,...»
(V7, 64-67)

«*car* gran follia es leixar
son auantatge e...»
(V7, 155-156)

«*car*, com dauant lo poble
acusas Publio Furio,...»
(V8, 330)

«Scipió,..., tornà a degut
orda tota la sua host, do-
nant cert senyals, *car* tan-
tost que'l trompeta ac so-
nat, tot hom se refermà...»
(S76, 25-28)

«Hunc autem vitae actum ejus
consentaneus finis excepit;
namque Metellum ultimae se-
nectutis spatium defunctum...»
(V, VII, II, 1)

«nam et prospere gerendae
rei facultatem omittere,
maxima dementia est.»
(V, VII, II, 2)

«nam quum P. Furium... pro
Rostris accusaret...»
(V, VIII, I, 2)

«providus alti / Scipio con-
siliis, revocantia signa de-
disset. / Cognita nam post-
quam iusso tubicinis campis /
vox sonuit.» (AVII, 1018-1020)

Si bé aquest és el valor més freqüent de *car*, per al qual és l'única conjunció usada, també pot tenir la partícula que estudiem el valor de les anomenades conjuncions subordinants:

«anuides hi trobaras sem-
blant estament, com aquest
de Metello, *car* de molts e
... hauré rebudes scriptu-
res...» (V7, 60-62)

«Scipio Africa deya, que
leja cosa era, en fets
darmes hi en guerra, quel
caualler digues: “Nom ho
pensaua.” *Car* jutjaua,...,
esser molt rasonable cosa..»
(V7, 143-146)

«vix tamen ibi talem statum
reperies, quoniam quidem
luctus et dolores deorum
quoque... assignari vide-
mus.» (V, VII, II, 2)

«Scipio vero Africanus “tur-
pe esse” aiebat “in re mi-
litari dicere: ‘Non putaram’;
videlicet, quia explorato
et excusso consilio,..., ar-
bitratur...» (V, VII, II, 2)

«*car*, axi com la dita victòria haguera aprofitat, restituïnt la pau,...»
(V7, 168-170)

«per la qual foren los dits jouens generosos .I. petit irritats, per la uergonya que rebien, fon tolta e destrohida la speranza duna cosa fort marauellosa; *car*, segons la opinió de Grecia...» (V9, 1525-1529)

«per què Déus dóna treballs, pèrdues, malalties, dolors e plors, al bon hom e virtuós? *Car*, en les hosts, les pus perilloses coses són manades als pus forts»
(P108, 7-10)

«E per ço devem haver gran pasciència, *car* no s'esdevenen les coses axí com nos pensam,...» (P114, 1-3)

«quoniam, ut pacem restituen-
do profuisset...»
(V, VII, II, 3)

«Caeterum parvo irritamento
ingenui pudoris, maximae
rei exspectatio subruta est,
quoniam opinione Graeciae
tantum in spe...»
(V, IX, XI, 2)

«quare deus optimum quemque
aut mala ualitudine aut luc-
tu aut aliis incommodis affi-
cit? quia in castris pericu-
losa fortissimis imperantur.»
(Pr88, 15-17)

«ideo fortiter omne patien-
dum est, quia non, ut puta-
mus, incidunt cuncta sed
ueniunt.» (Pr92, 8-9)

Aquest valor de *car* justifica la seva inclusió en la hipotaxi i fa patent com són de relatives les classificacions en aquesta mena d'estudis.

D'altra banda, *car* es debilita i pot prendre valor quasi copulatiu:

«tem nostres armes, *car*
sent que altres brassos
e altres vigors les trac-
ten,...» (S65, 5-6)

«dux callidus arma / Nota
tremit, sentitque aliis
tractanda lacertis, / Con-
silioque novi ducis imperio
moveri.» (AVII, 792-794)

«A gran vergonyes don,
l'om qui fa lo torneig,
de batre's ab menor de si
mateix, *cor* sab que sens
tota honor ha victòria...»
(P99, 19-21)

«ignominiam iudicat gladiator
cum inferiori componi et
scit eum sine gloria vin-
ci...» (Pr99, 19-21)

A voltes, allò que el text llatí resol asindèticament, Canals ho resol per *car*:

«Fuscha, donch, la pahor
de nós, *car* escrita és
la victòria.» (S66, 16-17)

«Terror, abes! Certa est
victoria.» (AVII, 825)

«venits, *car* anant per aquest
camín trobarem nos-
tres adversaris.»
(S79-80, 31-1)

«Venite: / hac hostem re-
perire licet.»
(AVII, 1097-1098)

Casos com aquest són freqüents:

«per lo juhi de fortuna fon punida...; *car* fon uençut e
mort.» (V9, 1672-1674 < V, IX, XI, 1)

«*car* instrueix les primeres atzes...» (S68, 13-15 < AVII, 860-862)

«*car*,..., los elefants foren a la sua host la destrucció...» (S72, 1-6 < AVII, 925)

«*car* les batalles, les infàmies, les mortz,..., tot fou
ajustat en aquesta batalla.» (S74, 14-22 < AVII, 967-975)

«*car* no és qui no vuyla venjar la mort...» (S75, 11-13 < AVII, 988-990)

«occorretz, *car* fort prop és nostra victòria!» (S80, 22-23 < AVII, 1109-1110)

«no pot esdevenir mal, *car* dos contraris no.s mesclen.» (P91, 29-30 < Pr80, 3-5)

«*car* mou lo cervell a vans pensaments,...» (P109, 2-3 < Pr89, 4-5)

Per (a)çò car i per tal car. La partícula *car* és reforçada amb *per (a)çò*, *per tal* i dóna lloc a les locucions conjuntives *per (a)çò car*, *per tal car*, ja molt antigament documentades per Klesper.³² En Canals apareixen traduïnt *quod*:

«Yo.t dich miserable *per*
ço *cor* null temps és stat
mesquí...» (P105, 11-12)

«miserum te iudico, quod
nunquam fuisti miser.»
(Pr87, 2-3)

Els altres exemples també ofereixen un valor subordinant, si bé no es poden comparar a la font perquè pertanyen a incisos o a *Arra*, o obeeixen a una construcció diferent:

«tolgueren los caualls a M. Metello,..., *per ço car*,
com foren vençuts per Hanibal, juraren en poder seu
ques exirien de Ytalia.» (V2, 2273-2279 < V, V, II, 9)

«*per tal* li havia feta la dita honor, *car* no ame res sens tu.» (A141, 27-28)

«e aço, *per tal car*, com fos tribu del Poble, ab gran
furor e soberga dona greu persecucio...» (V6, 1536 < V, VI, V, 7)

La conjunció com per a expressar la causa. Aquesta conjunció (< *quomodo*) no apareix, amb valor causal, fins al XIII, segons Klesper.³³ És molt freqüent en Canals amb aquest valor; esdevingué equivalent del *cum* causal amb subjuntiu, amb el qual fou identificat:

«E, *com* lo dit Valerio di-
gues quel triumphe era de-
gut assi,...» (V2, 1842-1843)

«quum autem Valerius sibi
eum quoque decerni deside-
ret...» (V, II, VIII, 2)

«dient que si de son compayn
Claudio hauien fet pus rigo-
ros juhi que de si, que *com*
una matexa raho fos la dels
abdosos, que una pena uolia
sostenir ab ell.» (V6, 1472-1475)

«juravit, si de collega suo
gravius esset iudicatum, in
factis paribus se eandem
cum illo poenam exsilii
subiturum.» (V, VI, V, 3)

«*com* son fill hagues comes a-
dulteri,...» (V6, 1609)

«quum filius ejus adulterii
crimine damnatus...»
(V, VI, VI, 3)

«On, *com* lo rey Giges habundas molt en riqueses hi en gents darmes..., dix li...» (V7, 77-85)

«quum enim Gyges regno Lydiae armis et divitiis abundantissimo inflatus... ei prae-tulit.» (V, VII, II, 2)³⁴

En moltes altres ocasions aquesta conjunció apareix fins en llocs on el text llatí construeix d'una altra manera, testimoni del grau d'arrelament a què havia arribat aquesta forma:

«E, *com* tota la ciutat,..., remetes la pena al fill, contrasta el pare tant com poch...» (V6, 1612-1614)

«ac tota civitas in honorem patris necessitatem poenae adolescentulo remitteret...» (V, VI, V, 3)

«*com* tots siam mortals, havem rebudes coses mortals que deuen perir.» (P114, 6-7)

«accipimus peritura perituri.» (Pr92, 12)

Els exemples provinents d'incisos o de construccions pròpies de Canals són abundants.

«*Com* entrels Nolans e Neapolitans hagues gran diuisio, ..., trameteren a Roma...» (V7, 748-751 < V, VII, III, 4)

«E, *com* nos poguessen auenir, fon posat jutge entre ells...» (V2, 1854-1855 < V, II, VIII, 2)

«On, *com* Lucacio, estant consol, e Q. Valerio, pretor, ..., haguessen desbaratats los Cartaginenses...» (V2, 1836-1837 < V, II, VIII, 2)

«e *com* no pogués vençre lo rey Porsema ab la mà armada, vencé.l ab la mà cremada.» (P100, 11-13 < Pr84, 7-10)

«*com* lon exellassen cridà altes veus» (P101, 15-16 < Pr84, 25)

«estich vel.lant en mos desigts, *com* no pusque ésser sens amor,...» (A126, 29-30)

«appar que desiges amar perfetament, *com* ab tanta deligència encerques la causa de perfeta amor.» (A135-136, 30-31)

Però *com* causal pot també regir indicatiu, ús que ja es troba en Llull,³⁵ amb el valor de *quod, quia*:

«car, *com* dauant lo poble
acusas Publio Furio,...,
e *com* en una part de la
sua accusacio,..., sol ne
gosa fer gens de queri-
monia, per aço no fo con-
dempnat aquell...»
(V8, 330-334)

«E dius tu que mal li han
fet *com* se congelà la sua
sanch,...» (P103, 29-30)

«nam *cum* P. Furium... pro
Rostris accusaret, *quia*
quadam in parte actionis
de morte L. Saturnini que-
ri ausus fuerat: nec reum
damnavit, et insuper ei poe-
nas addictas pendit.»
(V, VIII, I, 2)

«male *cum* illo factum est,
quod gelatus est sanguis...»
(Pr85, 30-31)

En el primer d'aquests dos exemples les causals amb *quum* i *quia* són traduïdes per *com* amb subjuntiu i indicatiu, respectivament. En altres bandes el *com* indicatiu no prové d'una causal en la font llatina:

«E, com lo dit Valerio digues quel triumphe era degut
assi, *com* a ell era atribuïda la victoria de la batta-
lla,...» (V2, 1842-1844 < V, II, VIII, 2)

«trames legats al dit Pirro, dient li que fos cautelos
en guardar sa persona de metzines, *com* sobre la sua
uida eren posats grans aguayts.» (V6, 1417-1426 < V, VI, V, 1)

«E *com* és legut als beneventurats de fer a lur guisa,
pinten-se e ornen-se...» (P118, 3-5 < Pr94, 23-25)

«mas jo en aquesta mia amor sostench gran injúria, *com*
jo ham un sol e no són solament amada.» (A135, 10-12)

«no li donist res, *com* res no li podies dar ans que
fosses.» (A145, 13-14)

Per ço com i per tal com. Paral·lelament a les locucions finals formades damunt la conjunció *que*, aquestes dues conjuncions s'han format sobre *com*. Klesper³⁶ cita els primers exemples en Llull. Evidentment la formació d'aquestes locucions té lloc damunt l'ús de *com* amb indicatiu, perquè totes dues no apareixen sinó

amb aquest mode. En Canals predomina *per tal com*, que apareix cent tretze vegades, mentre que *per ço com* només n'apareix seixanta-nou. Aquestes locucions tradueixen *quod*, *quia*:

«e faç-ho principalment *per tal com* tu no.y dubtes,...»
(P90, 24-25)

«*per ço com* no.ns ne podia amaguar, é armat vostres coratges...» (P118, 22-23)

«Mas *per tal com*, per ventura, més te mouran los eximplis dels teus romans,...»
(S54, 11-13)

«*per ço com* lauien elegit dues uegades a vn offici mateix.» (V4, 91-92)

«Mas, *per tal com* sesforçaren de remoure e derrocar lestament de la dita Ciutat, los lurs cossos jagueren en terra plana, e, no foren soterrats» (V6, 832-835)

«si no *per tal com* la nau aquella portaua, sa e alegre, Cato,...» (V8, 2242-2243)

«¿E hon començava mils aquesta materia, si no recitant primerament d'una dona, appellada Tullia, *per ço com* lo seu eximpli es de temps molt antich,...?»
(V9, 1538-1541)

«eo magis *quod* tu non dubitas...» (Pr79, 17-18)

«*quia* non poteram uos istis subducere, animos uestros adversus omnia armaui.»
(Pr95, 2-3)

«Sed *quia* vestra magis fortasse exempla movebunt...»
(AVII, 317)

«*quod* eam potestatem bis sibi detulisset...»
(V, IV, 1, 3)

«sed *quia* statum civitatis conati erant convellere, insepulta cadavera jacuerunt.» (V, VI, III, 1)

«sed *quod* M. Catonem classis illa incolumem advexerat, laetatus.» (V, VIII, XV, 10)

«Unde autem potius, quam a Tullia ordiar? *quia* tempore vetustissimum...»
(V, IX, XI, 1)

No creiem que l'exemple següent ofereixi un *per ço com* amb valor concessiu; més aviat creuríem en una falsa interpretació del text llatí per part de Canals:

«E *per ço com* ab vençedors
se pertany de ordenar los
capítols de la pau,...»
(S56, 3-4)

«Sit dicere *quamquam* / Vic-
torum pacis leges penamque
iubere...» (AVII, 350-351)

Creiem que la formació de les locucions conjuntives obeeix a un procés d'aglutinació que comença amb el reforçament del valor causal de la conjunció simple (en aquest cas, *com*) i, relacionada mentalment amb ella, acaba agrupant-s'hi. El pas primer fóra del tipus de:

«E *per ço* diu Boessi que lavós la fortuna mostra lo
seu gran poder, *com* dins una hora fa l'hom ésser be-
neventurat o miserable.» (S34, 26-29)

Construccions d'aquest tipus són freqüents en Canals, inclús amb subjuntiu:

«E *com* los Deus hajam reebuts daltres gents subjugades
a Roma,..., *per açò* he volgut una inuocatio endreçar a
tu, Cesar.» (V1, 46-51)

«Emperò aquest capità,..., *com* fos axerçitat en moltes duptoses armes,
ja *per açò* no tem,...» (S72, 16-19)

La conjunció *que* per expressar la hipotaxi causal. De la fecunditat d'aquesta conjunció n'és un nou testimoni aquest ús causal, poc freqüent en Canals, almenys en exemples clars, un dels quals donem a continuació:

«E nou feya aquest Fabio
Maximo, *que* deffias de
les virtuts del fill,...»
(V4, 122-123)

«non *quod* virtutibus filii
diffideret...» (V, IV, I, 5)

De *que* es deriven nombroses locucions conjuntives.

Perquè en la hipotaxi causal. Són pocs els exemples que apareixen en Canals d'aquesta conjunció que havia d'esdevenir la més usada, ocupant el lloc de *car*.

El seu ús més freqüent és regint subjuntiu, del qual ús apareixen set casos en Canals; en uns tradueix *quod* + subjuntiu.

«Nou deya pas *per que* ignoras quel estament de repos no fos delitable e placent, mas ho deya *per tal com* sabia quels sobirans imperis de Roma...»
(V7, 130-133)

«non *quod* ignoraret, quam jucundus tranquillitatis status esset; sed *quod* animadverteret, praepotentia imperia...»
(V, VII, II, I)

«E non demana *per que* hagues esperança de obtenir la,...»
(V7, 1033-1034)

«non *quod* speraret, se illum consequi posse...»
(V, VII, III, 6)

«E nou demana *per que* li fallissen aduocats, mas *per tal com* hauia poca uergonya» (V8, 576-578)

«non *quod* advocatis defiebat, sed *quod* imprudentia abundabat.»
(V, VIII, III, 2)

En uns altres exemples, no segueix la font llatina:

«Neu feyan pas *per que* ignorassen les altres lengues,...»
(V2, 256-257 < V, II, II, 2)

«no pas *per que* haguessen temor ni orror de veure lurs nafres, mas feyen ho...» (V2, 903-904 < V, II, VI, 2)

«e nou feya aquest Fabio Maximo,..., *per que* no meresses haver la dita honor,...» (V4, 122-124 < V, IV, I, 5)

«Ni.t penses que .t hage més amada *perquè* trobés en tu major rahó de amor; mas *per tal com* graciosament t'a més amada.» (A147, 7-9)

Regint indicatiu, només apareix en dues ocasions; una és un incís:

«(hi en aquest loch vol dir regiment virtuos, *per que* la terra es conseruada en estament de pau)» (V3, 460-462 < V, III, II, 17)

En l'altra no segueix l'original:

«E no fon vna persona en la Ciutat de Roma, que reprouas ni repregues la sentència, car gran dolor hauen, *perque* no podien ben sostenir que la riquesa de son pare,..., fos dissipada en vicis e peccats.»
(V3, 1385-1390 < V, III, VI, 2)

La causa, expressada per *pus* (*que*). Aquesta conjunció, del llatí *post*, seguint el raonament popular «post ea, ergo propter ea», ha esdevingut, de temporal, causal; presenta dues formes: *pus* i *pus que*, aquesta darrera més freqüent en Canals. Regeix indicatiu i l'hem trobada vint-i-nou vegades en els textos analitzats. Fou registrada ja amb aquest valor per Klesper³⁷ i per Par.³⁸

«no volgren los Deus que hagues sepultura, *pus que* hauia volgut soterrar lemperi de Roma.» (V1, 842-844)

«e comprar la ab dons, *pus que* no hauia pogut ab armes debilitar lur força e vigor...» (V4, 1020-1022)

«ho couenia, *pus* eren Romans,...» (V5, 795-796)

«ordenant ho la necessitat,..., *pus que* li defallien roures per fortificar la dita obra» (V7, 1665-1667)

«*Pvs que* en lo precedent titol hauem recitades algunes morts,..., just es quen lo present...» (V9, 2041-2042)

«no deuen ésser jutjats béns, *pus* no han perseverança,...» (S34, 24-25)

«fill, *pus que* axí.u vols anar, cové.t que no erres.» (P116, 3-4)

«no deig ésser vil a mi matexa, *pus que* he tant plagut a Déu,...» (A153, 13-14)

Per ço que, per tal que, en la hipotaxi causal. Ja Klesper³⁹ anotava aquest ús de les dues locucions conjuntives que Par no cita en Metge. En Canals n'apareixen quatre exemples ben clars:

«fon vençut... per la ira de la deessa Juno, la qual fo irada *per ço que*, com ell, estant mestre dels jochs circenses,..., lo dit consol, en loch de la dona posa un bell fadri.» (V1, 365-372)

«dimicasse ob ira; *quod* quum ludos Circenses aedilis faceret... puerum histrionem ad excubias tenendas posuisset.» (V, I, I, 16)

«mogut per ira contra lo dit Cornelio, *per tal que*, com fos cunyat de Cesar, hauia proposat contra ell dauant lo Poble injustament,...» (V9, 1385-1388)

«iratus ei, *quod*, quum affinis esset Caesaris, adversus eum nefarie raptum, impiam pro rostris orationem habuisset.» (V, IX, X, 1)

«E nou feu lo dit Africa, *per tal que* ignoras que,..., la memoria de son llynatge pogues esser apagada.» (V8, 1878-1883 < V, VIII, XIV, 1)

«¿E com en que es pus leuger e de menor greuge lo crim, sol *per tal que* noy met la ma pus quey sia hom consent?» (V9, 1652-1654 < V, IX, XI, 7)

Per ventura. Assenyalem un exemple:

«E si *per ventura* la derredra sort agués favorejat a Cartayna,...» (S77, 19-20)

«Favisset si forte *etenim* sors ultima Penon...» (AVII, 1036)

Els relatius en la hipotaxi causal. Poden exercir funcions de nexa els relatius àtons *qui*, *que*, i l'adverbi pronominal *on*.⁴⁰

La circumstància de conseqüència. Hem optat per incloure-la tota ací, seguint, en part, Gili —el qual la divideix en substantiva i adverbial— per la major facilitat de sistematització i donada la relativitat de les classificacions i l'acostament entre aquestes dues menes d'hipotaxi.

Donchs i adonchs. Es tracta, en realitat, d'una sola conjunció, amb dues formes. Tradueix normalment el llatí *itaque, ergo*:

«*E donchs* —dix lo infant— cerqual alguna guisa e manera per que not calgua retre...» (V3, 147-149)

«*E donchs*, ¿fóra pus beneventurat lo dit Ffabrício si.s omplís lo ventre de peixs...?» (P100, 25-26)

«*E donchs*, sien privats de vista Apio e Matello.» (P111, 30-31)

«*Adonchs*, esta la pau en son esser, les leys han lur valor,...» (V9, 1745-1746)

«“Ergo” inquit “quare potius, quemadmodum rationem non reddas”.» (V, III, I, De ind. extern. exemplum)

«quid ergo? Felicius esset si in uentrem suum longinqui litoris pisces... congereret...?» (P84, 15-17)

«itaque careant luce Appius et Metellus.» (Pr91, 1-2)

«itaque stat pax, valent leges...» (V, IX, XI, 4)

Pot aparèixer contraposada a una condicional:

«Si tu.t meravelles que aquestes coses vinguen en profit de aquells a qui s'esdevenen, maravella.t, *donchs*, de alguns que són guarits ab ferro e ab foch, ab fam e ab set» (P98, 2-6 < Pr83, 7-9)

I també reforçada:

«Demanes-me cambra en la qual stan les spouses del rey; demana'm, *donchs*, per consegüent, quin és lo thàlem...» (A159, 8-10)

La conjunció *donchs* pot anar en segon terme de la proposició:

«la naffra de Cató no fonch de pocha eficàcia e de baxa excellència. ¿Per què, *donchs*, la mà dins la naffra...?» (P96, 11-14)

«Sia, *donchs*, en vosaltres la pensa virtuosa e sàvia...» (S66, 3-4)

«Vols-me, *donchs*, en altres cozes adocrinar?» (S59, 24-27)

La forma *adonchs*, en canvi, només en primer:

«Segons me par, tu feyes dons d'açò que ja és nostra.
Adonchs, dóna altres coses... e no.ns dóns nostres
 béns,...» (S61, 15-18)

Donchs també pot anar-hi, si bé és usada, sovint, precedida de la conjunció *e*, com hem vist en exemples anteriors:

«*Donchs*, delliurada de forts punicio..., tanta gloria
 obtengue...» (V8, 56-57)

La conjunció *que*. En els següents dos exemples té aquesta conjunció valor consecutiu?

«empatxará a la ànima lo seu decorriment, *que* no porà
 respirar ni tirar lo alè.» (P120, 10-12)

«ama-les com a..., com a...; axí, emperò; *que* tots
 temps hajes en memòria què deus,... e *que* no ames
 aquestes coses contra ell.» (A133, 6-10)

Si bé aquests dos exemples són bastant dubtosos, aquesta conjunció forma part, altrament, d'un grup de locucions conjuntives i de correlacions consecutives.

La correlació *tant* adjectiu..., *que*. Aquesta correlació, procedent de la corresponent llatina *tam* + adjectiu..., *ut*..., és usada en Canals per a expressar la conseqüència:

«¿Per què és Déus *tant inich*
 e *tan injust* en la distri-
 bució dels fats, *que* als
 bons hòmens haja ordenat
 pobresa, naffres e morts
 cruels?» (P114, 23-26)

«quare tamen deus tam ini-
 quus in distributione fati
 fuit, ut bonis uiris pau-
 pertatem et uulnera et acer-
 ba funera ascriberet?»
 (Pr 92, 21-23)

És freqüent:

«en la qual ac *tan grans* monts de hòmens morts, *que* axí.ls era difícil de passar...» (S76, 8-11)

«e dels cosses *tan abtes* a trebayl, *que* no.s poden a-flaquir ab glas...» (S42, 28-30)

«sàpies-te que *ten vil e ten lege e ten súzea* est feta, *que* no est digna d'aquí avant dels abraçaments d'aytal spos.» (A149, 11-13)

«*Tan entès e diligent* fon lestudi dels Romans..., *que* .X. infants, fills de nobles, trameteren en Toschana,...» (V1, 80-83)

«era *tan pobre*, *que*, com mori, no haguera obtenguda la honor de la sepultura,...» (V4, 1196-1197)

Pot oferir-se una reduplicació intensificativa en el primer terme de la correlació:

«ajústan<t> delectacions en lur beure *tant e tant forts*, *que* no.n pot sostenir lo ventrell...» (P104, 4-6)

La correlació *tant...*, *que...* Procedeix de la llatina *tantus...*, *ut...*, i tradueix les correlacions parelles a aquesta:

«*tanta* speranza posauen en Jason, *que* deuia fer tant quant james feu Alexandre en son temps.» (V9, 1525-1530)

«los vics no són venguts en *tanta* possessió e senyoria del humanal linatge, *que* hom al món dubtàs...» (P103, 16-18)

«opinione Graeciae tantum inspe Jasonis, quantum in effectu Alexandri reponitur.» (V, IX, XI, 2)⁴¹

«non usque eo in possessionem generis humani uitia uenerunt, ut dubium sit...» (Pr85, 22-24)

És freqüent:

«(la qual ha *tanta* de apparència..., *que* ja no.m reste
sinó demanar...)» (P86, 2-4)

«ésser *tanta* moralitat en les gentes, *que*,..., pogué
ésser dit setgle daurat.» (VP, 264-270)

«acorant-me amb *tanta* de suavitat, *que* tota hisch fore
de mi mateixa...» (A169, 17-19)

D'altres vegades *tant* no és adjectiu, sinó adverbi:

«e a't *tant* amada, *que*.ll pren de la sua sanch ha donat
per tu.» (A153, 7-8)

«e *tant* te pertanyia, *que* aquell qui.t ho ha dat... ho
ha amat.» (A147-148, 31-1)

Arriben a agrupar-se els dos mots:

«alegrant-se'n *tant*, *que* no.u poria dir.» (A170, 4-5)

«que.y legiats moltes veguades, e *tantes*, fins *que*
nostres qüestions sien soltades.» (P87, 13-15)

Aquests dos darrers exemples, creiem que mostren el camí per on s'ha format la locució conjuntiva *en tant que*.

La locució conjuntiva *en tant que*. Té un clar valor consecutiu, no registrat per Par ni per Klesper, ni per Fabra:

«foragita tota aquella corrupció, *en tant que*.t
dóna vijares que tota te mudes...» (A160-161, 30-31)

«als dits Romans era lestudi esuetlat, *en tant que*
cascun se cuytaua,...» (VP, 272-273)

«fauoreiaua lur religio o seruitut, hoc *en tant que*
son esguart... nos parti dels sacrificis...» (V1, 193-195)

«tem ja més desplaure-li per les dites coses, *en tant*
que jo no confiu que li puxa ésser plasent...» (A166, 27-29)

«molt pus generós és atrobat en ampla speranza, *en tant que* tots los altres escuresex» (S62, 25-27 AVII, 752-753)

La correlació *així...*, *que...* Registrada per Par⁴² però no per Klesper, unes vegades és paral·lela a la llatina *sic...*, *ut...*

«e pigà'm *axí* la instància,..., *que* un gran temps stiguí entre mi mateix.» (P86, 17-19)

«¿quin déu la.ns ha *axí* promesa, *que* no.ns puscha enganar?» (S51, 23-24)

Unes altres, pren el lloc de *tam* + adjectiu..., *ut...*, com en les següents:

«Adonchs, *axí* benignament los resebé..., *que* dubtozes eren les dites spies...» (S43, 15-16)

«e fou *axí* gran lo crit que gità la host romana, e *tant* temorós, *que* tot lo cel ne resonà...; e fo *axí* terrible e spaventable, *que*.ls aucells qui volaven, caygueren sobra la host.» (S71, 19-24)

La locució conjuntiva *aital que*. També registrada per Par⁴³ però tampoc per Klesper. No hem trobat en Canals vestigis de la correlació *que*, segurament, en fou l'origen.

«los quals són *aytals que* no.ls deus menyspresar...» (A141, 5-6)

«ha't feta *aytal que*,..., per te perfecció te ham més.» (A147, 9-11)

«Serien trobats *aytal que* més los ham elegir que reprovar.» (A157, 10-13)

La locució conjuntiva *en gui(s)a que*. Anotada per Klesper⁴⁴ però no per Par, es troba en Canals:

«fou exporgat de tots los arbres que allí eren, *en, guia que*, cont.los capitants parlarien, no s'i pogués fer agayt ni traició.» (S45, 5-8)

«en què ni quina deu ésser, *en guisa que*,..., sia squivat lo Venus ardent...» (A123, 14-17)

«que jo sàpia si és aquell, *en guisa que*, si altre vegada venia a mi, *que*.l prech...» (A170, 8-10)

La locució conjuntiva *en tal forma que*. No registrada per Par ni per Klesper:

«qui.s saben ornar e denejar *en tal forma, que*, ..., serien trobats...» (A157, 10-13)

***Perquè* consecutiu.** Fa la impressió que es tracta d'un ús consecutiu de la conjunció *perquè*, almenys en el primer cas, que procedeix d'un incís:

«ni són tan críminos *perquel* consol me deja pendre.» (V6, 427-428 < V, VI, II, 2)

En els altres dos exemples és possible d'interpretar que es tracta del relatiu tònic neutre *què* precedit de *per*; el que no pot ésser, però, negat, és el seu valor consecutiu:

«*Per que* lo dit oncle, hom saui e molt discret,...» (V3, 149-150)

«¿*Per que* faç en aço tan gran triga, com yo veja clarament e manifesta totes les maluestats esser sobrades, ab la cogitacio que hac vn hom duna mort que volch fer de Cesar, pare de la cosa publica? *Per que*, yo son mogut e comogut, mes ab piados que ab vigoros coratge, ab tota la impetuositat o sopp-tos mouiment de la mis pen-

«*Itaque* vir amplissimus atque prudentissimus...» (V, III, II, De ind. extern. exemplum)

«Sed quid ego ista consecutor, aut quid iis immoror, quum unius parricidii cogitatione cuncta scelera superata cernam? omni *igitur* impetu mentis, omnibus indignationis viribus, ad id lacerandum pio magis quam valido affectu rapior.» (V, IX, XI, 4)

sa, ab totes les forces de
la mia indignacio, a des-
trohir hi esquinçar lo dit
crim,...» (V9, 1696-1706)

E. ORACIONS COMPLEMENT PREPOSICIONAL D'UN SUBSTANTIU O D'UN ADJECTIU

Depenent d'un substantiu poden construir-se oracions subordinades, intro-
duïdes per la conjunció *que*:

«picant los ulls del dit frances, fo la causa *que* fo
vençut.» (V8, 2155-2156)

«com més beneficis he rebuts, e proves *que* no.ls gar-
dats e conservats...» (A149, 29-30)

Aquesta construcció és més freqüent en infinitiu depenent de substantius
com *forma*, *guisa*, *manera* i d'altres, precedit de la preposició *de*:

«manera *de* morir e offerir la sua vida...» (S75, 19-20)

«algunes costumes *de* sacrificar» (V1, 150)

«nouelles guises *de* moure» (V2, 891-892)

«fon la raho de cambiar e *de* foragitar lo regiment
real» (V6, 16-17)

«és gran la cobejança *de* vençre la batayla» (S51, 18-19)

«pozà Roma a periyll *de* ésser despoblada.» (S32, 13-14)

A vegades precedit de *en*:

«la diligencia que hac Publio Cornelio, *en* servir regla
e disciplina de caualleria,...» (V2, 1258-1260)

«segons la obligacio que hauia *en* servir sancera uolen-
tat ab offici publich...» (V4, 1939-1940)

I també d'un adjectiu:

«La vostra man dreta sia animosa *de* strènyer les armes.» (S66, 4-5)

«cobejosos *de* nafrar-los...» (S72, 25)

«assadagats *de* vessar abondosament la sanch,...» (S74, 1-2)

Sobretot són corrents amb *digne, indigne, apte, fàcil, difícil, hàbil, dispost, pla-sent, delitable*, seguits de *de*; i *cupidiciós*, seguit de *en*.

NOTES

1. Sobre l'omissió de la conjunció *que* n'hem parlat a «Asíndeton». Ha estat omès, però, el cas que citem.
2. Cfr. PAR, *Sint. cat.*, p. 331 i seg.
3. Vegeu més exemples, que confirmen el que acabem de dir, en «Hipotaxi adjectiva».
4. KLESPER, *op. cit.*, p. 358 i seg., opina que *com* introdueix oracions substantives. La majoria dels exemples que dóna són interrogatives indirectes i com a tals hem classificat nosaltres els exemples que n'hem trobat en Canals, abundants per cert:

«mostra *com* deu homo justament viure,...» (V1, 64-65)

«contra los quals, *com* ni quant s'és inflamada la tua dura crueltat, dolor e vergonya és de recitar-ho,...» (S58, 15-17)

«No deus atendre he ja e quines adversitats sostens, mas *com* les sostendràs.» (P93, 5-7)

«Atenets hi vejats *com* és breu e spatxada la via que porte a la llibertat.» (P119, 12-13)

«Considera, donchs, ànima mia, *com* has rebuts dons comuns,...» (A143, 28)

«per tal que conegues *com* és dolç e amorós.»*

En tot cas, interpretem la forma *com* com a una partícula interrogativa o exclamativa, d'acord amb Fabra (*Gram. cat.*, p. 58).

5. PAR, *Sint. cat.*, loc. cit.
6. A causa de la manca de temps no hem pogut cercar una citació exacta d'aquest autor, en el qual recordem, però, haver llegit construccions d'aquesta mena.
7. *Sint. esp.*, p. 267.
8. Cfr. PAR, *Sint. cat.*, p. 300, 346, 366, 380, 434.
9. Otto KLESPER, «Beiträge zur Syntax altkatalanischer Konjunktionen», BDC, XVIII, 1930, p. 400.
10. Per a aquest darrer, cfr. PAR, *Sint. cat.*, p. 346, 366.
11. Cfr. GRANDGENT, *op. cit.*, p. 78.
12. Aquest *com* amb valor final indica el valor de *que* com a conjunció. Altrament, també podria ésser presa com a pronom relatiu.
13. *Sint. cat.*, p. 363.
14. KLESPER, *op. cit.*, p. 588.
15. *Op. cit.*, p. 400.
16. Vegeu, més endavant, en aquesta mateixa part, «D. Oracions complement circumstancial».
17. *Ibidem*.
18. Apareix una vegada la forma *per açò que*:

«sacrificauen li *per açò que* nols nogues.» (V2, 844)

19. KLESPER, *op. cit.*, p. 395, 401.

* Nota de l'editor: Sense referència en el mecanoscrit. No localitzada.

20. *Sint. cat.*, p. 362, 367.
21. Són, ultra els citats, aquests: *Valeri* I: 431; *Valeri* II: 1434; *Valeri* III: 148-962; *Valeri* IV: 1737; *Valeri* V: 2362-2505; *Valeri* VIII; *Valeri* IX: 218-880; *Arra*: 146,2-149,28-153,7-155,17-160,4-163,14.
22. *Sint. cat.*, p. 366. Afirmacions del tot gratuïtes.
23. KLESPIER, *op. cit.*, p. 590.
24. *Op. cit.*, p. 366 i seg.
25. *Sint. cat.*, p. 367.
26. *Op. cit.*, p. 403.
27. En realitat la subordinada depèn d'un substantiu i hauria d'haver estat inclosa en l'apartat E; l'incloem ací per tal de reunir tots els exemples de *per a* + infinitiu.
28. *Sint. esp.*, p. 268.
29. Cfr. GRANDGENT, *Lat. vulg.*, p. 72.
30. *Op. cit.*, p. 390, 397.
31. *Sint. cat.*, p. 359.
32. *Op. cit.*, p. 391-392.
33. *Op. cit.*, p. 351.
34. Notem que *enim* és traduït per *on*, en un clar valor causal d'aquesta partícula.
35. KLESPIER, *op. cit.*, p. 352.
36. *Op. cit.*, p. 352.
37. *Op. cit.*, p. 396.
38. *Sint. cat.*, p. 365.
39. *Op. cit.*, p. 394-395.
40. Vegeu «Hiptaxi adjectiva».
41. Notem que en l'exemple llatí no és consecutiva, però en català sí.
42. *Sint. cat.*, p. 946.
43. *Sint. cat.*, p. 948.
44. *Op. cit.*, p. 398.

II. Hipotaxi adjectiva

Les oracions subordinades adjectives tenen per nexa un pronom o un adverb relatiu. Aquesta és la raó que hom les anomeni també relatives o de relatiu. Contra l'opinió de Par¹ aquests pronoms tenen una doble funció: en primer lloc reprodueixen el substantiu; en segon, són un nexa conjuntiu entre l'oració principal i la subordinada. En català, sobretot en la llengua antiga, aquesta doble funció té una expressió formal més marcada que en altres llengües romàniques.

Les subordinades adjectives apareixen introduïdes en els textos estudiats pels pronoms *qui*, *que*, àtons; *qui*, *què*, *qual*, tòrics, el darrer sempre precedit d'article; o bé pels adverbis *on*, *com*, *quant*. A remarcar que la funció determinativa de les oracions adjectives no exclou l'ús del relatiu compost com a subjecte o complement directe de la proposició subordinada.

Les formes àtones qui, que. Aquestes formes exerceixen, dintre de la subordinada, funcions de subjecte, de complement directe i, àdhuc, de circumstancial. Analitzarem separatament l'ús d'aquestes dues formes en cada una de les tres funcions mencionades.

Subjecte. En l'ús del relatiu àton subjecte és on apareix el problema més important de la subordinació adjectiva. De l'estudi de Par² caldria deduir que damunt d'un estat preromànic on l'única forma hauria estat *qui*, s'hauria anat infiltrant, per influència erudita de *quid* i *quae*, una forma *que*, la qual hauria penetrat més amplament en les formes amb antecedent femení o de cosa, i això s'hauria fet més patent en el punt de convergència d'ambdós conceptes, és a dir, amb antecedents de cosa femenina. En la llengua literària s'hauria imposat *qui* en conjunt

fins el 1430; a partir d'aquesta darrera època *qui* hauria anat perdent-se ràpidament. La Renaixença literària hauria consagrat aquesta pèrdua excepte, en part, en els escriptors mallorquins.³ De l'ús generalitzat del *qui* subjecte s'haurien apartat ja en l'època anterior a 1430 algunes individualitats i fins escoles estilístiques, que, atretes pel paradigma clàssic llatí, haurien adoptat per al femení la forma *que*. Entre aquestes individualitats figura l'autor objecte del nostre estudi.

Contra aquesta opinió de Par no oposarem una teoria completa: un estudi monogràfic no ens pot fornir materials suficients per a bastir-la. Ens limitarem a plantejar el problema d'acord amb els resultats obtinguts, que no coincideixen del tot amb els de Par.

Una vacil·lació en l'ús d'aquestes dues formes és evident en Canals. Ultra les estadístiques que donem més endavant, dos exemples la posen de manifest:

«I. Títol primer. De les persones acusades e diffamades,
que foren absoltes o condempnades.» (V8, 3)

«III. Títol III. Daquelles dones *que* aduocaren...» (V8, 7)

Aquests exemples, que corresponen a l'índex amb què comença el llibre VIII del *Valeri*, apareixen, naturalment, repetits al començament dels títols corresponents, amb la particularitat que les formes *que* hi apareixen substituïdes per formes *qui*, i amb la característica que aquesta edició està feta sobre un manuscrit que Bartol de Cavalls copià expressament, per manament del cardenal de València Jaume d'Aragó, per a l'Ajuntament de Barcelona en 1395. De la qual cosa cal deduir que es tracta d'un text de confiança.

Aquesta vacil·lació ve remarcada per dos fets, que indiquen una reacció en favor de l'ús de *qui* al mateix temps que una manca d'exactitud en aquest ús. Un d'ells el forneixen dos exemples de *qui* amb funció de complement directe.⁴ L'altre el proporcionen els tres exemples de *qui* usat en substitució de la conjunció *que*:

«ordenaren lo joch de les espases, *qui* es fes en lo mercat de Roma.» (V2, 747)

«E, com fos sol en lo Consolat, elegi de son propi uoler per son acompanyat, *qui* fos consol Spurio Lucrecio.» (V4, 41-43)

«e mentre que.s partiren de la presència de Scipió, haveus *qui* ve .I. gran capità dels romans.» (S43, 24)

A aquests exemples d'ús indegut de *qui* cal afegir els de la forma composta neutra *açò qui* per *açò que*.⁵

Analitzarem els percentatges de *qui* i *que* subjectes. Seguim en això la distinció que fa Par⁶ segons que l'antecedent de l'oració adjectiva sigui masculí o femení, de cosa o de persona.

Antecedent masculí de persona. Damunt d'un total de 1.438 casos apareix la forma *qui* en 1.400 i la forma *que* en la resta. Aquest 97,3 % de *qui* revela que, en aquesta funció, és la forma inqüestionable. No tan forta, però, que no deixi entreveure la futura invasió de *que*.

Donem només alguns exemples de cada cas:⁷

«O Cesar-emperador,...; *qui* est certa salut romana» (V1, 31-33)

«Hagues conegut lo dit mont als Deus dels pastors, dit Pan, *qui* guardava lo bestiar dels llops,...» (V2, 450-451)

«March Cato, *qui* havia loffici de la Pretoria,...» (V3, 1512-1513)

«... March Bibulo, hom de gran dignitat, *qui* fon promogut a les sobiranes honors» (V4, 390-391)

«Dels pares *qui* sostengueren pacientment la mort dels fills.» (V5, 20-21)

«amonesta los homens grans, *qui* eren generosos e potents» (V6, 2403-2404)

«Lvcio Ualerio, *qui* fon apellat per sobrenom Heptacordo,...» (V7, 2003-2004)

«la part del dit Gayo, *qui* era acusat,...» (V8, 200)

«per sentència diffinitiva e manament del dit Cesar, *qui* viu en fama gloriosa, per secula seculorum» (V9, 2384-2385)

«açò per ventura ha permès lo just e dreturer punidor *qui* porga e exercita los justs.» (S58, 29-31)

«tornà-sse'n als cartigenesos, *qui*... meteren-lo en un barril ple de claus aguts» (P102, 11-14)

«aquelles lo teu amat *qui*.t visite,...» (A170, 15)

«lo cas que sesdeuench a Fereto Pamfilii,..., *que*, com fos mort..., resuscita,...» (V1, 1903-1909)

«mas lo pares *ques* seguxen, sauran tragicament» (V5, 2328-2329)

«no és hom vivent *que*.y puscha bé assignar la rahó.» (S38, 3-4)
 «feren venir lo metge, *que* li cosí la nafra...» (P96, 5-6)

Antecedent masculí de cosa. El predomini de la forma *qui* és ben precari. Dament un total de 356 casos anotats, només en 211 apareix aquesta forma. El percentatge, doncs, —59,2 % de *qui*— és molt equilibrat.⁸

«mesclant hi alguns gests, *qui* representauen los Deus,...» (V2, 606-607)

«dels testaments *qui* foren reuocats» (V7, 1900)

«los béns de fortuna, *qui* són fort duptozes, *qui* soptozament aleneguen e se.n vam,...» (S34, 14-16)

«han traure aygua dels stanys, *qui* són tots gelats» (P110, 20-21)

«del dit Venus hix lo verí de folla amor, *qui* infecciona e corrump la fama» (A121-122, 31-1)

«lo fet *que* isque dun coratge seruil» (V3, 1155)

«e si hom aiusta ensemps lo temps *que* passa,...» (V8, 1746-1747)

«e ja fossen plenes les aureyles de les gents estranyes del parlar *que*.s farà per tot lo mont, de Aníbal,...» (S64, 29-31)

«los grans perills *que*.y eren» (P115, 14-15)

«al dit foch, *que* gita de ssi fum...» (A130, 9-10)

Antecedent femení de persona. La preferència és per a l'ús de *que*: d'un total de 99 casos només n'hi ha 27 de *qui*. El percentatge és d'un 27,2 % de *qui*.⁹

«Les quals paraules, hoides per la gent *qui* era present,...» (V4, 2333-2334)

«(...per complaure a sa muller, *qui* era filla del dit Publio Scipio)» (V9, 1035-1036)

«la persona *qui*.s mata...» (S41, 3)

«de quante reprenció est digna, *qui*.t pensaves altre cosa...» (A128, 19-20)

- «la dolor gran de la muller, *quera* filla sua» (V5, 344-345)
 «e totes persones *que* no eren sufficients a fets darmes.» (V6, 1778-1779)
 «car la gent *que.s* combatia no era asoldejada,...» (S74, 5-6)
 «una multitud de gent *que* acàs ere en la dita sglésia» (A124, 8-9)

Antecedent femení de cosa. Ens trobem davant el mínim percentatge de *qui* (7,4 %). Damunt d'un total de 539 casos, la forma *qui* només apareix en 40.¹⁰

- «significauen riqueses, *qui* son de si corruptibles...» (V1, 1088)
 «la uolentat, *qui* tem molt uergonya,...» (V9, 854-855)
 «algunes cozes *qui* solen donar gran speransa» (S38, 18-19)
 «si hagués menjat de les pagel·lides conches *qui* venen de la mar...» (P100, 29-31)
 «inclinada a ssaber les coses *qui.t* són singularment donades» (A144, 13-14)
 «luxuria, *que* es incitament e començament de desonestat,...» (V2, 79-80)
 «lo coratge del hom generos dona loch a la cosa *que* li es profitosa» (V7, 1560-1561)
 «aqueles batayles e guerres són justes, *que* punexen les injúries» (S38, 27-28)
 «aquestes coses *que* spaordexen lo poble no són males...» (P111, 23-24)
 «la caritat *que* és en tu se'n alegre,...» (A141, 10)

Hem tingut interès a donar nota de tots els casos que hem tingut presents per les dificultats que una apreciació particular i àdhuc l'omissió i l'errada, sempre possibles quan es té en compte un tan elevat nombre d'exemples, ofereixen sens dubte a l'exactitud d'un recompte. Hem deixat deliberadament d'anotar els casos com els que donem a continuació, els quals, el fet que hi hagi un antecedent femení i un de masculí, impedeix, al nostre entendre, de classificar. La forma de relatiu usada és *qui* o *que* indistintament:

- «la companyia del cos e de lanima, *qui* son ajustats» (V9, 1928-1929)

«los murs de vicis e maluestats, *qui* l tenien assetjat» (V6, 2121-2123)

«son apellats poder e riqueses humanals, *qui* soptosament uenen» (V6, 2430-2431)

«les marauelles e miracles *que* si farien» (V1, 208-209)

«ab sa muller e sos fills, *que* anauen sobre la carreta» (V1, 241-242)

«No fou hom ni terra *que* sien venguts contra aquesta host,...» (S69, 1-2)

«en tant que Venus e verí, *que* en semblants començaments són així com pare e fill,...» (A121, 29-31)¹¹

En altres ocasions la identificació de l'antecedent és ambigua:

«en lo territori de Athenes, *ques* prop de Caristo...» (V1, 1872)

O bé indeterminada:

«alguns de la gent dels Epiporans, *ques* part de Etholia» (V8, 1844-1845)

O s'hi troba una concordança «ad sensum»:

«ofertes negres, ço és vedells e moltons, e altres animals, negres, *que* antigament eren dites furnes.» (V2, 710-711)

Tot plegat fa que hàgim de prendre aquestes estadístiques d'una manera aproximada. Fins en els casos en què l'antecedent és indubtable. Es pot dubtar, per exemple, que en

«crema les pedres dels munts *qui* li estant de prop, e trenca les roques *qui* li contrasten, crema los arbres *qui* li vénen a l'ancontra, e les vals *qui* li estan entorn cruxen totes...» (S78, 14-17)

les formes *qui* usades en segon i quart lloc són atretes per les altres dues i pel paral·lisme que estilísticament determina la frase?

D'altra banda, comparem els resultats obtinguts per Par en l'anàlisi de l'*Scipió e Aníbal* amb els nostres de la mateixa obra i generals:

Antecedent	PAR. Scipió			Scipió			Generals		
	QUI	QUE	% QUI	QUI	QUE	% QUI	QUI	QUE	% QUI
Pers. masc.	90	—	100 %	62	2	96 %	1.400	38	97,3 %
Cosa masc.	28	3	91 %	23	3	92 %	211	145	59,2 %
Pers. fem.	5	5	50 %	2	1	66 %	27	72	27,2 %
Cosa fem.	15	22	40 %	9	33	21 %	40	499	7,4 %

D'aquesta comparació se'n pot treure una conseqüència clara: la relativitat d'aquesta mena d'estadístiques, sobretot, quan estan fetes damunt de materials poc abundosos. Par féu el seu treball (exclusivament pel que es refereix a Antoni Canals, és clar) damunt l'edició del Sr. R. Miquel i Planas, la qual segueix el manuscrit U, mentre que nosaltres l'hem fet damunt la del Sr. Riquer, que segueix els manuscrits B i A que «formen una família oposada a U».¹² A les diferències que poden oferir els dos manuscrits s'afegeix el fet que segurament Par ha anotat com a adjectives amb antecedent masculí les formes *aquell qui*, etc., que nosaltres considerem substantivades per un demostratiu i, per tant, les analitzem en parlar de la substantivació de les oracions adjectives.¹³ I, a tot plegat, s'uneix el fet que Par analitzà solament un text curt i únic del nostre autor.

Fa la impressió que la conclusió a treure de tot plegat és que Canals utilitza per al nominatiu amb antecedent masculí de persona la forma *qui* i per al femení de persona i cosa la forma *que*.¹⁴ De totes maneres, però, aquestes no són les formes úniques que empra, sinó que sovint s'ofereixen excepcions: aquesta vacil·lació culmina en les oracions amb antecedent masculí de cosa, on el percentatge de *qui* i de *que* és molt equilibrat. Si la forma d'introducció d'aquest darrer ha estat la que indica Par, Canals representa el moment que, consolidada la posició de *que* amb antecedents femenins de cosa i persona, i ben avançada la penetració amb antecedents masculins de cosa, és iniciada l'escomesa contra el darrer reduït del *qui* o sigui amb antecedent masculí de persona. Sembla indubtable que les ultracorreccions *qui* que hem assenyalat al començament indiquen una lluita per mantenir aquesta forma davant la invasió del *que*, el qual intent, però, no havia de reeixir.

Complement directe. La forma única per als dos gèneres és *que* (< *quem*).¹⁵ Podem donar-ne exemples referits a tota mena d'antecedents:

«..., amant molt ardentment .I. infant *que* tenia,...» (V8, 379-380)

«ni lexa entrar dins la sua host algu dels ciutadans *que* hauia presos» (V9, 1076-1077)

«..., car los presonés *que*.ls romans tenien dels cartigenesos eren molt millors...» (P102, 8-9)

«mas aquell déu *que* vosaltres menyspresats, dóna penes...» (S58, 21-23)

«De tots aquests mals *que* feu,...» (V1, 531)

«Per lo gran plaer *que* vostra senyoria trobava en aver» (S31, 19-20)

«per respondre a les qüestions *que* fan los hòmens seglars» (P85, 20-21)

«era perdut e destrohit per vna fembra *que* tenia per amiga» (V7, 849-850)

«e feu pujar les vergens, ab les reliquies e joyes *que* portaven» (V1, 244-245)

«per vies amagades *que* havia fetes jus de terra,...» (S83, 13-14)

«les dites cozes *que* appellam males,...» (P97, 20)

«per ço que en lo dempnatge *que* hauràs reebut de la bella-
sa *que* hauràs perduda» (A148, 25-27)

Complement circumstancial. La forma àtona *que* pot exercir funcions de complement circumstancial dintre de l'oració adjectiva d'acord amb els dos tipus següents:¹⁶

1) Circumstància de temps. Aquest ús és normal i es manté en la llengua moderna:

«en la tercera vegada *que* fon fet» (V6, 677)

«fins a la hora *que* morí» (P103, 29)

«En lo temps *que* Valeri Publicola era consol...» (V1, 1709-1710)

«entre aquesta nit e el jorn *que* Cesar lo feu escapar,...» (V1, 1300-1301)

«a la primera hora *que* nasquem,...» (P113, 28-29)

«Cornelio Scipio, en lo dia *que* hac la honor del triumphe...» (V4, 213-214)

«en aquell ayn *que* fon creat» (V4, 605-606)

2) Circumstància de lloc. Apareixen únicament dos exemples amb aquest valor, tots dos del *Valeri*:

«e no poch pujar al loch *que* li era manat» (V5, 2314)

«ab ferre e ab foch, e lexa vn camp del dit Fabio, *que* noy toca sol en .I^a. erba.» (V7, 1082-1084)

La forma *que* àtona com a relatiu neutre. Aquesta forma relativament freqüent en Canals equival a *la qual cosa* i fa referència a antecedents que poden ser o bé un mot pres en sentit abstracte o bé una oració sencera. Com a exemples del primer cas podem citar els següents:

«fon anomenat per lo poble Pugio, *que* vol dir...» (V3, 980)

«fon apellat liber, *que* vol dir Deus del vi,...» (V3, 1507)

«la torra de la deessa Minerua, *que* uol dir sauiesa» (V5, 1311-1312)

«li dien amador de sauiea, *quen* lengua grega es dit philosophon.» (V8, 971-972)

Com a exemples del segon:

«Gayo Flamíneo fon creat consol sens senyal, *que* fon gran nouitat en Roma,...» (V1, 823-824)

«Aprés ordena M. Stauro, que aquells qui estauen en lo dit pauallo fossen vestits de uermell, *que* fon bellea de ornament» (V2, 742-745)

«Car, com lo Senat los hagues relegats en exili, en la ylla de Sicilia, tolent los tots lurs bens, *quels* fon maior pena que si...» (V2, 1651-1653)

«mata si matex, *ques* cosa la qual auorreyx natura» (V6, 264)

A remarcar que tots els exemples que hem anotat del primer tipus corresponen a subordinades amb el verb *dir* (*vol dir, és dit*), i els del segon, al verb *ésser*.

El relatiu àton per a expressar la finalitat. Per influència de les construccions llatines del tipus *missi sunt legati qui pacem peterent*, Canals usa el relatiu per a expressar relacions d'hipotaxi final. Les oracions d'aquesta mena ofereixen les característiques formals de la hipotaxi relativa, car en totes elles l'antecedent al qual van referides és ben patent.

Quan el nexa és el pronom *qui* aquestes oracions són fàcilment identificables:

«volgren hauer vn sacerdot grech,..., *qui* servis e sacrificas a la deessa Cerers,...» (V1, 92-95)

«enuia lo Senat lo Questor... *qui* li fes sollempna sepultura» (V5, 72-74)

«trametent li legats *qu'il* enterrogaren» (V5, 2067-2068)

«trames li vn missatge *qui* li digues» (V5, 2426-2427)

«lo remetessen a la dita ciutat dels Faliscos, ab los infants, *qu'il* batessen» (V6, 1355-1356)

«tramès gents d'armes *qu'il* prenguessen;...» (S83, 10-11)

En canvi, quan el nexa és el pronom *que*, és difícil sovint de distingir-lo de la conjunció *que*, per raó de la identitat de forma. Anotem a continuació alguns exemples on l'antecedent és molt clar:

«tramès spies *que* vezessen la host de Scipió,...» (S42, 9-10)

«gran affayn és ratanir la gran fama *que* no.s perda.» (S53, 10-11)

El darrer, però, amb dues interpretacions possibles.

El relatiu àton per a expressar la causa. Quan el relatiu serveix de nexa per a unir conceptes en relació de causalitat, el període pot oferir també la forma de la subordinació adjectiva. Paral·lelament al cas anterior, també són ben clars els dos exemples que hem anotat introduïts pel pronom *qui*:

«Aquell qui mata si matex és flach e mol, *qui* no ha cor per sostenir la pena» (S40, 16-17)

«certes levors conexerias de quante repreneió est digna, *qui.t* pensaves altre cosa» (A128, 18-20)

Menys clar resulta el que exposem tot seguit, malgrat referir-se la subordinada a un antecedent concret:

«Aquest Atrullo, per los cauallers de Cesar especejat, per semblant pena deuia morir *que* mataua los arbres dedicats al Deu.» (V1, 411-413)

Els pronoms tòpics *qui*, *que*. La forma del pronom relatiu esdevé tònica quan va precedida de preposició. Cal distingir tres tipus, segons que l'antecedent sigui de persona, de cosa o abstracte.

Antecedent de persona. La forma utilitzada, tant si es tracta d'antecedent masculí com d'antecedent femení, és *qui*.

«lo dit hom lati, *a qui* Jupiter hauia manat aço en sompnis» (V1, 1220-1221)

«com la vn saui digues del altre, *a qui* remetia la taula, que aquell era mes saui...» (V4, 543-544)

«mas pres, en loch del dit marit, la sua sogra, *ab qui* dormia continuadament,...» (V4, 783-784)

«dels romans, *ab qui.s* combatia» (S32, 17)

«uenguts aquí per legats,..., e *de qui* hauia obtengudes diuerses uictories» (V2, 2420-2422)

«les batayles que començà lo teu pare, *de qui* aguí victòria, ha reservades a tu» (S49, 19-21)

«accusant vn execudor de la justícia... hi *en qui* lo poder del dit tiran ballaua» (V3, 1128-1130)

«hom molt piados, *en qui* hauia posada tota sa esperança» (V5, 2635-2636)

«con fogia a Pompeyo, *per qui* fon vençut» (V1, 2073-2074)

«turmentas lo tiran *per qui* era turmentat,...» (V3, 1096-1097)

En l'exemple:

«tenint loffici de la Questoria *a qui* pertanyhia de collir...» (V3, 1787-1788)

aparentment d'antecedent de cosa, ens trobem davant d'una personalització de «Questoria». Aquestes concordances «ad sensum» són freqüents en Canals.

És simptomàtica la conservació del *qui* en la seva forma tònica, perquè dóna importància a l'aspecte fonètic en el conjunt de causes que poden haver motivat la pèrdua del *qui* àton. Fa la impressió que la manca d'accent com a un dels principals factors determinants de la pèrdua de *qui* subjecte ha estat un factor menys valorat per Par.

Antecedent de cosa. La forma utilitzada invariablement és *què*, tant amb antecedent masculí com amb antecedent femení:

«a les coses *a que* de present me appellats» (P113, 12-13)

«no pagant aço *a que* era tenguda» (V4, 2251)

«car lo mantell *ab que* fon cubert en lo seu sompni» (V1, 1530-1531)

«cavals e pecúnia *ab que* se'n tornassen» (S43, 20-21)

«de algun crim *de que*, fos accusat» (V3, 1745-1746)

«après de les grans astúcies *de què* usà molt arterozament» (S32, 14-15)

«donant fi als periylls *en què* l'om és posat.» (S53, 16-17)

«volgueren ordenar festes, solemnitats, sacrificis e cerimonies,..., *en que* feyen tres reuerencies als Deus» (V1, 69-72)

«E fon la raho *per que* lo dit Molo...» (V2, 300-301)

«per fer lacte *per que* es ordenat...» (V2, 996-997)

Antecedent abstracte. Quan l'antecedent del relatiu és el sentit de l'oració anterior el relatiu pren la forma *què* equivalent al significat de *la qual cosa*.

«en lo temps en que començaren les batalles els fets de les armes, vn bou conuerti e gira lo seu mugit o bram en veu humana; *de que* foren spauentats tots aquels quil hoiren.» (V1, 797-800)

«Com Paulo Emilio hagues vençut los de Macedonia en camp de batalla, *de que* Roma fon tots temps fortunada» (V1, 1585-1588)

«com sia justament prouat que mon fill Solano haja rebuda e presa pecunia dels companys de Macedonia, per aço yol jutge ques indigne de la cosa publica e de la mia casa; *per que* tan tost de present lo foragite de ma presencia.» (V5, 2384-2388)

«los déus nos vanien molt favorables, vessans grans aygües ab abundosa pluja sobre lo terma de nostra ciutat, *per la qual cosa* el hac a abaxar lo setge; *per què* la nostra salut no deu ésser atribuyda als nostres coratges ni a nostres virtuts,...» (S46-47, 31-35)

La forma tònica qual. El relatiu *qual*, procedent de l'ús de *qualis* com a relatiu en el llatí vulgar,¹⁷ apareix sempre precedit de l'article i presenta les formes següents: *l(o) qual*, *la qual*, *l(o)s quals*, *les quals*. Remarquem que aquest article no substantiva en absolut l'oració adjectiva sinó solament l'adjectiu *qual*, que queda així convertit en pronom, de manera que el compost *lo qual* s'entén exactament equivalent a les formes simples: en els exemples

«no és potència que.s puscha egalar a Déu, *qui* és sobirà, *lo qual* acostuma de fermar e enfortir» (S60, 5-7)

«com per diverses batalles, *les quals* foren contrarïoses a Roma, *ques* donaren en la segona guerra...» (V7, 1528-1530)

les oracions introduïdes per *lo qual*, *les quals*, no són diferents en res, quant a la substantivació, de les introduïdes per *qui*, *que*, respectivament. Aquesta característica es dona en un grau tal que oracions introduïdes pel relatiu compost poden ésser substantivades mitjantçant un demostratiu.¹⁸

L'ús d'aquesta forma en Canals és més ampli que en la llengua moderna, fins el punt que pot reemplaçar els altres pronoms àtons i tòpics en gairebé totes llurs funcions.

Subjecte. Usat sempre sense preposició, compareix com a nexa d'oracions explicatives i determinatives. El primer cas és d'ús normal en la llengua moderna:

«fon apellat Publio Seruilio Ysaurico. *Lo qual*,..., comença a parlar en la forma següent» (V8, 715-721)

«com la sua host fos plena de moltes gents, *les quals* eren de diverses llengües,...» (S68, 7-9)

El segon, en canvi, n'ha desaparegut completament,¹⁹ mentre que en Canals és bastant freqüent:²⁰

«e prenia los escuders dels cauallers *los quals* eren pus forts e mes vigorosos,...» (V9, 2145-2146)

«E la honor de la victoria gloriosa, *la qual* hac Camillus, com derroga la dita ciutat de Ueios, prenen la als francesos, volgueren los Deus esser en ajuda de la dita hedicacio.» (V1, 586-590)

«Be fon de coratge ple daudacia aquell hom, *lo qual* troba .I. Governador de Roma, en la illa de Cicilia...» (V9, 2258-2259)

«no era ferma la cadira *la qual* tant fàcilment és cayguda.» (S33, 28-29)

«uns dons comunament te són donats, altres specialment, altres singulars. Los dons són dona<n>ts comunament *los quals* servexen a totes coses per amor de tu.» (A136, 11-14)

Complement directe. Paral·lelament a l'ús anterior el relatiu compost en funcions de complement directe no porta mai preposició i, igualment, és usat per a introduir oracions explicatives i determinatives.

Les primeres, també normals en la llengua moderna:

«senyal daguila, *lo qual* feien los Romans» (V1, 950)

«Scipiò ordinà son camp de batayla, *la qual* posa abtament» (S62, 6-7)

Altrament l'ús determinatiu ha desaparegut en la llengua moderna:

«la fortuna,..., lexant soptosament aquells homens *los quals* hauien collocats en la sobirana altea» (V6, 2435-2438)

«O, uiandes *les quals* no deuïen esser ab goyg menjades,...!» (V9, 241-242)

«Cellavors és uberta e mostrada a mi aquella caritat *la qual*, ..., desijava saber...» (A152, 2-4)

«¿E què.t retre per totes aquestes coses *les quals* m'as donades?» (A163, 28-29)

Complements preposicionals. Totes les preposicions són usades en aquest cas:

«e.m affronte de present ab pus difícils passos *als quals* sobtosament respondre és cosa molt difícil» (P85, 29-31)

«¿qui és en Roma, *al qual* la nostra host no haja tolt pare, fiyl o frare?» (S69, 5-6)

«... Romans, *ab los quals* vençeren als tusculans.» (V1, 1584)

«no.ns dóns nostres béns, *ab los quals* dretament no pots fer paga.» (S61, 17-19)

«... apellat Crispino, *contral qual* exercites les tues armes.» (V5, 190-191)

«ajudam als spanyolls, *contra los quals*, com ni quant s'és inflamada la tua dura crueltat, dolor e vergonya és de recitar-ho,...» (S58, 14-17)

«duna part, *de la qual* era capita Paulo Emilio» (V1, 1575-1576)

«contra los Romans, *dels quals* féu tan gran destrucció,...» (S32, 11-12)

«los oçells de la gabie, *en la qual* eren closos...» (V1, 853)

«ha humiliat e baxat lo rey *en lo qual* tota nostra esperança e totes nostres ànsies se refermaven,...» (S48, 7-9)

«e prengueren los quasi tots; *entrels quals* fon pres Amilcar» (V1, 1512)

«... dels Deus, *entre els quals* tu deuïes esser trelladat.» (V1, 1029)

«que allo era ajuda quels feyen los Deus, *per la qual* vençrien...» (V1, 710-711)

«La primera és actoritat de príncep, *sens la qual* no.s deu algun combatre» (S38, 212)

«vestidures longues, *sotz les quals* portaven armes amagades» (S32, 22-23)

Complement d'un verb en forma no personal. Aquestes construccions les usa Canals amb infinitiu, gerundi i participi. Es mantenen en la llengua moderna.²¹

Infinitiu:

«lo qual no ha virtut per sostenir lo mal, per *lo qual squivar* se mata» (S40, 13-14)

«ab pus difícils passos, *als quals* sobtosament *respon-dre* és cosa molt difícil» (P85, 29-31)

Gerundi:

«e vençeren los; *la qual victoria atribuint* al dit riu Eant, feren li sacrifici» (V1, 724-725)

«aparex als huylls dels seus, axí com .I. soptós lamp clar e molt resplendent, *lo qual mirant*, tots los de la sua host reben cor ardent,...» (S63, 9-11)

Participi:

«Sobre *la qual cosa constituit* jutge Gayo Aquilio...» (V8, 493-494)

«hi moriren; *los quals morts*, les gents darmes dels Romans,..., hagren sobirana pahor» (V1, 749-751)

Adjunt d'un substantiu. Apareix aquest ús quan l'antecedent és llunyà i aleshores cal repetir-lo:

«be fon acceptable als Deus, Symonides,...; *lo qual Symonides*,..., escapa de mort,...» (V1, 1974-1977)

«e ve a un loch dit Armentum, lo qual avia amistat amb Cartayna; *del qual loch* se partí» (S81, 9-11)

«fat no és sinó la ordinació que Déus ha feta...; *en la qual ordinació* una cosa penje del altre...» (P88, 1-4)

O també quan l'antecedent és el sentit anterior, el qual és concretat en un substantiu:

«soptosament caygue en terra, *lo qual caure* li fon senyal...» (V1, 601-602)

«supplica lo pare que loy lehas anar, *a la qual petició* lo pare no contrasta» (V1, 1419-1420)

«E com,..., la una part dels romans se'n pujàs en los munts alts, e.l altra romangués baix en lo plan e circuhís los camps, *per la qual rahon* se començàs ja a descapdelar, e los senyalers qui portaven les banderes, ab los mahestres de les armes se desjunyissen (*per la qual rahon* lo cavaler vagabund pogra perdra la batayla...)» (S76, 15-25)

Forma neutra. Amb un antecedent paral·lel al dels darrers exemples és usada la forma *la qual cosa* no per a concretar sinó per a abstreure:

«com tu, uestit de porpora, seguist en cadira daur, *la qual cosa* consentist...» (V1, 1023-1025)

«denunciant-li que vol parlar ab el, *la qual cosa* atorgà Scipió...» (S44, 28-29)

«pensar s'a que les ones se amaguen e se'n entren dins la terra, e après de poch temps tornen e ixen a son loch; *la qual cosa* és falça,...» (P90, 17-20)

Atribut d'un substantiu. Aquest ús és també corrent en la llengua literària moderna, tant com en l'antiga:

«la ciutat de Epidamos...; *los ciutadans de la qual*,..., respongueren...» (V1, 717-719)

«se tracta entra aquells *lo primer dels quals* en voler e requirir-la són yo...» (S55, 24-26)

«que consagra a aquells *la fi dels quals* loen aquells qui la temen?» (P96, 23-24)

L'adverbi *on* en funció relativa. L'adverbi *on* (< *unde*) és emprat com a nexce de les oracions adjectives.²²

Apareix sobretot amb antecedents de lloc.

Aquest ús és corrent en la llengua moderna:

«laltre a la tauerna principal, *on* posauen los homens antichs...» (V1, 1543-1544)

«la qual fortuna, allí *on* uol oblidar la sua gran malignitat,...» (V7, 30-32)

«miratz los murs *dins los quals* se nodrí vostra infantesa, *on* avetz rahabudes tantes honors, *hon* avetz celebrades tan alegres festes, *hon* són los sepulcres e la cendra de vostres pares...» (S70-71, 29-2)

«dins lo mercat hi en la plassa appellada Emiliana, *on* lo dit Xil-la féu trocejar moltes legions de cavallers...» (P101, 18-21)

«és devallat en lo loch *on* tu jahies;...» (A150, 26-27)

De vegades pren la forma *un*:²³

«lexant lo elefant *un* cavalcava,...» (S67-78)

«en un altre loch d'equest *un* só,...» (A169, 28-29)

En algunes ocasions, *on* té un cert valor temporal, ultra el locatiu, per tal com es refereix a fets localitzats i duratius:

«en la segona guerra de Cartayna, *on* mori lo germa de Hanibal,...» (V2, 2204-2205)

«començà novela e derrera batalla, *hon* se renovelà gran mort e destrucció de hòmens» (S80, 10-12)

En una sola ocasió l'hem trobat amb valor completament temporal, amb antecedent de temps:

«los cassos de nostre temps, *on*, vesem reys degradatz, exallatz, atarratz,...» (S33-34, 31-32)

Per un altre camí *on* pot referir-se no a un antecedent de lloc o de temps, sinó al sentit de la frase o període anteriors, aportant sempre un matis de situació i equivalent a *en la qual cosa*:

«feien los axi podrir ab la corrupcio dels cossos morts; *on* se mostraren amargosos turmentadors...» (V9, 659-661)

«la dita fortuna... lo laxa caure... *On* appar manifestament la instabilitat... de la dita fortuna» (S33, 1-5)

«Major fortaleza hagra mostrada Aníbal matant-se ab aquels..., ho..., de sostenir la mort...; *on* se mostrara pus virtuós,...» (S40, 19-23)

Aquesta referència al sentit anterior es va deixatant fins a gairebé anul·lar-se la funció relativa; així, en els exemples següents, *on* no té, en el text llatí corresponent, cap mot a traduir: és emprat únicament com a enllaç amb el sentit anterior, amb un valor intermedi entre conjunció copulativa i adverbi relatiu:

ans quel compregues la dita jactura o aduersitat. *On*, com ell degues menar les sues gentes d'armes d'una ciutat de Siria, appellada Carris,...» (V1, 938-940)

«ante tantam ruinam monstrorum pulsatus ictibus. Ducturus erat a Carris adversus Parthos exercitum...» (V, I, VI, 11)

«E, per tal que a la celestial recordacio del dit Juli Cesar, pare, a iuste la diuinal mancio de son fill, recitare de Octouia August, fill del dit Juli Cesar. *On*, com Pharates, rey dels Par-

«Atque ut divinam filii mentionem caelestis patris recordationi subnectam, quum effusus se in nostras provincias Parthorum rex Phraates videretur...» (V, VII, VII, 6)

cos, degues uenir enves
les nostres prouíncies...»
(V7, 1668-1672)

«Aquests crits, aquests
brogits, sbayren Aníbal
qui ja parlava a mija veu.
Hon, axí com si algun,
cantant suaument e dolça,
sobtosament hou .I. gran
brogit, e mira lo déu Jú-
piter...» (S72, 6-10)

«poza's tot furiós davant
sos anamichs. *Hon*, axí com
lo porch salvatge com sent
que.ls cans ladrans...» (S72, 25)

«Hic fragor Hanibalem medio
sermone loquentem/Avertit,
veluti subitum si forte ca-
nenti/Obstrepat et scisso
descendat Iupiter axe...»
(AVII, 928-930)

«excurritque fremens, seque
obuius offert./Sicut aper,
rapidis postquam latrati-
bus actus/Vulnificos ins-
tare canes...» (AVII, 937-939)

Passà desapercebut a Par²⁴ i a Klesper²⁵ l'ús de *on* com a causal. Possiblement procedent de l'anterior per aplicació inconscient del «post hoc, ergo propter hoc», aquest adverbi ha passat a ésser un equivalent de *car* en el valor de *enim*. Així, ens trobem en Canals amb els exemples següents:

«lo feu cautelos lexempli
familiar de son pare a-
doptiu, Juli Cesar, *On*,
aquest Octauia hauia en-
tes en quina forma la mu-
ller del dit Juli Cesar,
appellada Calfurnia,...»
(V1, 1145-1148)

«La error de Gayo Cassio
lo força de donar penes
a si mateyx. *On*, com en
aquella batalla on eren .IIII.
hosts,...»
(V9, 1396-1398)

«domesticum exemplum,...,
admonuit. Audiverat *enim*
divi Iulii patris sui uxo-
rem Calpurniam...»
(V, I, VII, 2)

«Nam C. Cassium error a se-
metipso poenas exigere coe-
git; inter illum *enim* pugnae
quatuor exercituum...» (V,
IX, IX, 2)

Aquesta mateixa conjunció llatina apareix altres vegades traduïda per *car* (cfr. per exemple V9, 1059-12 < IX, X [De ultione externorum], 2).

Altrament, en llocs on el text llatí no empra cap conjunció, és usat *on* amb valor causal:

«les fortunes ques seguien foren maiors, *on*: moriren legions de molta bella gent,...» (V1, 955-956)

«Magna haec prodigia: sed et illae clades aliquanto majores; tot pulcherrimarum legionum interitus...» (V, I, VI, 11)

O en incisos de Canals, per a aclarir el sentit del text llatí, no prou clar per a mentalitats medievals:

«ques despullassen les juglaresses, *on* costuma era del dit joch, que, a requisitio del poble, se despullauen les dones...» (V2, 2519-2522)

De l'ús causal de *on* n'apareix un exemple molt clar en la primera versió catalana de la *Segona Partida* d'Alfons el Savi de Castella, a comparar amb la versió de Pere el Cerimoniós.²⁶

La mateixa forma serveix per a indicar la direcció:

«e en tot loch *on* anava lo dit Massinissa, lo seguien los elefants...» (S73, 8-9)

Igualment és emprat *on* per a indicar «a través de», precedit de *per*:

«Cató ha trobada porta per *hon* és exit:...» (P95, 2-3)

I també per a indicar la procedència, precedida en aquest cas de la preposició *de*:

«la raho *don* hagueren començament los dits jochs» (V2, 579-580)

«tornant a la dita casa *don* era exit» (V5, 2247-2248)

«les costums e dels vestirs dels Macedonians, *don* era,...» (V9, 1054)

D'aquest valor se'n deriva un matís consecutiu:

«fos pujat de minue estament a grans e sobiranes honors
de caualleria, *don* se feu molt rich e...» (V7, 1993-1995)

«La segona via que tendràs és pus alta que.l cel, *d'on*,
moltes veguades n'e hagut yo pahor» (P115, 20-23)

«E sàpies que encare't vull dir una cosa *d'on* ta reta
més pura» (A155, 17)

Creiem que un estudi monogràfic d'aquesta forma, tan rica de matisos com poc estudiada, més ampli que el que podem fer concretant-nos a un sol escriptor, donaria resultats molt interessants.

L'adverbi relatiu com. *Com* (< *quomodo*) referit a antecedent de temps apareix també en Canals:

«si an aquel temps *com* tota la tua gran fama ressonava
per tot lo món, per la gran tempestat de les guerres
e batayles,...» (S60, 20-23)

El numeral quant en funció relativa. Quan l'antecedent és l'indefinit *tot*, Canals usa sovint el numeral *quant*:

«E portassen tot *quant* era en les dites mans e braços»
(V1, 528-529)

«ni la vna fortuna ni l'altra, li dona tot *quant* li es-
deuench,...» (V6, 2362-2363)

«hagues testimonis,..., a fauor de tots *quants* eren en
la cort del dit Cesar,...» (V9, 2368-2370)

«en gran honor mia e de totz *quants* sots.» (S70, 1)

«Aquests aytals, tot *quant* beuen gitaran de fora per
vòmit,...» (P104, 7-8)

«vehents tots *quants* eren presents, se inclinà,...» (A124, 11-12)

Adjunt d'un substantiu. Igual que *qual*, és usat també com a adjunt d'un substantiu:

«que totes *quantas* coses eren comprades en la dita host,...»
(V2, 1240-1241)

«com saguessen menjades totes *quantas besties* eren dins
la dita ciutat,...» (V7, 1710-1711)

«e tota *quanta ràbia* emflamada ab hoy entigat sol promou-
re los hòmens armats,...» (S74, 19-21)

«los germans e totes *quantas gentes* són vagabundes»
(P110, 15-16)

Antecedent sobreentès. L'antecedent *tot* pot sobreentendre's darrere la preposició *en*, equivalent a la locució neutra *lo que*, *aço que*, *allò que*:

«diem que la fortuna, *en quant* ha esgart a Déu, és inva-
riable, mas *en quant* ha sgart a les cozes delitables és
mutable e incostant.» (S36, 5-9)

I també sense preposició:

«e no és res que la frevoltat sostenga, que ell, *quant*
és en la sua bonea, no.n dispona a bé nostre.» (A163, 22-23)

Oracions adjectives sense antecedent explícit. Les oracions adjectives poden manca d'antecedent explícit. Quan l'antecedent sobreentès o suposat és de persona s'usa *qui*:

«car no es *qui* en breu volum haia compreses les hysto-
ries del segle.» (V1, 25-27)

«a *qui* les ha toltes les dóna, e a *qui* les ha dades les
toll» (S35, 8-9)

«no és *qui* visque tant pobre com nasque» (P118, 28-29)

«molt donchs t'ha donat, *qui.s* vulla que sia...» (A132, 18-19)

Quan és de cosa la forma usada és *què*:

«e quen fessen *ques* volguessen» (V6, 293-294)

«què és de *què*.us puscats de mi?» (S117, 21)

Amb antecedents de persona és anomenat per alguns relatiu de generalització quan s'usa per a indicar qualsevol persona en general.

Aquestes oracions són considerades per Fabra²⁷ i per Par²⁸ oracions de relatiu substantives. Les tractem ací perquè el seu valor és el mateix que bona part de les substantivades, dites també substantives pels mateixos autors i d'altres.

La substantivació de l'oració adjectiva. De la mateixa manera que un adjectiu pot ésser substantivat, poden ésser-ho també les oracions adjectives, que en són l'equivalent.

Aquesta substantivació és duta a terme en les llengües romàniques de dues maneres: per mitjà de l'article (cast. *el*) o per mitjà del demostratiu (fr. *celui*, it. *quello*). Aquest darrer fou l'emprat primerament per la llengua catalana. Així, és l'única forma que apareix en Bernat Metge.²⁹ En Antoni Canals és, de molt, la forma més utilitzada, però hi apareix ja la substantivació amb l'article:

«acostumaven de donar *als qui* anaven a la batalla...»
(V1, 943)

«Après daço, parlaua *als qui* eren ab ella presents,...»
(V2, 1086-1087)

«axi com eren humanals e benignes *als qui* entraven en...»
(V2, 1102)

«dix *als qui* eren presents:...» (V4, 1549)

«Déus toll lo cor *als qui* massa presumexen de lur força.»
(S39, 15-17)

«e per què dóna fills *als qui* anvides los poden ajudar»
(P85, 24-25)

«car, com l'afecció de la amor sostén *als qui* ab hom per-ticipen,...» (A141, 17-18)

«e *los de qui* es feta mencio en lo capitol...» (V2, 610-613)³⁰

Aquesta substantivació és, però, poc abundosa: només n'apareixen, en totes les obres analitzades, vint-i-un casos.³¹ De tota manera és suficient per a indicar la tendència que marcava la llengua cap a preferir-la al demostratiu, la qual tendència havia d'esdevenir tan forta que aquest darrer ha quedat quasi reduït en la llengua moderna a frases fetes del tipus *com aquell qui diu*.

Amb tot, els demostratius *aquell* i, en molta menys escala, *aquest* i *cell*, són les formes preferides en Canals. El valor d'aquestes partícules és no solament el de substantivar l'oració sinó que, en ocasions, actuen com a antecedent del pronom al qual precedeixen, fins al punt que admeten llur separació d'aquest darrer:

«*Aquell* obtendria la sobirana potestat en la ciutat Romana *qui* besaria abans la sua mare.» (V7, 712-714)

«car *aquell* pert la batayla, *qui* presumeix...» (S39, 19-20)

En aquests casos el segon valor és el que predomina. En d'altres, però, és la funció substantivant:

«obligaren e feren trahutaris a *aquells qui* no volgren, de lur vida, pendre muller» (V2, 2070-2071)

«fahia gran brogit ensemps ab los gemechs de *aquels qui* morien». (S75, 21-22)

«e no vol combatre ab ells, ans diu, de *aquell qui* no sap què vol dir tribulació...» (P99, 9-10)

«per tal que.t tingues més per obligada a *aquell qui*.t ha feta de no-res,...» (A150, 9-10)

«vinguen en profit de *aquells a qui* s'esdevenen...» (P98, 2-5)

«La son, *aquells ab quins* combatem» (V3, 530)

«mataua *aquells de qui* li donaua vijares...» (V9, 430)

«posen majors treballs a *quells en qui* han pus certa sperança» (P109, 11-12)

(De vegades precedit de *tot(s)*):

«Prech a *totz aquels qui* volran dir...» (S79, 1-3)³²

- «E *daquests qui* en aço erren,...» (V7, 158)
- «aquest sol és *aquest qui* jo deyg tembre.» (S48, 13-14)
- «tot quant han *aquests qui* per amor o per subjecció lo servexen,...» (A137, 10-11)³³
- «com no perdona a *cells qui* son participants...» (V6, 2290-2291)
- «entre aquells qui honren los Deus e *cells qui*ls menyspreen» (V1, 1994-1996)
- «e no dona largues dilacions a *cells qui* uolen parlar» (V3, 1167-1168)
- «la qual donaua lo Senat, a *cells qui* obtenien la honor triumphal.» (V3, 1495-1496)
- «¡Quant més devem semblar a aquest, que a *cells a qui* és donat...» (P104, 1-2)

Paral·lelament, però, a aquestes formes en què l'oració substantivada és introduïda per *qui* —en Canals les més freqüents, però avui dia perdudes en el dialecte central, encara que es mantinguin en la llengua literària— n'apareixen d'altres introduïdes pel relatiu àton *que*. Precedit de l'article:³⁴

- «E,..., mana *als que* tenien les banderes, que anassen auant» (V1, 831)
- «a prestech *als que* morien» (V2, 1107)
- «Ualerio Ualentino acusa a Gayo Costonio, prouant,..., quel dit Gayo era malmirent en molts crims euidents, quel mostrauen esser molt criminós; e *los que* defenien la part del dit Gayo,...» (V8, 196-200)

Precedit del demostratiu:

- «en los breçols metey passí lo temps de la mia infantea; *aquests que* ells apellauen, he apellats pare e mare» (V5, 1729-1731)
- «Aquest és *aquell que* yo viu ligat...» (V1, 1488)
- «gita de la host *aquells quey* portauen aygua...» (V2, 1274)

«E, per tal com conexença e desconexença son departides, axi com vici e uirtut, raho es que les separem la una de l'altra e posem en lo primer loch *aquella que mereyx laor*» (V5, 591-592)

«menyspreists *aquells que* has engenrats» (V7, 1832-1833)

«sapies que *aquell que* tant ames...» (V9, 1625)

«Adonchs, *aquells que* Déus ama...» (P107, 19)³⁵

Fins i tot hom troba substantivació, pel demostratiu, d'oracions introduïdes per *qual*:³⁶

«e mes *aquells los quals* lexe en la present uida que *aquells qui* son infernals» (V1, 1070-1071)

«tenint se a gran vergonya, que fossen sobrats en uirtut, per *aquells los quals* sobrauen de...» (V3, 271-272)

«ans encara fa cechs tots *aquells los quals* abraça e reb dins lo seu ssi,...» (S55, 1-2)

«cor sab que sens tota honor ha victoria de *aquell lo qual* ha vençut sens perill de si mateix» (P99, 20-22)

«E jatsia que encare no haje vist *aquell lo qual* afermes ésser tan amable...» (A134, 6-7)

Hem citat deliberadament exemples on el relatiu substantivat exerceix funcions de subjecte i de complement directe per tal de fer veure fins a quin punt arribava la confusió entre *qui*, *que* àtons també dins d'aquest tipus d'hipotaxi adjectiva.

Hem deixat a part un altre grup d'oracions substantivades: aquelles que tenen un antecedent expressat immediat. Excloses per Fabra i Par d'aquest grup, només en difereixen per aquell fet. La separació de formes que imposa la llengua literària no existeix en el dialecte central i començava a no existir en la llengua literària en l'època de Canals, paral·lelament a la pèrdua del *qui* adjectiu àton.

La forma més freqüent en Canals és *que*, precedit d'article:

«lo dit exemple, mas no es menys generos *lo ques* seguex» (V5, 2589-2590)

«de tan gran cosa com era *la que* son fill hauia dispos-ta» (V7, 1202-1203)

«los consells..., e vols seguir *los quet* semblaran mes delitosos.» (V7, 1565)

«a les ànimes corrupudes, e conservar la castadat a *les que* han entegritat.» (A165, 16-19)³⁷

O bé precedit de demostratiu:

«¿Quina honor pot esser donada a algun consol, maior que fon *aquella que* obtench Metello?» (V2, 2337-2338)

«X. catius *daquells quell* se volgues elegir.» (V4, 802-803)

«certa ley de natura *aquesta ques* allegada» (V9, 2177-2178)

«los presonés... eren molt millors que *aquells quels* cartigenesos tenien d'ells» (P102, 9-10)

«Les coses comunes són *aquelles que* vénen en ús de tots.» (A143, 18-19)³⁸

Notem que el relatiu fa de subjecte i de complement directe en els exemples donats. Ara, en les formes on apareix *qui*, només han aparegut exemples on fa de subjecte:

«car no serva regla ni manera, si no *aquella qui*... elegeix e ordena.» (V9, 364-365)

«Per tal que alguna dona, per exempli de Lucrecia,..., no vischa deshonestament e luxuriosa, mas que *aquella qui* volra pendre...» (V6, 99-102)

Resumint aquests resultats en els quadres corresponents, tindrem els dos següents:

Substantivats per	Amb antecedent no explícit			Amb antecedent explícit	
	QUI	QUE	QUAL	QUI	QUE
lo	21	7	—	—	7
cell	5	—	—	—	—
aquest	11	1	—	—	—
aquell	369	11	9	2	12

Fóra molt arriscat de treure percentatges amb aquests resultats. Tanmateix, podem observar que la tònica general és de predomini de *qui* quan va precedit de demostratius, mentre que la infiltració de les formes en *que* és molt important darrera l'article. Havent estat aquesta forma de substantivació la predominant en el futur, sembla versemblant de suposar que ha portat amb ella la desaparició, en el dialecte central, de la forma *qui* fins per a les adjectives substantivades, malgrat el seu manteniment en la llengua literària per a la distinció amb la substantivació neutra. Anotem que al Berguedà, on es conserva la forma *els qui* per a les substantivades referents a persona, apareix també per a la mateixa funció *els quins*, la qual cosa indica una influència, en aquest cas, de la forma de l'interrogatiu, extensible a *els qui*.

La substantivació neutra. Quan l'antecedent no és personal la substantivació de l'oració adjectiva és duta a terme per mitjà de les formes neutres del demostratiu o bé, també, per l'article. Per a aquest darrer cas hem anotat:

«nos ocorre primerament *lo ques* segueix» (V1, 1574)

«no discrepaua ab *lo que* havia denunciat el damunt dit Vatinio» (V1, 1598)

«e reconté'm *lo que.s* segueix» (A147, 15-16)

Molt més freqüent és la substantivació amb els demostratius *açò*, *ço*, i alguna vegada amb *allò*:

«jutja lo dit Fabio que tot *allo que* romania buyt fos...»
(V7, 764-765)

«e *allò que* ab tanta cautela esquivares...» (A149, 4)

Les formes normals són, però, les dues primeres, paral·lelament a *aquell* en la substantivació d'oracions adjectives referides a persona:

«que no prenguessen *aço quels* Deus nos donen» (V1, 526-527)

«e com *aço que* parlaua fos uersemblant,...» (V6, 2031)

«donassen la raho a causa *daço que* deyen» (V8, 2274)

«tant tost auretz *açò que* demanatz,...» (S60, 15)

«serva açò *que* una veguada ha escrit e manat» (P114, 21-22)

«que no sobrepuja nangun esser en açò *que* es, ...» (A146, 9-10)

«creent que fos legut a ell tot ço *quera* legut al Senat.» (V6, 842-843)

«quanta uergonya hauia rebuda la nostra Ciutat en ço *ques* hagren axi» (V6, 995-996)

«e cascú és forts en ço *que* s'és exercitat» (P110, 7-8)

«¿Hoyst nul temps *so que* féu lo rey Asuer...» (A155, 19-20)

En tres ocasions apareix, reflex de la vacil·lació amb què és usat el *qui* àton, la forma *açò qui*:

«o si tornarien aço *qui* era destruit per los franceses...» (V1, 573-574)

«o restituirli aço *qui* li es estat tolt...» (V2, 1932-1933)

«no.ns devem apropiari açò *qui* no és nostra» (S34, 4-5)³⁹

Resumint en un quadre:

Pronom relatiu	Substantivació neutra per			
	<i>lo</i>	<i>allò</i>	<i>ço</i>	<i>açò</i>
QUE	3	2	13	97
QUI	—	—	—	3

D'on podem deduir que, havent estat també en aquest cas el demostratiu la forma normal de la substantivació neutra, també ha estat substituïda, si bé només parcialment, per l'article, i, per tant, que les formes *ço que*, *açò que*, amb què modernament algú ha volgut substituir el grup *lo que* de la llengua parlada, són paral·leles a unes altres *aquell qui*, *aquell que*, emprades per a la substantivació referent a persona, que la llengua per ella mateixa ha bandejat.

Els temps i els modes verbals en la hipotaxi adjectiva. No tenim res a afegir a les notes donades per Fabra sobre aquest punt en el seu estudi *La coordinació i la subordinació en els documents de la Cancilleria catalana del segle XIV*.⁴⁰

NOTES

1. *Sint. cat.*, p. 381: «Los nexes de les preposicions adjectives són los pronoms relatius, los qui, no per ço com han declinació, són als sinó vertaderes conjuncions».

2. Alfonso PAR, «“Qui” y “que” en la Península Ibérica», RFE, XVI (1929), p. 1-147.

3. La conclusió de Par és: «La trayectoria de la lengua era, ciertamente, a favor de la hegemonía de *qui*, y la hubiese alcanzado si el catalán hubiese llegado a plena madurez política, social y literaria. No fué así, sin embargo, y su decadencia prematura acarreó también la de dicha forma». («“Qui” y “que” en la P. I.», *loc. cit.*, 127). A aquesta conclusió cap oposar raons d'ordre fonètic que Par no ha valorat suficientment i de les quals parlem en referir-nos a les formes tòniques *quí*, *què*. Sobre la llengua moderna cfr. FABRA, *Gram. cat.*, p. 59 i seg.

4. Vegeu, més endavant, «Complement directe», nota.

5. Vegeu «La substantivació de l'oració adjectiva. La substantivació neutra».

6. «“Qui” y “que” en la P. I.»

7. A fi de facilitar un eventual recompte, citem tots els exemples que nosaltres hem anotat. De *qui* subjecte amb antecedent masculí de persona: *Valeri* I: 33-44-94-98-116-127-132-199-216-217-259-281-301-311-340-344-358-376-379-386-391-400-463-477-479-486-503-511-522-530-532-543-594-617-639-641-653-661-668-673-676-677-680-684-691-715-771-772-774-776-785-786-789-814-861-899-931-935-948-953-965-967-985-1036-1044-1055-1079-1119-1139-1163-1164-1191-1210-1214-1215-1239-1246-1247-1262-1270-1310-1315-1331-1337-1346-1352-1376-1415-1433-1437-1449-1464-1472-1474-1544-1546-1549-1582-1691-1710-1720-1721-1726-1753-1767-1810-1817-1830-1860-1892-1914-1952-1982-1996-2030-2095-2105-2108-2109-*Valeri* II: 59-104-116-164-178-185-192-196-203-214-242-278-296-297-303-305-311-318-328-333-376-394-405-407-432-439-443-446-451-472-478-484-491-495-500-506-515-531-542-555-557-600-615-618-622-623-624-667-684-716-728-749-751-753-760-770-772-779-781-799-849-864-886-916-926-935-945-947-957-974-977-982-989-1017-1098-1156-1206-1207-1212-1234-1235-1239-1245-1248-1335-1336-1355-1435-1457-1471-1483-1499-1515-1545-1556-1565-1567-1578-1579-1583-1647-1655-1671-1673-1709-1784-1817-1824-1828-1829-1890-1892-1901-1923-1940-1944-1947-1967-1989-2004-2005-2012-2015-2017-2028-2031-2039-2104-2125-2145-2151-2152-2160-2162-2188-2200-2204-2212-2222-2240-2258-2262-2272-2280-2292-2306-2334-2360-2377-2384-2449-2540-2555-2563-2582-*Valeri* III: 20-45-60-64-85-89-108-112-160-219-238-241-264-265-284-306-309-349-355-360-374-381-388-408-446-448-485-490-491-492-494-496-500-510-519-546-565-569-584-585-597-610-616-648-651-684-705-757-762-808-826-858-860-865-866-879-898-902-909-919-926-947-983-1041-1063-1072-1078-1093-1094-1142-1156-1158-1199-1225-1239-1256-1262-1285-1288-1290-1331-1336-1337-1338-1351-1353-1362-1376-1382-1391-1400-1407-1411-1477-1492-1507-1508-1512-1530-1533-1539-1593-1612-1624-1630-1637-1648-1649-1655-1677-1695-1705-1712-1727-1731-1756-1758-1764-1767-1771-1775-1813-1857-1888-1912-1915-1921-1961-1974-2014-2029-2043-2045-2080-2090-2120-2123-2126-2153-2159-2162-2200-2208-2217-2221-2264-2290-2297-2334-2362-2364-2368-2379-2394-2410-2427-*Valeri* IV: 24-28-49-62-69-88-90-101-112-162-170-173-238-243-274-294-317-319-391-395-421-495-496-506-509-525-529-551-553-600-615-621-644-654-662-672-686-763-768-772-793-795-815-845-848-854-868-874-879-886-888-921-945-949-962-965-968-971-980-986-1016-1030-1046-1054-1055-1094-1123-1131-1146-1160-1209-1250-1259-1261-1283-1295-1369-1370-1373-1375-1377-1380-1391-1392-1423-1430-1434-1437-1457-1502-1521-1590-1686-1758-1763-1789-1809-1815-1827-1860-1881-1893-1898-1926-1932-1968-1972-1985-2049-2077-2100-2110-2155-2165-2166-2168-2171-2173-2193-2197-2240-2265-2374-2379-2392-2396-*Valeri* V: 20-36-60-70-72-78-92-110-119-125-127-148-169-222-231-240-278-292-313-317-365-403-413-418-428-447-453-467-479-517-522-531-545-562-596-607-632-634-690-692-698-701-703-710-714-717-719-724-733-735-740-742-750-777-788-792-807-814-823-833-834-872-875-906-909-927-993-996-1013-1032-1034-1054-1058-1070-1073-1090-1102-1119-1121-1131-1143-1167-1177-1199-1218-1224-1242-1263-1306-1333-1334-1342-1346-1359-1422-1434-1443-1450-1480-1491-1529-1595-1680-1690-1695-1707-1740-1770-1804-1832-1851-

1880-1881-1905-1912-1916-1927-1938-1939-1957-1994-2062-2064-2089-2099-2100-2119-2129-2132-2133-2149-2152-2163-2196-2201-2217-2220-2235-2237-2272-2297-2305-2332-2337-2365-2367-2399-2402-2408-2410-2418-2420-2435-2442-2445-2452-2468-2487-2496-2546-2547-2569-2571-2575-2580-2591-2633-2634-2664-2680-2693-2706-2707-*Valeri* VI: 113-118-121-122-132-142-167-170-182-190-197-216-236-237-242-259-273-301-370-431-433-436-438-486-499-534-582-596-601-603-613-618-621-622-623-633-652-666-694-706-742-760-823-827-837-844-873-888-896-898-912-917-949-953-978-982-1000-1013-1015-1041-1056-1084-1096-1100-1101-1120-1134-1156-1163-1187-1245-1281-1298-1325-1352-1377-1383-1412-1415-1422-1435-1440-1444-1450-1497-1509-1550-1555-1581-1586-1607-1632-1653-1680-1682-1729-1738-1798-1802-1819-1832-1838-1863-1868-1918-1925-1935-1947-1954-1956-1968-1993-2003-2011-2012-2024-2095-2128-2136-2140-2154-2162-2186-2190-2264-2268-2269-2270-2273-2274-2286-2298-2398-2403-*Valeri* VII: 74-82-197-207-231-258-268-278-301-316-338-398-399-422-437-441-457-465-468-480-489-508-545-571-574-576-580-591-597-602-627-634-645-700-711-726-730-753-796-800-826-846-864-873-892-909-927-929-943-945-951-952-953-969-996-1062-1132-1141-1157-1204-1232-1257-1274-1276-1338-1340-1368-1396-1417-1420-1421-1455-1472-1505-1532-1533-1538-1553-1569-1575-1577-1586-1587-1604-1638-1648-1658-1697-1722-1744-1748-1749-1757-1770-1777-1784-1786-1802-1807-1815-1855-1860-1866-1869-1883-1885-1886-1891-1905-1913-1918-1948-1957-1960-1977-2003-2021-2036-2038-2046-2048-2053-2054-*Valeri* VIII: 46-65-74-76-84-94-99-180-183-200-202-207-211-222-241-244-270-273-275-287-293-296-297-321-338-351-362-367-375-390-397-413-414-423-441-465-509-515-545-562-605-634-644-651-654-666-669-678-680-687-693-701-714-719-743-747-761-779-786-812-817-826-835-855-863-889-943-1052-1071-1080-1097-1119-1164-1230-1241-1262-1263-1287-1311-1314-1321-1324-1346-1349-1438-1450-1513-1516-1573-1585-1630-1636-1644-1674-1685-1698-1702-1728-1743-1751-1755-1769-1802-1807-1816-1821-1833-1849-1887-1889-1892-1899-1925-1928-1931-1933-1935-1937-1939-1941-1951-2003-2004-2041-2117-2164-2165-2169-2181-2182-2186-2206-2307-*Valeri* IX: 40-60-63-81-95-149-150-191-198-207-222-226-265-291-306-308-326-335-336-344-359-428-458-460-472-477-486-490-496-509-548-551-559-560-572-576-577-578-600-605-612-620-650-653-730-752-758-793-822-863-881-915-927-934-944-950-972-982-985-1019-1020-1041-1109-1178-1187-1200-1203-1211-1217-1250-1280-1268-1272-1305-1333-1353-1358-1362-1383-1399-1427-1428-1474-1481-1482-1485-1498-1509-1512-1514-1515-1516-1551-1567-1571-1590-1596-1602-1604-1612-1614-1630-1641-1661-1707-1708-1713-1733-1774-1809-1829-1843-1853-1864-1868-1871-1912-1951-1956-1966-1968-1973-1984-1991-1993-2045-2061-2079-2187-2188-2194-2206-2212-2223-2227-2228-2231-2234-2240-2247-2290-2291-2317-2319-2335-2385-Omesos: *Valeri* V: 965-1359-*Valeri* VI: 286-1580-*Scipió*: 26-31, 27-33, 24-34, 8-35, 6-35, 28-36, 16-36, 19-36, 21-37, 15-38, 15-39, 30-40, 6-40, 16-40, 30-41, 17-41, 24-41, 25-43, 4-43, 8-44, 2-45, 11-46, 18-46, 26-46, 27-47, 28-49, 6-49, 29-51, 27-51, 29-54, 20-55, 26-56, 22-57, 22-58, 31-59, 23-60, 6-62, 9-63, 20-64, 19-64, 25-64, 27-68, 3-70, 5-70, 15-72, 7-72, 10-72, 12-72, 16-76, 1-76, 20-77, 31-78, 2-78, 7-79, 5-79, 12-79, 19-81, 23-81, 29-82, 20-82, 23-83, 19-*Providència*: 86, 15-87, 10-87, 11-90, 14-90, 28-91, 6-92, 16-92, 17-92, 22-93, 26-93, 31-94, 7-94, 11-94, 19-94, 24-95, 15-95, 25-96, 22-98, 20-98, títol-99, 17-99, 19-99, 23-100, 4-101, 11-101, 12-101, 24-102, 2-102, 12-103, 10-103, 18-105, 9-106, 31-107, 12-108, títol-115, 13-116, 2-116, 28-*Arra*: 123, 8-123, 27-131, 23-135, 15-138, 29-144, 11-145, 30-150, 15-155, 29-159, 27-161, 29-170, 15.

Exemples de *que* amb antecedent masculí de persona: *Valeri* I: 505-1899-1905-*Valeri* II: 612-1187-1996-2263-*Valeri* III: 2056-*Valeri* IV: 129-216-359-418-849-935-1919-2156-*Valeri* V: 553-1470-1824-2328-2702-*Valeri* VI: 329-1451-*Valeri* VII: 830-1680-*Valeri* VIII: 107-112-171-891-*Valeri* IX: 2326-*Scipió*: 38, 3-42, 8-*Providència*: 96, 5-98, 5-103, 21-107, 4-*Arra*: 163, 3-Omès: S42, 10.

8. Hem anotat de *qui* subjecte amb antecedent masculí de cosa els següents exemples: *Valeri* I: 256-284-285-287-488-496-512-647-720-766-984-1003-1022-1098-1344-1368-1633-1672-1850-2030-2050-2080-2129-2137-*Valeri* II: 381-460-557-596-607-630-634-682-740-786-894-941-1006-1021-1271-1304-1311-1328-1386-1584-1686-1777-1798-1809-1836-2000-2073-2140-2478-2571-2573-2575-*Valeri* III: 27-94-174-281-284-329-634-725-887-905-1440-1635-1666-1901-1902-1972-2147-2400-*Valeri* IV: 113-888-1088-1239-1240-1330-1399-1424-1703-1711-1717-1818-1994-2065-2068-

2081-2339-2355-2383-2399-*Valeri* V: 35-135-282-283-463-588-949-1014-1064-1104-1279-1308-1416-1531-1637-1826-1848-2156-2160-2202-2203-2304-2306-2343-2368-*Valeri* VI: 22-631-863-924-1165-1667-1900-2382-2387-2394-*Valeri* VII: 12-566-623-707-924-1022-1165-1740-1900-1901-*Valeri* VIII: 303-649-845-899-1040-1406-1535-1592-1594-1656-1818-1958-1961-2001-2007-2080-2155-2159-*Valeri* IX: 75-85-667-670-826-1282-1301-1505-1661-2366-2367-*Scipió*: 34, 15-34, 16-39, 25-41, 24-45, 1-45, 5-52, 11-52, 27-55, 9-62, 11-62, 28-63, 1-64, 12-65, 15-70, 3-71, 23-75, 24-75, 30-77, 1-78, 14-78, 16-80, 6-82, 28-*Providència*: 87, 28-89, 24-89, 31-89, 31-100, 27-104, 9-110, 21-111, 6-115, 15-115, 16-115, 19-116, 5-116, 29-119, 23-119, 27-119, 28-*Arra*: 122, 1-124, 26-135, 15-135, 17.

I de *que*: *Valeri* I: 9-99-161-646-701-734-795-879-1114-1148-1231-1372-1494-1779-1904-1992-2028-2048-1047-1555-*Valeri* II: 111-198-267-551-576-593-695-740-1738-1832-1907-2527-*Valeri* III: 800-1056-1155-1355-1880-1886-1986-1997-2316-2355-2371-*Valeri* IV: 312-353-493-758-808-970-1279-1303-1346-1349-1352-1365-1378-1422-1441-1546-1812-1958-1963-2105-2044-2089-*Valeri* V: 195-398-975-980-1086-1265-1630-1811-1934-2121-2216-2411-*Valeri* VI: 262-362-377-437-570-954-1037-1454-1595-1839-1844-1946-2384-*Valeri* VII: 14-141-146-202-535-646-667-727-922-925-1122-1218-1321-1565-1730-1736-1741-1743-1753-1803-1969-*Valeri* VIII: 83-131-197-312-365-502-780-806-1672-1746-1749-2316-*Valeri* IX: 1684-1764-1787-1869-1899-2278-2280-2381-*Scipió*: 45, 5-50, 13-64, 30-*Providència*: 86, 31-89, 12-89, 19-93, 26-114, 29-115, 14-116, 1-117, 23-*Arra*: 130, 10.

9. Hem anotat de *qui* subjecte amb antecedent femení de persona els següents exemples: *Valeri* I: 1485-1700-2021-*Valeri* II: 52-1180-1263-*Valeri* IV: 1997-2333-*Valeri* V: 793-1262-1530-2211-*Valeri* VI: 1043-*Valeri* VII: 678-1588-1921-*Valeri* VIII: 391-399-*Valeri* IX: 1036-2208-*Scipió*: 41, 3-83, 11-*Arra*: 128, 15-128, 19-129, 13.

I de *que*: *Valeri* I: 168-172-261-2107-*Valeri* II: 43-66-563-567-788-793-796-853-1009-1169-1202-*Valeri* III: 480-1386-1898-1913-*Valeri* IV: 770-778-1083-1672-1781-1822-1905-2153-*Valeri* V: 276-344-1317-1412-2361-*Valeri* VI: 24-36-723-903-963-984-990-998-1001-1021-1779-1793-2055-*Valeri* VII: 305-1384-*Valeri* VIII: 189-407-416-425-487-511-1403-1441-2065-2258-2286-*Valeri* IX: 224-327-1319-1544-1769-1771-1805-2198-2214-2362-*Scipió*: 74, 5-*Arra*: 124, 9-Omesos: S42, 9-S53, 11.

10. Hem anotat de *qui* subjecte amb antecedent femení de cosa els següents exemples: *Valeri* I: 784-1088-1803-2052-*Valeri* II: 366-1581-1928-*Valeri* III: 845-1614-*Valeri* IV: 2214-*Valeri* V: 743-1227-1433-1590-*Valeri* VI: 756-*Valeri* VII: 10-*Valeri* VIII: 1069-1598-*Valeri* IX: 838-854-1574-2019-*Scipió*: 34, 19-37, 12-38, 19-40, 17-45, 16-47, 7-55, 20-78, 15-78, 17-*Providència*: 89, 16-100, 30-113, 8-115, 26-119, 24-120, 6-120, 12-*Arra*: 129, 20-144, 14.

I de *que*: *Valeri* I: 2-9-11-20-53-61-64-139-191-257-347-387-443-612-662-692-780-833-866-955-1026-1050-1133-1228-1281-1298-1358-1385-1404-1429-1486-1540-1611-1623-1635-1724-1764-1815-1846-1929-1980-2025-2057-2077-2120-2149-2153-*Valeri* II: 79-107-190-247-269-358-362-390-398-403-405-459-469-504-621-659-696-832-861-872-913-975-1056-1073-1113-1114-1139-1211-1215-1300-1309-1344-1359-1391-1444-1470-1490-1576-1682-1736-1821-1829-1846-1847-2048-2084-2154-2179-2192-2317-2353-2494-2578-*Valeri* III: 88-325-370-458-461-644-647-712-718-721-895-1034-1192-1304-1338-1515-1519-1639-1708-1709-1810-1819-1898-1976-1977-2013-2022-2072-2090-2100-2112-2176-2273-2280-2281-2322-2358-*Valeri* IV: 14-73-85-250-409-569-597-700-726-751-752-823-842-881-883-910-1061-1065-1080-1133-1177-1201-1243-1284-1290-1401-1447-1459-1495-1552-1553-1558-1562-1636-1693-1750-1751-1754-1755-1803-1837-1846-1949-2043-2048-2172-2219-2283-2335-2408-*Valeri* V: 53-75-81-88-153-220-234-251-366-387-399-422-471-537-575-578-580-591-672-791-916-962-987-1117-1164-1195-1286-1290-1319-1324-1387-1399-1410-1431-1481-1522-1584-1589-1626-1631-1647-1719-1720-1736-1737-1761-1821-1868-1871-1893-1936-1949-1989-2123-2139-2166-2167-2213-2319-2511-2611-2670-2690-2694-*Valeri* VI: 6-17-268-270-375-533-538-567-703-795-812-813-836-855-883-897-943-967-1225-1226-1267-1436-1624-1754-1810-1852-2050-2112-2200-2244-2307-2356-2414-*Valeri* VII: 3-22-24-55-94-148-172-273-326-328-489-516-614-666-690-900-903-920-948-1004-1036-1046-1049-1053-1135-1253-1327-1360-1364-1526-1529-1552-1561-1563-1567-1581-1584-1599-1606-1608-1619-1662-1666-1674-

1675-1695-1703-1737-1795-1826-1852-1935-*Valeri* VIII: 25-126-223-312-466-973-1215-1233-1254-1566-1574-1703-1709-1722-1863-1979-2064-2075-2280-*Valeri* IX: 15-140-325-769-783-890-1012-1087-1093-1096-1254-1292-1418-1654-1674-1747-1748-1802-1857-1860-1898-1948-2025-2051-2141-2170-2178-2180-2371-2375-*Scipió*: 33, 12-33, 22-36, 13-36, 17-38, 28-39, 9-40, 3-43, 5-43, 31-44, 18-48, 5-49, 1-51, 2-51, 14-52, 10-52, 17-52, 26-53, 7-54, 29-55, 29-56, 12-57, 28-60, 4-60, 5-67, 12-67, 19-67, 20-68, 13-69, 22-75, 6-78, 10-78, 13-80, 19-*Providència*: 21-85, 16-86, 8-88, 2-89, 7-89, 9-89, 26-89, 28-90, 2-90, 3-90, 7-92, 2-92, 20-93, 9-93, 25-94, 18-97, 8-97, 11-102, 18-103, 13-105, 29-106, 5-109, 1-109, 10-109, 28-111, 24-114, 7-114, 27-116, 26-118, 21-119, 13-*Arra*: 11-122, 13-122, 16-122, 25-122, 31-124, 3-124, 7-124, 24-127, 24-128, 6-128, 13-129, 9-130, 1-130, 13-130, 20-131, 3-131, 29-132, 5-134, 21-137, 13-138, 11-138, 16-138, 26-141, 10-145, 31-146, 15-146, 16-146, 26-146, 30-147, 1-153, 19-155, 31-156, 11-158, 12-161, 6-168.

11. Més exemples de *que*: V2,1623-V2,1763-V5,1428.

12. CANALS, *Scipió e Aníbal*, p. 27

13. Cfr. FABRA, *Gram. cat.*, p. 63; GILI Y GAYA, *Sint. esp.*, p. 276 i seg.

14. Un exemple clar d'aquesta distinció és aquest:

«açò ve de part nostra, *qui*, rezebent les dites delectacions, *que* són apalades béns de fortuna adventiçis, som enganatz, *qui*.ns pensam que tostemps degen romair ab nosaltres» (S36, 16-20)

15. Cfr. PAR, *Sint. cat.*, p. 389. De tota manera, l'afirmació de Par («la investigació complerta qu'hem feta pera lo nominatiu no cal repetirla ací, a causa no sols d'ésserhi absolutament unànime la forma *que*, sinó per coincidir nostres clàssichs y l'ús corrent») no manca d'excepcions: podem citar dos exemples de Canals on apareix la forma *qui* amb funció de complement directe:

«lurs viandes són bèsties feres, *qui* cassen» (P110, 22)

«per raho dun hom *qui* demanauen per consol» (V3, 2114-2115)

Creiem, però, que, posat que es tracta de dos exemples aïllats, no cal concedir-los importància sota aquest punt de vista i ens decantem a atribuir-los a ultracorrecció, en la reacció contra la invasió de *que*.

No fem referència al treball de Josep CALVERAS, S. J., «La forma "que" del relatiu català», *Anuari de l'Oficina Romànica*, II (1929) i III (1930), en tot el que fa referència al relatiu àton, deliberadament.

16. Hem anotat un cas d'ús de *que* en lloc de l'atributiu *del qual*, que cal atribuir a vulgarisme, com és avui corrent:

«e ab les calces dites crepides, semblants daquelles dels infants, *que* cascuna es de dos peus» (V3, 1474-1476)

17. Cfr. GRANDGENT, *Latín vulgar*, Madrid, 1928, p. 72.

18. Vegeu, més endavant, «La substantivació de l'oració adjectiva». Aquesta funció de l'article davant *qual* és paral·lela a la que té davant dels possessius.

19. Cfr. FABRA, *Gram. cat.*, p. 60.

20. PAR (*Sint. cat.*, p. 396) no especifica si aquest ús és també corrent en Bernat Metge. Algun dels exemples que dona, però, fa creure que sí.

21. Cfr. FABRA, *Gram. cat.*, p. 62.

22. Cfr. KLESPER, *op. cit.*, p. 373 i seg.

23. Notem que aquesta forma pot ésser deguda al copista. Cap dels manuscrits no confon *o* i *u* àtones, si bé el de l'*Scipió* i el d'*Arra* confonen *a* i *e*. La forma *on*, altrament, no és àtona sinó tònica. Hem de creure, doncs, en un tancament de la *o* per influència de la nasal següent.

24. *Sint. cat.*, p. 404.

25. *Op. cit.*, p. 371 i seg.
 26. Cfr. Pere BOHIGAS, «Nota sobre el Tractat de Cavalleria del rei Pere III», *Estudis Romànics*, I (1947-48). El text castellà posa *onde*, la primera traducció de la Segona Partida posa *on* i el Tractat del rei Pere (segona versió de la mateixa Partida) ofereix la forma *car*.
 27. *Gram. cat.*, p. 62.
 28. *Sint. cat.*, p. 393.
 29. Cfr. PAR, *Sint. cat.*, p. 401, si bé no la considera com a tal, sinó que interpreta *aquell* com un simple antecedent.

30. Notem la substantivació de *qui* precedit de preposició.
 31. Ultra els exemples donats, hem trobat els següents: V1,1731-V3,371-V4,2172-V7,881-V9,100-V9,2026-P92,24-P94,2-P101,22-P105,3-P106,7-P106,8-A122,14.
 32. Ultra aquests, hem trobat: *Valeri* I: 6-393-492-547-552-800-875-1013-1233-1253-1313-1315-1320-1325-1329-1432-1547-1761-1762-1765-1857-1909-1987-1995-2110-*Valeri* II: 129-132-212-213-291-311-316-325-337-392-418-435-501-518-524-616-676-742-755-784-892-895-901-985-1023-1027-1028-1071-1243-1292-1294-1505-1561-1632-1634-1636-1649-1744-1929-1951-2034-2038-2095-2103-2244-2342-2459-2510-*Valeri* III: 5-8-11-318-435-526-561-628-629-711-715-716-718-767-833-864-890-1015-1081-1127-1171-1177-1184-1357-1521-1636-1702-1798-2128-2168-*Valeri* IV: 119-176-194-292-439-584-609-677-824-974-1041-1042-1469-1647-1708-1818-1823-1825-1859-2083-2111-2116-2118-2119-2124-2202-2224-2247-2289-*Valeri* V: 3-99-351-434-465-898-901-913-915-1022-1076-1232-1267-1724-1838-1859-1942-2009-2030-2089-2248-2317-2378-2425-2695-*Valeri* VI: 3-97-177-240-282-379-382-385-392-884-974-1130-1429-1704-1730-1926-1927-1941-2125-2145-2183-2185-2200-2314-*Valeri* VII: 8-17-158-160-438-459-550-551-554-604-628-677-797-827-861-880-888-891-895-904-935-1027-1108-1223-1345-1373-1376-1380-1412-1432-1438-1764-1867-2015-2016-2041-*Valeri* VIII: 13-40-75-91-181-264-320-359-368-379-387-464-547-613-734-740-790-871-908-1361-1646-1659-1678-1719-1863-1957-1988-2021-2030-2078-2174-2188-*Valeri* IX: 18-20-22-23-83-99-223-405-429-454-559-603-640-906-924-1025-1059-1121-1230-1267-1355-1477-1501-1547-1595-1622-1624-1663-1671-1679-1747-1784-1790-1875-2009-2106-2109-2129-2351-2358-*Scipió*: 40, 16-40, 19-41, 9-42, 12-46, 21-46, 25-47, 17-55, 3-55, 13-57, 21-68, 15-69, 19-76, 7-83, 28-*Providència*: 25-85, 22-87, 22-92, 25-96, 24-98, 10-99, 1-99, 4-99, 7-101, 16-101, 27-102, 1-105, 6-105, 6-107, 5-107, 10-107, 25-107, 14-108, 16-108, 24-111, 11-111, 29-*Arra*: 120, 29-125, 29-132, 19-132, 20-132, 21-135, 6-135, 7-135, 10-137, 27-143, 2-143, 21-143, 23-143, 31-143, 5-145, 2-145, 18-145, 20-147, 27-147, 31-151, 8-157, 10-157, 10-157, 5-162.
 Exemples amb *qui* precedit de preposició: V2,1974-V3,1827-V8,615.

33. Ultra aquests, hem trobat: V1,1235-V2,113-V2,639-V5,1403-V7,1484-A156,20. Els exemples V5,1698 i V5,2604 ofereixen un clar predomini del valor d'*aquest* com a antecedent.
 34. Ultra els següents hem trobat: V1,300-V1,1320-V1,1322-V1,1956.
 35. Ultra aquests, també: V1,1128-V2,1099-V7,1361-V7,1989-P113,22.
 36. Ultra els següents, també: V7,656-P106,9-A125,16-A125,20.
 37. Ultra aquestes, també: V5,140-V6,214-V7,72.
 38. Ultra aquestes, també: V1,1392-V2,2403-V4,1362-V5,2677-V6,1018-V8,123-V9,1197.
 39. Ultra aquests, també els següents (els que van entre parèntesis són casos de *ço*, els altres de *açò*): *Valeri* I: 544-874-1350-1553-1800-2116-2151-*Valeri* II: 361-438-629-1118-1256-1621-1662-1827-1937-2340-2387-*Valeri* III: 1547-1565-1867-1985-2010-*Valeri* IV: 355-382-813-1232-1273-1830-1871-1888-2257-*Valeri* V: 473-751-847-884-1464-1739-2052-2322-2561-*Valeri* VI: 78-544-642-757-1944-*Valeri* VII: 98-670-823-1000-1119-1210-1368-1918-*Valeri* VIII: 496-720-777-1086-1663-2042-2270-*Valeri* IX: 418-1015-1054-1335-1653-1945-[...] -*Scipió*: 43, 19-51, 13-*Providència*: 59, 4-101, 21-(113, 18)-(117, 5)-*Arra*: 125, 5-126, 59(126, 17)-127, 20-(127, 29)-134, 24-134, 30-(136, 3)-137, 29-(138, 15)-138, 19-140, 21-144, 29-144, 31-146, 12-147, 36-149, 2-150, 1-150, 2-(150, 28)-(152, 20)-155, 17-162, 2-(169, 10)-170, 2.

40. Institut d'Estudis Catalans, *Memòries de la Secció Filològica*, I (Barcelona, 1926). Cfr. també PAR, *Sint. cat.*, p. 440 i seg.

III. Hipotaxi adverbial

La dividim en cinc apartats:

- A. Temporal
- B. Modal
- C. Comparativa
- D. Condicional
- E. Concessiva

Diferim, en aquest cas, de Gili en dues coses: en primer lloc, ometem de parlar de la hipotaxi adverbial de lloc perquè n'hem parlat ja en referir-nos a la partícula *on*;¹ en segon, no figuren ací les consecutives perquè les hem tractades en la hipotaxi substantiva.

A. TEMPORAL

Anterioritat. S'expressa per mitjà de les locucions conjuntives *ans que* i *abans que* seguides de la subordinada en subjuntiu. A vegades prenen matís comparatiu.

Ans que:

«*ans que* recite... tractare.» (V5, 39)

«aquel pert la batayla, qui presumex de ses forces
ans que.s combata.» (S39, 19-20)

«car a mi ha vençut *ans que*.m haja vist,...» (S48, 10-11)

«res no li podia dar *ans que* fosses.» (A145, 13-14)

«havies-li tu donade alguna cosa *ans que* fosses feta,...?»
 (A145, 10-11)

Relacionant dos elements d'una oració simple:

«volent-se matar *ans que* venir en captivitat...» (P95, 9-10)

Els dos elements de la locució conjuntiva poden anar separats:

«qui *ans* elegien mort, dura e cruel, *que* contrauenir
 a la ueritat...» (VP, 281-282)

«*ans* volch seruar religio, obeint al sobiran sacer-
 dot, *que* recorrer al transcendent imperi del conso-
 lat.» (V1, 119-121)

Abans que:

«aquest, *abans que* aja dita paraula, ha humiliat e
 vexat lo rey...» (S48, 6-7)

«ve en popa lo bé e plaer d'aquest món, e *abans que*.l
 desijen,...» (P99, 5-7)

«certes, *abans que* fosses feta no li donist res,...» (A145, 12-13)

Els dos elements també poden separar-se:

«e dich-te que *abans* aquest caval se'n puyaria volant
 en la sobirara altitud de l'àer,..., *que* vosaltres
 cervàssets fe ni agússetz a nós leyal amiatat.» (S57, 9-16)

Simultaneïtat. S'expressa per les conjuncions que a continuació analitzem.

La conjunció *com* en la hipotaxi temporal. Aquesta conjunció ha estat estudiada extensament per Klesper,² el qual la constata ja en les *Homilies d'Organyà*. Aquesta conjunció regeix indicatiu o subjuntiu en Canals. La construcció subjuntiva és deguda a la influència llatina en els casos que no es refereixen a accions irrealis, la qual influència no ha estat, però, suficientment forta perquè arrelés en la llengua i, a la llarga, n'ha desaparegut l'ús.

L'acció de la subordinada pot ser simultània o anterior a la de la principal:

ACCIÓ REAL SIMULTÀNIA PRESENT. Es construeix en present d'indicatiu:

«E *com* diem que la dita fortuna..., açò és vici de nostra parlar,...» (S37, 13-14)

«e a tots aprofita *com* lo bon hom e virtuós deffen la cosa pública...» (P111, 18-20)

¿E diem nosaltres res, *com* diem açò al Déu nostro?» (A145, 27-28)

«totes les planetes se amaguen *com* lo sol se amostra al món.» (S63, 5-6)

«E *com* les vehen ab los huylls totz imflamatx,..., hixen fora si,...» (S43, 3-6)

«Mas ara, *com* te veus prop de ésser vençut,..., demanes la dita pau...» (S60, 25-27)

No hem trobat cap exemple en subjuntiu.

ACCIÓ REAL SIMULTÀNIA PASSADA

1) *Acció durativa.* Es construeix en pretèrit imperfet d'indicatiu:

«feyen tres reuerencies: la primera *com* recomanauen si mateys,..., segonament *com*... empetrauen lurs vots; tercerament, *com*,..., sacrificauen,...» (V1, 72-77)

«on, *com* algun hom obtenia la honor triumphal, era cosa acostumada de conuidar...» (V2, 1970-1971)

«qui vençé a mi *com* era pus jove,...» (S46, 27-28)

O de subjuntiu:

«*com*,..., ploràs per los repudis e comiats que li donave tots jorns sa muller,..., feya's sonar la samfonia e cantar dolçament.» (P102, 27-31)

«Scipió, *com* la sua host fos escampada en munts e an plans,..., cuyl-los...» (S77, 5-7)

2) *Acció puntual*. En pretèrit perfet d'indicatiu:

«Lo qual, *com* fon present,..., parla a cascun dells...» (V7, 753-755)

«la cruel destrucció que feren *con* prengueren la ciutat dita Segunt,...» (S74, 18-19)

«On se mostrara pus virtuós,..., que *com* se matà el matex.» (S40, 22-23)

«*com* los dos capitans se veseren, cascun estech fermat...» (S46, 1-2)

«ço que féu el rey Asuer *com* repudià la reyna dita Vasti...» (A155, 20-21)

O en imperfet de subjuntiu, on es fa més patent que enlloc la influència llatina:

«E *com* aquesta cosa peruenques a noticia o conexença del Senat, trames legats al dit Pirro...» (V6, 1416-1417)

«PPublio Scipio, *com*, estant en Sicília, cerques oportunitat en quina forma creixeria les sues hosts, e com les passaria en Africa,...» (V3, 1435-1437)

«ea res *quum* ad Senatum esset delata, missis legatis Pirrhum monuit...» (V, VI, V, 1)

«P. Scipio, *quum* in Sicilia augendo trajiciendoque in Africam exercitu, opportunum quaerendo gradum...» (V, III, VI, 1)

Aquesta darrera construcció, en subjuntiu, és molt freqüent en Canals:

«*com* la verge assignada a uetlar se adormis sol vn poch, lo foch,..., se apaga.» (V1, 174-177)

«e *com* comemsàs la batayla e los anamichs vehessen que.ls tiraven los dits vaxells, menyspreharen-ho comensament» (S82, 29-31)

«*com* lúcio Xilla, qui.l exillà, revocàs lo exili, aquest fou sol qui donà neguatiu al dit Lúcio Xilla» (P101, 11-13)

«*com* loasses aquesta, axí com a honesta e aprovade, diguist que...» (A134-135, 31-1)

ACCIO REAL SIMULTÀNIA FUTURA

1) *Acció futura respecte a qui parla.* Es construeix en futur en la subordinada; la principal pot dur futur, condicional o present de subjuntiu:

«*com* seràs aparellada e legudament onrada, entraràs...» (A155, 3-6)

«axí poràs ésser desrehigada..., *com* te serà mostrade major bellesa,...» (A127, 15-16)

«prench audàcia de preguar los sants àngels que.us illuminen lo enteniment e.us inflamen lo cor *com* legirets lo dit libre.» (P88, 14-16)

«en tal forma, que, *com* seran manats devant la presència del dit rey, serien trobats...» (A157, 10-12)

2) *Acció futura respecte al moment de què es parla però passada respecte al qui parla.* Es construeix en condicional en la subordinada i en imperfet de subjuntiu en la principal, la qual, al seu temps, està subordinada a una altra oració:

«E feyas per raho quels dits infants,..., *com* tornarien a Roma, donassen forma de sacrificar e servir los Deus,...» (V1, 84-87)

«mana a sos fills que portassen lo lit del dit Afri-
ca, *com* lo menarien a soterrar,...» (V4, 335-337)

«en guia que, *cont* los capitans parlarien, no s'i
pogués fer agayt ni traició.» (S45, 6-7)

Anotem la tendència de la llengua moderna a construir l'acció futura dels apartats 1) i 2) en present i imperfet de subjuntiu, respectivament.

ACCIÓ REAL ANTERIOR REFERIDA AL TEMPS PRESENT

1) Normalment es construeix amb pretèrit indefinit; la principal, en present d'indicatiu:

«Com se han dispersades les entràmenes, devalen a
les homes infernals,...» (S74, 27-28)

2) Amb verbs de segons quina índole, el present d'indicatiu fa referència a una acció ja passada:

«en quina forma roman una, la riba del mar, *com* la
mar se'n torna regolfants,...» (P90, 14-16)

Ben patent en aquest exemple, on el llatí usa *postquam*:

«lo porch salvatge *com* sent
que.ls cans ladrans, lo a-
consequen,..., lavors se
ferma;...» (S72, 25-29)

«sicut aper, rapidis *post-*
quam latratibus actus / Vul-
nificos instare canes atque
arma sequentum / Advertit...»
(AVII, 938-940)

ACCIÓ REAL ANTERIOR REFERIDA AL TEMPS PASSAT

1) *Acció durativa*. Es construeix amb plusquamperfet d'indicatiu a la subordinada; imperfet, a la principal:

«Alguns Emperadors, *com* hauien fets actes de caualleria,..., tantost demanauen o requerien quels fos feta la honor del triumphe,...» (V2, 1797-1801)

2) Alguns verbs, per la seva índole, poden construir-se amb pretèrit imperfecte d'indicatiu, en passiva:

«Car, *com* Cartayna fon uençuda, dix...» (V7, 165)

«qui devicta Carthagine..., asseveravit...» (V, VII, II, 3)

3) *Acció puntual.* En pretèrit anterior la subordinada; en pretèrit perfect la principal:

«e *com* les hagren perdudes, no meresqueren de rebre-les altre vegada!» (A161, 29-31)

La subordinada es pot col·locar, per influència llatina, en plusquamperfecte de subjuntiu:

«E *com*... la dita fortuna lo agués axí elevat,... sptosament lo laxà caure.» (S32-33, 31-33)

ACCIÓ REAL ANTERIOR REFERIDA AL FUTUR. En futur compost la subordinada, en present de subjuntiu la principal.

«e *com* los hòmens hauran conegudes les riqueses en lo temple, miren e vejen riqueses en lo bordell.» (P112, 2-4)

ACCIÓ IRREAL. Es construeix en subjuntiu, igual que en la llengua moderna. Només n'hem recollit un exemple en passat:

«(e aquest anel portava per socórrer a ssa honor *com* la fortuna lo requerís,...)» (S83, 24-26)

Com..., *tantost...*,. Apareix en un cas, amb subjuntiu. Potser més que una correlació, caldria pensar en un adverbi reforçant, esporàdicament, el valor de *com*:

«*com*,..., los romans passassen en Grècia e en Asia,
tantost se comensaren de afflaquir les forces del
dit rey,...» (S82, 9-12)

La locució conjuntiva *(ce)llavors com*. En produir-se un reforçament en l'oració principal del *com* temporal amb valor de simultaneïtat, es creà la correlació *com...*, *(ce)llavors...*:

«e, *com* behen los mals destituïts de la gràcia divinal,..., *levors* aprenen quantes gràcies...» (A139, 21-24)

«*com* l'afecció de l'amor sostén als qui ab hom participen, *levors* se exempla lo goig...» (A141, 17-18)

La qual pot invertir els termes en *(ce)llavors...*, *com...*:

«*celevès* apareix quanta és la sua força e excellència, *com* ab la potència mostra quin és lo seu poder.» (P92-93, 29-1)

«*celevès* te amà, *com* eres tota lege,...» (A168, 29-30)

«*cellevors* és a cascun mils e pus singular, *com* a tots és comuna...» (A141, 20-21)

A través de formes paral·leles a aquestes, degué formar-se, per aglutinació, la locució conjuntiva *llavors com*:

«crehens e averans que Déus se haja envés nosaltres
cruelment e irosa,..., e que.ns gir la care e.ns
desconega *lavors con* nos toll los dits béns...» (S36, 28-31)

La conjunció *quan*. Aquesta conjunció (< *quando*) és també molt antiga: Klesper³ la documenta en 1184, Fabra⁴ en els documents del segle XIV, i Par⁵ en Bernat Metge. En Canals és poc freqüent.

1) ACCIÓ SIMULTÀNIA EN PRESENT. Present d'indicatiu:

«per traure l'ànima, *quant* se departeix del cors.» (P120, 3-4)

2) ACCIÓ SIMULTÀNIA EN FUTUR. Expressada amb present d'indicatiu:

«Lo mariner conixeràs en la tempestat de la mar e los cavallers *quant* ixen de la batalla.» (P106, 13-15)

3) ACCIÓ ANTERIOR EN PASSAT. En pretèrit anterior la subordinada; en perfet la principal:

«E *cant* hac termenat son *quant* de la prosa, la ymage... se inclinà...» (A124, 9-12)

La locució conjuntiva *tantost que*. Pot separar els dos termes; regeix indicatiu o subjuntiu:

1) ACCIÓ REAL SIMULTÀNIA. Canals usa indicatiu:

Present:

«*tantost* pert la calor *que* veu la sua naffra» (P107, 14-15)

Passada durativa:

«*tantost que* exia del offici del consolat e del regiment de la cosa pública, tornava a laurar e a cavar la sua pagesia?» (P100, 15-17)

Passada puntual:

«mas *tantost* que el se volch pujar a les esteles del cel, caygué bocha terrosa» (S54, 15-17)

2) ACCIÓ REAL ANTERIOR. Usa pretèrit anterior en acció puntual:

«car *tantost que*.l trompeta ac sonat, tot hom se re-fermà,...» (S76, 27-28)

3) ACCIÓ IRREAL. Construïda amb subjuntiu:

«*tantost que*.us vullats, n'axiria» (P119, 11-12)

La locució conjuntiva *mentre que*

«E *mentre que*.s partien de la presència de Scipió, haveus qui ve .I. gran capità...» (S43, 23-24)

«*Mentre que* desijats la vida..., aprenets de morir» (P119, 20-22)

La locució conjuntiva *fins que*. Pot expressar:

1) ACCIÓ REAL SIMULTÀNIA. Amb indicatiu, present o perfet:

«fuy lo primer en moura la guerra e les batayles, *fins que*.ls fats m'o han vedat,...» (S55, 26-27)

«no la.n levà *fins que* lo nomenat rey,..., la.y féu levar del foch?» (P100, 7-8)

2) ACCIÓ IRREAL SIMULTÀNIA. Present de subjuntiu:

«no és de gran coratge... com és tornar altra veguada a la dita mort *fins que* sia acabada.» (P96, 20-21)

3) ACCIÓ IRREAL ANTERIOR. Imperfet de subjuntiu:

«ja.m poguers jo amagar un poch dels seus ulls, *fins que* hagués levades totes estes màcules, e *que* apparegués neta a pura.» (A166-167, 31-32)

La locució conjuntiva *tota vegada que*. Par⁶ li atribueix solament valor concessiu, mentre que Fabra⁷ li atorga només valor temporal. Amb tots dos valors l'hem trobada en Canals:

1) TEMPORAL:

«l'hom no pot haver ampla libertat de la sua ànima,
si no pot desliurar lo seu spirit del càrker del
cors, qui.l té encarcerat, *tota vegada que.s* vol.» (P87, 26-29)

2) CONCESSIU:

«Garda e considera bé totes cozes que se'n poden sde-
venir; e *tota vegada que* los béns prosperans qui.s
offeren en ta prezència exalçen lo teu coratge e.l
promouen a gran oppinió de tu matex, no vuyles mi-
rar solament los béns plaens...» (S52, 9-14)

La locució conjuntiva *cascuna vegada que*. Ofereix un matís reiteratiu a l'anterior:

«Açò ha temut el *cascuna vegada que* ha demanada la
pau per pahor,...» (S65, 26-28)

Posterioritat. Només la trobem indicada per mitjà de la locució conjuntiva següent:

La conjunció *après que*. Pot separar els dos termes. Expressa:

1) PRESENT. Present d'indicatiu:

«lla hon se reposen *après que* són laçats» (P110, 28-29)
«*après*, donchs, *que* ab aquestes coses est untada e le-
vada, véns a la taula,...» (A160, 16-17)

2) PASSAT. Pretèrit indefinit:

«e, *après que* ha tronat, gita de si pluja mesclada
ab calabrujó...» (S77, 3-4)

Pretèrit perfet en passiva:

«*après que* Cató se fou gitat sobre la sua spasa, cay-
gué en terra,...» (P96, 3-4)

Pretèrit anterior:

«*Après que* Sipió hac dit semblantz noves, posà si-
lenci a ses paraules» (S66, 22-23)

«*Après, donchs, que* Aníbal ach parlat axí sàviement
e pezada, calà,...» (S56, 30-31)

Imperfet de subjuntiu:

«*après que*.ls vaxells foren trencatz e les serps ab les affarams corregues-
sen de popa a proa, obtingué lo dit rey victòria molt spaventable.» (S83,
1-4)

B. MODAL

Malgrat les semblances que ofereix amb la comparativa, l'hem desglossat d'aquesta, seguint Gili.⁸

La conjunció com. *Quomodo*, conjunció tan rica d'usos en la nostra llengua, també té valor modal. Apareix seguida de la preposició *a*:

«ama-les *com a* subjugades, ama-les *com a* serventes,
e ama-les *com a* dons, *com a* arra del spos, *com a* joyes del amich, *com a*
beneficis del senyor.» (A133, 5-9)

Però la seva funció en la hipotaxi modal apareix sobretot en les correlacions i locucions conjuntives a què dona lloc.

La locució conjuntiva així com (a). Té el valor de *ut* modal:

«car no s'esdevenen les co-
ses *axí com* nos pensam...»
(P114, 1-3)

«quia non, *ut* putamus, in-
cidunt cuncta...»
(Pr92, 8-9)

En Canals és força freqüent:

«sobtosament entrassen en lo loch del Consell general,
axí com se staua cenyhit ab la spaa,...» (V6, 1629-1631)

«Use natura *axí com* li plaurà, dels seus cossos» (P114, 9-10)

«jur... açò ésser ver, *axí com* conté veritat que moltes
coses... són vengudes en dampnatge..., *axí com* són
molt mengar, massa beure, e d'altres coses...» (P98, 15-19)

«proves que no.ls gardats e conservats *axí com* de-
guera.» (A149, 30-31)

«prenem per la fortuna les cozes delitables i varia-
bles que Déus nos dóna, *així com* són honors, riques-
ses e delectacions carnals,...» (S36, 1-3)

«Totes balahes en prehència de aquest fugen, *axí com*
totes les planetes se amaguen...» (S63, 4-5)

Quan en el segon terme se sobreentén el verb, la locució pren de vegades la forma *així com a*:

«els haguets uenuts publicament, *axí com a* coses con-
fiscades...» (V6, 1391-1393)

«ab assots regex los seus, *axí com a* catius.» (S70, 9-10)

«Mas, *axí com a* capità enganador e estut, tem nos-
tres armes,...» (S65, 4-5)

«endreqant-lo a vos *axí com a* una pròpia resposta a
totes nostres qüestions.» (P98, 3-6)

«com loasses aquesta, *axí com a* honesta e aprovade,...»
(A134-135, 31-1)

Però:

«aparex als huylls dels seus, *axí com* .I. soptós lamp clar e molt resplendent,...» (S63, 9-10)

«scampant la sanch *axí com* ayga.» (S69, 4-5)

«e per més ésser enguanats, *axí com* ab un dormir fals i enguanable, é.ls ornats...» (P117, 24-25)

Així quasi com. Apareix una vegada:

«reeben los segraments, *axí quasi com* uns engüents...» (A157, 2-3)

La correlació co(m), tal... No la mencionen Par, Fabra ni Klesper.

«Car *co* me imagin quin era yo enmig de la mia joventut,..., *tal* me pens que sies tu are.» (S51, 6-9)

La correlació així (com)..., així (mateix)... Aquesta correlació equival a les llatines del tipus *ut...*, *ita...*:

«car, *axí com* la dita uictoria haguera aprofitat, restituint la pau, *axí matex* no fon poch dampnosa, com ne gitaren Hanibal» (V7, 168-171)

«E *axí com* la flama que devala del Montgibel crema les pedres dels munts..., *axí matex* lo fer Scipió a-tura...» (S78, 13-18)

«quoniam, *ut* pacem restituendo profuisset, *ita* Annibalem submovendo, non nihil nocuisset.» (V, VII, II, 3)

Ac *velut* Ethneo descendens vertice vastat / Flamma cavernosi convexa frementia montis, [...] *Sic* ferus et simili prosternit turbine cuncta/Scipio...» (AVII, 1058-1063)

Tant es presenta amb els dos termes complets:

«*axí com* diu Boeci que,..., fa moure totes les cozes,
axí matex Déus,..., dóna les coses...» (S36, 10-14)

Com amb un d'ells incomplet:

«*axí com* en la vida de les bèsties dehim ésser...,
axí aprenham en la vida dels mals hòmens...» (A139, 28-31)

«e *axí com* te ha donades coses comunes e specials,
axí te ha dotada de coses singulars.» (A143, 16-18)

«E *axí* diem que Déu no és dit fortuna sinó com diver-
sament dóna les dites coses, *axí com* no fou senyor
sinó com hac servents.» (S35, 12-15)

La correlació així com..., per semblant (forma)... Aquesta correlació, no anotada per Par, ni per Fabra, ni per Klesper, és semblant a l'anterior, i s'usa amb el mateix valor:

«*axí com* lo porch salvatge
com sent que ls cans la-
drans,..., lo aconsegüen,
..., lavors se ferma,...;
per semblant forma lo molt i
inflammat Aníbal se lançava
en la batalla,...»
(S72-73, 25-1)

«*Sicut* aper, rapidis post-
quam latratibus actus /
Vulnificos instare canes
atque arma sequentum / Ad-
vertit, iam terga riget...
/... *sic* fervidus ibat
Hanibal...» (AVII, 938-942)

«*Axí com* vehem que tants
rius..., *per semblant for-
ma* la vigor e força...» (P92, 1-5)

«*quemadmodum* tot amnes...,
ita aduersum impetus re-
rum...» (Pr80, 5-8)

El segon terme pot aparèixer incomplet:

«*axí com* eren humans e benignes als qui entrauen en
la dita ciutat, *per semblant* fossen segures de tot
brogit e perill.» (V2, 1102-1104)

«*Axí com* no pusch amar ço que null temps he vist, *per semblant*,..., no és que no.m haje amada...» (A126, 18-21)

«E *axí com* lur vida serveis a profit dels bons, *per semblant*,..., sens tot dubte deu ésser reduït...» (A139, 10-12)

Segons (que). No l'anoten Fabra ni Klesper, però sí Par, procedent de Metge.⁹ En realitat es tracta d'una funció conjuntiva de la preposició *segons* (< llatí *secundum*), que ha arribat a donar lloc a la locució conjuntiva *segons que*. Alguna vegada ofereix la forma simple:

«*segons* me par, tu feyns dons d'açò que ja és nostra.» (S61, 15-16)

«ell responent, *segons* appar en lo següent.» (A125, 1-2)

Però és més freqüent la composta:

«volgueren ordenar festes,..., *segons que* els bisbes... ab lo poble obseruauen,...» (V1, 69-71)

«trametent los a dir, *segons que* posa Tito Liui, les paraules següents» (V6, 1362-1363)

«E com haguessen assignats los termens de les ciutats, *segons quels* mateyxs hauien ordenat,...» (V7, 764-766)

«lo qual, *segons que* diu Valeri, tota la cavaleria del cel...» (S32, 9-10)

«totes les coses fan lur cors *segons que* ha dictat la ley eternal.» (P113, 26-27)

«*segons que* veig, no.m aprofita poch...» (A151, 26)

La correlació així..., segons que... No anotada per Par, ni per Fabra, ni per Klesper:

«que *axí* abondosament fossen ornades *segons que.s* pertanyhia a pompa real.» (A156, 1-2)

La locució conjuntiva semblant que. Tampoc no és anotada per cap dels tres autors mencionats:

«no li donà loch e temps de fugir, *semblant que* fou
lo rey Antiochus,...» (S83, 8-9)

Les locucions modals condicionals: així com, com si, així com si, quaix que. La hipotaxi introduïda per aquesta mena de locucions conjuntives presenta un valor intermedi entre la manera i la condició. La subordinada va en subjuntiu:

1) Així com. Pot oferir també aquest valor, ultra el simple de manera:

«respongueren ab .I. coratge e ab una vou, *axí com* lo
dit Scipió tingués la sobirana honor del Capitoli, e
tots lo saguissen cantant...» (S66, 24-26)

2) Com si. És la forma normal moderna:

«te ama *com si* per tostemps fosses stada ab ell» (A151, 18-19)

3) Així com si. Paral·lela a *així com*:

«La justicia dels dits Tribuns trague Lucio Cocta del
Tribunat,..., *axí com si* fos mes en vn temple sagrat...»
(V6, 1492-1494)

«Cellavos Bruto, *axí com si* acas caygues, lexa anar
de bocadents, e besa la terra...» (V7, 714-716)

«begué.l *axí com si* fos medicina de immortalitat,...»
(P103, 27-28)

«ésser menor la sua amor a tots amar, *axí com si* fos
partida...» (A141-142, 30-31)

4) **Quaix que.** Procedent de l'ús llatí de *quasi*; Par la cita en Metge,¹⁰ però no la mencionen ni Fabra ni Klesper.

«e axí tot lo veig occupat en mi, *quaix que*, oblidant
totes les altres creatures, sol vulla atendra a mi.» (A166, 4-7)

C. COMPARATIVA

Estretament emparentada amb la de manera, la distingirem segons que expressi igualtat, proporcionalitat, superioritat o inferioritat.

Igualtat. És rica en correlacions que l'expressin.

La correlació *tan* + adjectiu..., *com*... Paral·lela a la llatina *tam...*, *quam...*:

«¿On es huy *tan diligent* seruitut feta a Deu, *com* era
la dels Romans,...?» (VP, 276)

«no ha estat *tant dolça* cosa al mont *com* la dita victòria,...» (S51, 21-22)

«No és qui visque *tant pobre com* nasqué.» (P118, 27-28)

Tan pot anar seguit d'adverbi:

«Si lom *tan tart* moria *com* neix.» (P119, 17)

La correlació *tant*..., *com*... Paral·lela a la llatina *tantus...*, *quantus...*:

«fa's pagar *tanta* crueeltat *com* fo aquella?» (P101, 31)

O a «*tantum...*, *quantum...*»:

«*tant* vetlà en la còcera *com* Règulo en lo turment.» (P103, 5-7)

«e axí *tant* li fóre ésser *com* no ésser.» (A145, 21-22)

Es poden agrupar els dos termes en una locució conjuntiva:

«no uolent lo dit Pitaco esser senyor dels ciutadans,
si no *tant com* requeria la necessitat de la cosa pu-
blica,...» (V6, 1563-1566)

«considera ara *tant com* pots,...» (A144, 24-25)

«*tant com* puch, més o més trach d'ell semblança»
(A167, 30-31)

La qual pot oferir, al seu temps, una correlació amb *tant*:

«car *tant com* és gran la tua excellència, *tant* les
nostres ànimes reebran major laor e glòria.» (S60, 1-3)

«E *tant com* fou gran lo turment, *tant* fou major la
sua fama gloriosa.» (P102, 20-22)

També es presenta *tant...*, *així com...*:

«e *tant* nos és pus graciós mirar, *axí com* lo dit jove
ho fa pus honestament.» (P94, 12-14)

La correlació *així...*, *com...* Té igual valor que la precedent, i és igualment abundant:

«el tret de lati en nostra vulgade lengua materna valen-
ciana, *axi* breu *com* he pogut,...» (VP, 313-315)

«Donant entenent que Cenocrates era *axi* inmoible en les
delectacions carnals com una statua.» (V4, 1101-1102)

«parlant-li *axí* dolçament *com* poria,...» (S44, 14)

«Aníbal, qui fo *axí* gloriós en armes *com* fou la fin
tant miserable,...» (S40, 6-7)

«*axí* seria, e a Cató vituperosa cosa demanar la mort
a nengú, *com* supplicar per la vida.» (P95, 18-20)

«ha batalla e guerra *axí* ab Pirro *com* ab les riqueses,...» (P100, 20-21)

«són senyorejats *axí* per mals *com* per bons.» (A140, 2-3)

«*axí* dels mals *com* dels béns, lo loem a.l amem.» (A164, 10-12)

La correlació *tant...*, *quant...* Paral·lela a les anteriors:

«Lo qual Pitaco tench *tant* aquell imperi o senyoria,
quant dura la guerra...» (V6, 1559-1561)

«Ab *quanta* luxuria e delicis carnals fon pres e catiuat
lo dit Rey, ab *tanta* ruina o destruccio limperi, gran
e poderos, ha perdut e lexat.» (V9, 310-312)

«altra vagada s'és mostrada *tant* ésser major envers tu
la sua dilecció, *quant* la sua potència e paciència és
més sperada...» (A168, 21-25)

Semblant...*, *com... En una ocasió:

«dóna *semblants* coses als mals *com* als bons.» (A139, 2-3)

Proporcionalitat. Són diverses les correlacions usades per Canals:

1) Quant més..., pus...:

«*quant més* veguades entrarem, *pus* forts serem» (P109, 26-27)

2) Com més..., més...:

«*com més* seràs reformada ab les rahons, *més* aprofites...» (A134, 25-26)

3) Com més..., millor...:

«*com més* los giraràs e.ls regiraràs algú,..., li donarà
vijares que sien *millors*.» (P118, 10-12)

4) Tant més..., com més...:

«ésser *tant més* digne de hoy *com més* beneficis he rebuts.» (A149, 28-30)

5) Tant com més..., tant... major...:

«*Tant com més* te hoyg, *tant* he *major* desig de hoyr-te més.» (A147, 12-13)

Superioritat. Expressada per correlacions *més, pus* o *adjectiu comparatiu,...*, *que...*

La correlació més..., que... És la més freqüent per a expressar la superioritat; presenta les formes:

1) Més..., que...:

«l'ha *mes* familiar que hom *que* yo sapia en Espanya»
(VP, 331-332)

«car los dits Faliscos, uençuts *mes* per lo benifet rebut, *que* per la fortalea darmes,...» (V6, 1359-1360)

«Vosaltres,..., *mes* hauets amat la nostra feltat *que* la present victoria» (V6, 1363-1364)

«No trop,..., matèria *més* incerta *que* comprendre la rahó...» (S37, 25-27)

«E aperexia que *més* vençien les sues astúcies e angins *que* la sua vigor,...» (S40, 9-11)

«*més* lo amaré offerir *que* retre» (P113, 19-20)

«¿qui ha pogut *més* reebre *que* aquell que ha rebut...?»
(A145, 16-17)

«*Més* est, donchs, amada *que* tots aquells,...» (A161-162, 31-1)

2) Quant més..., que...:

«¡Quant *més* devem semblar a aquest, *que* a cells a qui és donat a beure en copa d'or,...» (P104, 1-3)

3) Més que:

«havem rebut *més que* totes les coses...» (A145, 30-31)

«se poden gloriejar *més que* les bèsties,...» (A138, 17-19)

4) Més..., que no...; més que no:

«(... stan *més* en la investiguable sciència de Déu *que* no en nostra rahó natural).» (P86, 8-10)

«les dites honres a veguades se estenen *més que* no solien» (P90, 20-21)

La correlació pus..., que... És, així mateix, freqüent; presenta les formes:

1) Pus..., que...:

«No es cosa *pus* forts *quels* exemplis de justicis...» (V6, 1605-1606)

«car *pus* poderós és *que* totes quantes coses són fora ell.» (P92, 9-10)

«*pus* ferma e *pus* forts és la part del cors que s'és exercitada...» (P109, 27-29)

«Lo *pus* bell és *que* puga ésser...» (A130, 30-31)

«on se mostrara *pus* virtuós,..., *que* com se matà el matex.» (S40, 22-23)

2) No pus..., ne tan..., que... (com...):

«No veig *pus* bella cosa *ne* de *tan* deliciós mirar [...], *que* és mirar Cató,...» (P94, 22-24)

«No és cosa que sia *pus* digna a Déu, *ne* que *tant* li plàcia, *com* veure l'om forts e virtuós...» (P94, 17-19)

«*Nuyll* temps lo déu Martz féu *tant* aspra brega, *ni* fou en lo mont *pus* amarga batayla *que* féu aquesta,...» (S74, 3-5)

La correlació adjectiu comparatiu..., que (no)... És freqüent també:

«No.m sé si aquest nostra anamich,..., ha *miylós* senyals *que* nós en les batayles,...» (S69, 13-15)

«No ha conseyl al món *miylor* *que* refrenar la fortuna pròspera...» (S53, 15-16)

«dels quals ha *magor* cura Déus *que* ells *no* han de si mateixs.» (P97, 13-15)

«No és *major* amargura *que* captivitat de sperit» (A122, 27-28)

«*major* o pus suau fragància gita la baxa humilitat *que* la virtut elada.» (A162, 17-19)

Inferioritat. Ve expressada per una correlació única.

La correlació menys..., que... Aquesta comparació apareix poc en Canals.

«emperò no és *menys* amable en la redempció *que* en la creació, car no és *menys* meravellós en la dita redempció *que* en la creació.» (A150, 19-22)

D. CONDICIONAL

Aquest tipus d'hipotaxi presenta diversos nexes i una correlació de temps i modes especial. Analitzarem aquesta correlació damunt la conjunció *si*, la més freqüent en la hipotaxi condicional.

La conjunció si. És el nexa normal per a introduir les subordinades condicionals, procedent del llatí *si*. L'única diferència sintàctica que ofereix la hipotaxi condicional amb *si* de la llatina és la correlació de modes i de temps.

Classifiquem segons que la condició pertanyi al present, al passat o al futur, d'acord amb el criteri de Gili de no distingir la necessària, la possible i la impossible.

Compareixen els casos següents:

I) Present

1) PRÒTASI EN PRESENT D'INDICATIU. APÒDOSI EN:

a) *Present d'indicatiu:*

«*si* la mia fortuna és a nós ben manifesta, la victòria ja és nostra.» (S68, 25-26)

«No fas res *si*,..., no.t fas axir d'altra part els greus tamors.» (S52, 19-21)

«*si* notroben pars e eguals en força, volen-se combatre ab dos.» (P92, 27-28)

«no me.n meravell *si* a vaguades la dita fortuna los ix a carrera...» (P94, 3-5)

«*si* tols e reproves aqueste amor, ops és que...» (A128, 6-7)

«*si* és axí com tu dius,..., per què.s fa ten gran triga» (A154, 16-18)

b) Imperatiu:

«Calle aytal *si* no vol dir...» (P103, 23)

«*si* aquestes coses ames, ama-les...» (A133, 5-6)

«Digues-me, *si*.t plau» (A169, 15)

c) Present de subjuntiu:

«Prech a totz aquels..., que calen, *si* volen ésser atrobatz mentidors,...» (S79, 1-4)

2) PRÒTASI EN IMPERFET D'INDICATIU. APÒDOSI EN:

a) Present d'indicatiu:

«no ha tant dolça cosa al mont com la dita victòria *si* era certa...» (S51, 21-23)

b) Condicional en -ia:

«car *si* ara.s renovelava la guerra que.ls gigans foren als déus,..., no.s farien acomparar,...» (S45, 17-25)

«*si*.l podies conèxer, *si* veyes la sua bellesa, no dubteries en res de la tua...» (A131, 4-6)

3) PRÒTASI EN IMPERFET DE SUBJUNTIU. APÒDOSI EN:

a) Present d'indicatiu:

«no ha tan cosa dolça al mont com la dita victòria, *si*... no fos en res duptosa.» (S51, 21-23)

b) Condicional en -ia:

«Si.l déu Júpiter volgués manifestar a vosaltres aquest coratge..., vergonya aurietz de sol duptar...» (S64, 11-14)

«voldria que m'o repetices, *si* no hagués a pesar cuitadament les coses...» (A152-153, 30-1)

c) Condicional compost en -ra:

«los quals agra saguits *si* hagués sàvia pensa» (S65, 14-15)

d) Indefinit de subjuntiu:

«*si* no fos millor cosa ésser que no ésser, aquell qui és no hage reebut res per lo ésser,...» (A145, 19-21)

II) Passada durativa. Compareixen els casos següents:

1) PRÒTASI EN IMPERFET D'INDICATIU. APÒDOSI EN:

a) Imperfet d'indicatiu:

«que no era algun dels que nos tengues per sutzeu, ..., *si*,..., aquest Lucio Atratino era condemnat.» (V6, 1439-1442)

«*si* obtebien alguna victoria,..., item *si* lasperaven de obtenir,..., anauen al temple de Cibeles,...» (V1, 104-108)

b) Perfet:

«ley, la qual ordenaren e publicaren...; la qual ley posa grans penes als Emperadors, *si*,..., posauen en lurs letres algunes coses...» (V2, 1814-1821)

c) *Imperfet de subjuntiu:*

«que no fos indignada *si* no li sacrificauen...» (V1, 91-92)

«determena lo dit col·legi que *si* Lucio no uolia
dar..., que sils dits creadors demanauen justí-
cia..., quells donassen fauor e ajuda...» (V6, 1486-1489)

d) *Condicional en -ra:*

«¿fóra pus beneventurat lo dit Ffabrício si.s omplís
lo ventre de peixs...; si.s fos enguavaxat de o-
cells...; si hagués menjat de les pagellides con-
ches...; si fos circuit de poms e de flors; e *si*
habundave en molta cassa...?» (P100-101, 25-4)

2) PRÒTASI EN INDEFINIT D'INDICATIU. APÒDOSI EN:

a) *Present d'indicatiu:*

«¿com ho sé yo *si* la fortuna no.t ha donat loch de
exercitar la tua virtut?» (P105, 1-2)

«E *si* altra vegada t'est amagrida..., tornar pots
altre vegada a ta refecció...» (A161, 16-18)

b) *Present de subjuntiu:*

«*si* en temps passat est estada àvol fembra, sies
ara verge.» (A165, 14-16)

«E *si* alguns béns has comensats, que benigne-
ment los port a acabament.» (A162, 25-26)

c) *Condicional en -ra*:

«Car *si* Grècia desermada se ha pogut husurpar lo seu nom; ¡quant més hagra fet Affrica...!» (S77, 26-28)

3) PRÒTASI EN PLUSQUAMPERFET D'INDICATIU. APÒDOSI EN:

a) *Imperfet de subjuntiu*:

«que algu no hagues la honor del triumphe, *si* no hauia vençuts .V. milia homens...» (V2, 1803-1805)

«*si*,..., hauia comes res que fos contra la religio ..., que ho purgas ab la pena del exili.» (V2, 1910-1913)

4) PRÒTASI EN IMPERFET DE SUBJUNTIU. APÒDOSI EN:

a) *Imperfet d'indicatiu*:

«*si* no fos aquest reebre de ésser, aquell qui no era no podia comensar de ésser» (A145, 17-19)

b) *Condicional en -ra*:

Vegeu el primer *si* de la sèrie de l'exemple donat en II, 1, d, l'únic que hem trobat de tots dos usos.

5) PRÒTASI EN PLUSQUAMPERFET DE SUBJUNTIU. APÒDOSI EN:

a) *Condicional en -ra*:

«E *si* Sempso, ..., no.u hagués fet per inspiració divinal, hom lo jutjara per flac.» (S40, 24-25)

«fóra pus benaventurat lo dit Múscio, *si* hagués escalfada la mà...?» (P100, 13-15)

«*si no.t hagués vista, no.t amara.*» (A131, 1)

b) Condicional compost en -ra:

«los quals, *sil*s haguessen presos e retenguts, no es dupte quels Faliscos,..., se foren liurats al nostre Emperador.» (V6, 1348-1351)

«*si hagués tangut lo mig,..., agra apagada per secula seculorum la fama gloriosa...*» (S54, 9-11)

«Null temps agra tan bé coneguda la sua amor, *si* no la hagués sperimentada...» (A152, 4-5)

III) Passada puntual. Compareix només en un cas.

1) PRÒTASI EN PERFET D'INDICATIU. APÒDOSI EN:

a) Present d'indicatiu:

«Adonchs, *si* Aníbal deffalí en alguna de les .V. coses, aquella creu que sia la rahó per què fon vençut.» (S39-40, 31-2)¹¹

IV) Futura. Compareixen els casos següents:

1) PRÒTASI EN PRESENT D'INDICATIU. APÒDOSI EN:

a) Futur:

«*si* sutz vençedors, reebretz dignes premis» (S70, 18)

«no.t serà pocha glòria *si* Aníbal a tu sol fa loch» (S49, 11-15)

«E sabràs què ni quant..., *si* consideres...» (P110, 10-11)

«ja no li fugirà si.ls lunya.» (P107, 26-27)

«*Si* dius coses tues, no poràs dir coses d'altri; e
si dius coses tues e d'altri, no diràs totes co-
 ses.» (A163, 1-3)

2) PRÒTASI EN IMPERFET D'INDICATIU. APÒDOSI EN:

a) *Condicional en -ia*:

«*Si*..., era forçat de vanir a vosaltres, demanant
 ab gran humilitat pau,..., una cosa me aconsola-
 ria,...» (S48-49, 25-4)

«seria mala cosa *si* no perdien los hulls...» (P111, 28-29)

«Miserable series e depnade, *si* delsexili fahies
 terra pròpia» (A127, 4-5)

3) PRÒTASI EN IMPERFET DE SUBJUNTIU. APÒDOSI EN:

a) *Condicional en -ra*:

«*Si*.s volgués, ab lahor se.n pogra tornar en son
 regna,...» (S54, 1-2)

«foren grans e dignes de singular amor, *si* sin-
 gularment fossen donades.» (A135, 25-27)

b) *Condicional en -ia*:

«no porien creure que.ls fossen reservades e sto-
 jades..., si no veessen aquestes ésser comunica-
 des...» (A140, 5-7)

«series feta pus vil,... *si* null temps fosses per
 sposa de Déu reebuda...» (A148-149, 31-1)

La locució conjuntiva *si ja*. Pren un valor temporal, ultra el condicional. Apa-
 reix sempre en indicatiu.

«ab semblant fi sera termenada la següent batayla, *si ja* no és fatigat e anuyat Déu...» (S58, 24-27)

«¿E per què, donchs, demanes ésser..., *si ja* primerament, ..., no est reparada...?» (A154, 23-27)

«disminueix en mi la beneventurança d'aquesta amor, *si ja* la mà de la tua consolació no la depura,...» (A134, 14-16)

La locució conjuntiva *si donchs*. Anotada per Fabra, per Klesper¹² i per Par:¹³

«*si, donchs*, cellevors te amà,..., e..., ¡quant més te ame are,...! (A168, 29-31)

La locució conjuntiva *si per ventura*. Procedeix de la unió de *si* amb la locució conjuntiva de causa *per ventura*;¹⁴ és més freqüent en Canals que l'anterior:

«per tal que, *si per uentura* en temps esdeuenidor se fe-hya proces ho enquesta..., que pogues afermar...» (V7, 785-788)

«E *si per ventura* no espaordexen los periylls preens, almenys moure.t deu a pau,...» (S53, 4-7)

«Mas, *si per ventura* t'est ensutzida altre vegada, has les làgrames...» (A161, 12-13)

Trobem exemples on apareix la locució sense aglutinar:

«*si* no fas grans obres, *per ventura* est misericordiosament humiliada.» (A162, 8-11)

La conjunció com en la hipotaxi condicional. Un exemple amb el paral·lel llatí:

«E *com* cascuna de les dites ciutats,..., fos moguda a ..., e leixas .I. troç de terra..., romas .I. gran camp buyt,...» (V7, 759-764)

«Caeterum *etsi* circumventi Nolani ac Neapolitani queri nihil potuerunt...» (V, VII, III, 4)

D'altres exemples:

«*com* lo món se regerscha per la providència divinal,
¿com hi ve que als bons hòmens se esdevenen mals?»
(P88, 23-25)

«Me hauràs levors vergonya de la conversació de la
primera mala vida, *com* no hajes ninguna cosa lege...»
(A155, 6-9)

Amb indicatiu:

«se fóra mils menada *com* feyam una obra,...» (P88, 25-26)

«¿Per què no, *com* a veguades..., ells mateixs los ma-
ten?» (P117, 7-9)

La locució conjuntiva ab que. Anotada ja per Par¹⁵ i Klesper.¹⁶ Regeix subjuntiu.

«si... e Júpiter venia ab tota se cavaleria (*ab que*
no volgués usar de trametra lamps del cel)...» (S45, 19-21)

«e totz quantz hòmens d'armes seus venien (*ab que* la
furor dels déus repohàs)...» (S45, 21-22)

La conjunció que en la hipotaxi condicional

«Bé.ns aurien oblidatz los déus *que* aquels qui no.ns
han gosat deffendre ab armes los forts murs de Roma,
manassen de fer insult contra la nostra murayla.» (S69, 18-21)

Infinitiu precedit de la preposició de. Pot tenir valor condicional:

«gran supèrbia fóra nostra *de negar-te* la dita pau.» (S60, 24-25)

«vergonya aurietz *de sol duptar* quina fin ni quina ho-
nor deu haver nostra fortuna.» (S64, 13-15)

E. CONCESSIVA

La conjunció com en la hipotaxi concessiva. Compareix també amb aquest valor. Regeix subjuntiu:

«qui,..., presumim per lo sol nom esser mes virtuosos
que tota altra generacio, *com* en fets et obres...
siam menys que pagans,...» (VP, 299-303)

Hom la troba, sobretot, en combinació amb la conjunció *emperò*:¹⁷

«les delectacions diem béns e a les tribulacions mals;
com, *emperò*, moralment, res no sia bon sinó virtut,...»
(S37, 14-17)

«la qual honor rebuja e menysprea, *com*, *emperò*, sia desijada e...» (V2, 1903-1905)

«feent se matar a .I. seruent seu; *com empero* les Castres dels enemichs fossen preses,...» (V9, 1422-1423)

«sia ajustada Claudia als damunt dits exemplis,...,
com empero fos innocent del crim...» (V8, 345-350)

«vejen... molts millers de ciutedans de Roma trocejats en un loch, *com emperò* fossen assegurats per lo dit Xilla.» (P101, 21-27)

«Mor és per mi lo innocent, *com emperò* no trobés en mi res que degué amar.» (A151, 11-13)

La locució conjuntiva jat(se)sia (que). Ofereix les formes següents:

1) **Jatsesia que.** Apareix cinquanta-set vegades.

«el tret de lati en nostra vulgada lengua valenciana,
..., *jatse sia que* altres lagen tret en lengua catalana» (VP, 313-316)

«feu matar son fill, per tal com se combate sens licencia sua,... *jatsesia* quel dit fill fos uençedor.» (V5, 2408-2411)

«*jatsesia* quel dit testament li fos contra, e *jatsesia* que cascuna cosa daquestes li fos contrariosa, enpero obtench, a la final, los bens paternals.» (V7, 1786-1789)

«La mort de Escilo, poeta, *jatsesia* que no fos uoluntaria, enpero,..., deu esser recomptada.» (V9, 1936-1938)

2) **Jatsesia.** Una sola vegada.

«*jatsesia* abans me haguesses amprats de tos parents, sostenguist que la dita muller tua se liuras a mort,...» (V4, 1595-1598)

3) **Jatsia que.** Apareix cinc vegades, només; una d'elles, amb els dos termes separats.

«sabe que son jerma Tiberio uenia, *jat sia* que fos mes prop de la mort que de la recepcio del dit jerma,...» (V5, 1807-1809)

«E *jatsia* que tot lo mon puscha esser instruit..., ja per aço no deuem rebre...» (V6, 1063-1065)

«e *jatsia* que Déus,..., vaya encalsant los fugitius, emperò a la fin aconseguex-los aquel qui del sobiran cel mira los peccadors: Déus qui veu la multitut dels hòmens; *jatsia*, Aníbal, *que* a tu sia faula o ficció...» (S57, 17-23)

La locució conjuntiva posat que. Ni Klesper ni Fabra no la citen. Par¹⁸ la dóna com a «hipotètica», en una classificació a part de condicionals i concessives. Creiem que té un clar valor concessiu. Regeix sempre subjuntiu. Apareix dinou vegades.

«empetrales ab son pripi e familiar juhi,..., *posat* que no sia acceptable a tots los homens.» (V3, 1903-1905)

«*Posat* que hajam entes o uist..., enpero coue que ara de present reconegam...» (V8, 1270-1272)

«No deuen esser loats aquells jouens, *posat que* lur fet se puga defensar...» (V9, 732-733)

«*posat*, donchs, *que* beneventurada cosa fos haver fruyció..., molt pus beneventurada cosa és...» (A141, 12-15)

Una vegada pren la forma *posat encara que*:

«ordenaren,... que no fos hom quis gosas posar entrel consol e aquell qui li portaua davant les armes del Consolat, *posat encara que* anassen ensemps per una mateixa fahena.» (V2, 309-314)

La locució conjuntiva bé que. Anotada per Par,¹⁹ però no per Fabra ni per Klesper.

«ni.ls déus no.ns han acomenats,..., *bé que* atorch que.ls fats no favoregen a tots equalment» (S55, 18-21)

«*bé que* per lo poble puscha ésser apellat miserable, no.u pot ésser.» (P97, 23-25)

Les locucions conjuntives per molt que i per poc que

Regeixen subjuntiu:

«*per molt que*.l pere li digués los grans perills que hi eren,..., null temps hac pahor.» (P115, 13-17)
 «Emperò, *per molt que* ell se umple de vi most e pruent, *per molt que* serque la son ab brogit de aygües... tant vetlà en la còcera com Règulo en lo turment.» (P103, 1-6)
 «*per poch que* sia naffarat,... pert la color...» (P107, 13-14)

La locució conjuntiva tota vegada que. Pot tenir valor concessiu, ultra el temporal. Vegeu, més endarrere, «A. Temporal».

NOTES

1. Vegeu «Hipotaxi adjectiva».
2. *Op. cit.*, p. 346 i seg.
3. *Op. cit.*, p. 382.
4. *Coord. i subord.*
5. *Sint. cat.*, p. 354.
6. *Sint. cat.*, p. 379.
7. *Loc. cit.*
8. *Sint. esp.*, p. 287.
9. *Sint. cat.*, p. 368.
10. *Sint. cat.*, p. 370.
11. Anotem indicatiu perquè *sia* ve determinat per *creu*.
12. FABRA, *loc. cit.*; KLESPER, *op. cit.*, p. 406.
13. *Sint. cat.*, p. 379. La considera, però, concessiva.
14. Per al valor causal de *per ventura*, vegeu «Hipotaxi substantiva. D. Oracions complement circumstancial».
15. *Sint. cat.*, p. 377.
16. *Op. cit.*, p. 407.
17. Per a l'ús concessiu d'aquesta conjunció, vegeu «Parataxi adversativa».
18. *Sint. cat.*, p. 376.
19. *Sint. cat.*, p. 379.

BIBLIOTECA FILOLÒGICA

Títols publicats

- 1 Pere PUJOL (comp.), *Documents en vulgar dels segles XI, XII i XIII procedents del bisbat de la Seu d'Urgell* (1913)
- 2 Pere BARNILS, *Die Mundart von Alacant. Beitrag zur Kenntnis des Valencianischen* (1913)
- 3/[1] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. I, Lletres A i B (1915)
- 3/[2] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. II, Lletres C (1916)
- 3/[3] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. III, Lletres D i E (1918)
- 3/[4] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. IV, Lletres F a Ll (1921)
- 3/[5] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. V, Lletres M a O (1924)
- 3/[6] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. VI, Lletres P i Q (1929)
- 3/[7] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. VII, Lletres R i S (1931)
- 3/[8] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló». *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. VIII, Lletres T a Z (1934)
- 4 Antoni GRIERA, *La frontera catalano-aragonesa. Estudi geogràfico-lingüístic* (1914)
- 5 Josep M. ARTEAGA, *Textes catalans avec leur transcription phonétique. Précédés d'un aperçu sur les sons du catalan* (1915)
- 6 *Estudis romànics (Llengua i literatura)*, vol. I (1916)
- 7 Pere BARNILS, *Vocabulari català-alemany de l'any 1502* (1916)
- 8 Jaume MARCH, *Diccionari de rims* (1921)
- 9 *Estudis romànics (Llengua i literatura)*, vol. II (1917)
- 10 Vincenzo CRESCINI i Venanzio TODESCO (ed.), *La versione catalana dell'Inchiesta del San Graal. Secondo il Codice dell'Ambrosiana di Milano 1.79 sup.* (1917)
- [11] INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Diccionari ortogràfic. Precedit d'una exposició de l'ortografia catalana segons el sistema de l'I. d'E. C.* (1917; 2a ed., 1923; 3a ed., 1931; 4a ed., 1937)
- 12 Pompeu FABRA, *Gramàtica catalana* (1918; 2a ed., 1919; 3a ed., 1922; 4a ed., 1926; 5a ed., 1930; 6a ed., 1931; 7a ed., 1933; facsimil de la 7a ed., 1995; 1a reimpr., 2000; 2a reimpr., 2004; 3a reimpr., 2006)
- 13 Joseph ANGLADE, *Bibliographie élémentaire de l'ancien provençal*
Pierre ROKSETH, *L'article majorquin et l'article roman dérivé de ipse*
Pere BARNILS, *Les vocals tòniques del rossellonès*
Manuel de MONTOLIU, *El llenguatge com a fet estètic i com a fet lògic* (1921)
- 14/[1] Manuel MILÀ i FONTANALS, *Epistolari d'en M. Milà i Fontanals*, vol. I, 1840-1874 (1922)

- 14/[2] Manuel MILÀ i FONTANALS, *Epistolari d'en M. Milà i Fontanals*, vol. II, 1875-1880 (1932)
- 15 Pierre ROKSETH, *Terminologie de la culture des céréales à Majorque* (1923)
- 16 Max-Léopold WAGNER, *Notes linguistiques sur l'argot barcelonais* (1924)
- 17 Jaume MEDINA i Enric SULLÀ (cur.), *Actes del Simposi Carles Riba. Barcelona, 17-19 d'octubre de 1984* (1986)
- 18 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. I, 1910-1938 (1989)
- 19 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, I* (1990)
- 20 Antoni NUGHES, *El sínode del bisbe Baccallar. L'Alguer, església i societat al segle XVI* (1991)
- 21 Daniel RECASENS, *Fonètica descriptiva del català (Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle XX)* (1991; 2a ed., rev., 1996)
- 22 Núria VILÀ, *Estudi del vocabulari de les eines agrícoles a la comarca del Baix Camp* (1991)
- 23 Loïs ALIBERT i Josep CARBONELL, *La correspondència entre Loïs Alibert i Josep Carbonell i Gener (Materials per a l'estudi de la codificació de la llengua occitana)* (1995)
- 24 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. II, 1939-1952 (1991)
- 25 Ernest QUEROL, *Anàlisi de camps lèxics de l'oví de la comarca dels Ports* (1992)
- 26 Pius FONT I QUER, Pompeu FABRA i Miquel de GARGANTA, *Un epistolari fonamental per a la lexicografia científica catalana (1928-1953)* (1991)
- 27 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, II* (1992; 2a ed., rev., 1993; 3a ed., rev., 1996)
- 28 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. III, 1953-1959 (1993)
- 29 Jordi FARRÉ i Andreu MOIX, *Els noms de casa de Llorenç i de Maldà* (1993)
- 30 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, III* (1996)
- 31 Montserrat BIGAS i Marta MILIAN, *Anàlisi morfolèxica dels noms de planta* (1996)
- 32 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents normatius 1962-1996 (Amb les novetats del diccionari)* (1997)
- 33 Ramon ARAMON, *Estudis de llengua i literatura* (1997)
- 34 Guillem CALAFORRA, Wilhelm Meyer-Lübke i 'Das Katalanische'. Introducció i traducció (1998)
- 35 Joan PETIT i AGUILAR, *Gramàtica catalana* (1998)
- 36 Joan Anton RABELLA, *Un matrimoni desavingut i un gat metzinat. Procés criminal barceloní del segle XIV* (1998)
- 37 *Miscel·lània Fabra. Recull de treballs de lingüística catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra* (1998)
- 38 Antoni M. BADIA i MARGARIT, *Les 'Regles de esquivar vocables' i «la qüestió de la llengua»* (1999)
- 39 Montserrat BARRI, *Aportació a l'estudi dels gal·licismes del català* (1999)
- 40 Francesc FELIU, *Catàleg dels manuscrits filològics d'Antoni de Bastero* (2000)
- 41 Pere BOHIGAS, *Mirall d'una llarga vida. A Pere Bohigas, centenari* (2001)

- 42 Antoni FEBRER I CARDONA, *Diccionari menorquí, espanyol, francès i llatí* (2001; reimpr., 2005)
- 43 Joan ARMANGUÉ, *Estudis sobre la cultura catalana a Sardenya* (2001)
- 44 Aurora BEL, *Teoria lingüística i adquisició del llenguatge. Anàlisi comparada dels trets morfològics en català i en castellà* (2001)
- 45 Joaquim MIRET I SANS, *Cafè i quilombo. Els diaris de viatge de Joaquim Miret i Sans* (2001; reimpr., 2005)
- 46 Simona ŠKRABEC, *L'estirp de la solitud. Arthur Schnitzler, Italo Svevo, Thomas Bernhard, Drago Jančar* (2002)
- 47 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, IV* (2003)
- 48 *El català de l'Alguer: un model d'àmbit restringit* (2003)
- 49 M. Dolors FARRENY, *La llengua dels processos de crims a la Lleida del segle XVI* (2004)
- 50 Antoni FEBRER I CARDONA, *Obres gramaticals, I* (2004)
- 51 Josep Vicenç FOIX, *Diari 1918* (2004)
- 52 *Els mètodes en dialectologia: continuïtat o alternativa? I Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit* (Barcelona, 11 de març de 2004) (2005)
- 53 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba, vol. IV, Apèndix 1916-1959* (2005)
- 54 Joan SOLER, *Definició lexicogràfica i estructura del diccionari* (2006)
- 55 Paul AEBISCHER, *Estudis de toponímia catalana* (2006)
- 56 *Cap a on va la sociolingüística? II Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit* (Barcelona, 20 d'octubre de 2005) (2006)
- 57 *Homenatge de l'IEC a Joan Coromines, en el centenari de la seva naixença* (2006)
- 58 Montserrat ADAM, *El català septentrional de transició: nova visió des de la morfologia* (2006)
- 59 *Llenguatge. Articles de 'La Vanguardia' (1999-2002)* (2006)
- 60 Jordi JULIÀ, *L'art imaginatiu. Les idees estètiques de Gabriel Ferrater* (2007)
- 61 Antoni FEBRER I CARDONA, *Preceptiva poètica* (2008)
- 62 Anna MATAMALA RIPOLL, *Interjeccions i lexicografia. Anàlisi de les interjeccions d'un corpus audiovisual i proposta de representació lexicogràfica* (2008)
- 63 *Novetats del diccionari ('Diccionari de la llengua catalana', segona edició)* (2008)
- 64 *Del llatí al romanç, com hem emplenat el buit? III Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit* (Barcelona, 17 de maig de 2007) (2008)
- 65 Pere GÓMEZ I INGLADA, *Quinze anys de periodisme: les col·laboracions de J. V. Foix a 'La Publicitat' (1922-1936)* (2010)
- 66 M. Salomé RIBES, *L'obra lingüística d'Alfons Par* (2011)
- 67 *La lingüística romànica al segle XXI. IV Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit* (Barcelona, 23 d'octubre de 2009) (2012)
- 68 Andreu BOSCH I RODOREDA, *El lèxic alguerès de l'agricultura i la ramaderia entre els segles XVII i XVIII* (2012)
- 69 Carles MIRALLES, Jordi MALÉ i Jordi PUJOL PARDELL (cur.), *Actes del III Simposi Carles Riba. Barcelona, 30 de novembre i 1 i 2 de desembre de 2009* (2012)
- 70 Josep MARTINES, *El valencià del segle XIX: el lèxic. L'aportació del 'Diccionario valenciano' de Josep Pla i Costa* (2012)

- 71 Ester LIMORTI i Artur QUINTANA, *El Carxe. Recull de literatura popular valenciana de Múrcia* (2012)
- 72 Cesáreo CALVO, *Estudi contrastiu del lèxic de la traducció italiana del 'Tirant lo Blanc' (1538)* (2012)
- 73 Miquel Àngel PRADILLA CARDONA (ed.), *Fabra, encara. Actes del III Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»* (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008) (2012)
- 74 Daniel RECASENS, *Fonètica i fonologia experimentals del català. Vocals i consonants* (2014)
- 75/1 Josep Antoni AGUILAR, *La 'Crònica' de Ramon Muntaner: edició i estudi (Pròleg - capítol 146), vol. 1* (2015)
- 75/2 Josep Antoni AGUILAR, *La 'Crònica' de Ramon Muntaner: edició i estudi (Pròleg - capítol 146), vol. 2* (2015)
- 76 M. Teresa CABRÉ (ed.), Judit FREIXA i Elisenda BERNAL, *La neologia lèxica catalana* (2015)
- 77 Joan PEYTAVÍ DEIXONA, *El català al nord de Catalunya a principi del segle XXI. Perspectiva històrica de la llengua i realitat lingüística del dialecte* (2016)
- 78 Joan PEYTAVÍ DEIXONA, *Le catalan dans le nord de la Catalogne au début du XXIe siècle. Perspective historique de la langue et réalité linguistique du dialecte* (2016)
- 79 Joan COROMINES, *Llibreta de Camp XXV de l'«Onomasticon Cataloniae». Enquestes toponomàstiques i dialectals realitzades a la Catalunya del Nord (1959-1960)* (2016)
- 80 Daniel RECASENS, *Fonètica històrica del català* (2017)
- 81 Antoni FEBRER i CARDONA, *Obres gramaticals, II* (2017)
- 82 Miquel Àngel PRADILLA (coord.), *I Jornada in memoriam de Josep Panisello* (2017)
- 83 Miquel Àngel PRADILLA (ed.), *Comunitat lingüística i norma. Actes del IV Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»* (Tarragona, 18, 19 i 20 de novembre de 2013) (2018)
- 84 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, V* (2018)
- 85 Joan MIRALLES, *'L'art de picapedrer', de Josep Gelabert (1653)* (2019)
- 86 Jordi CARBONELL i Hortènsia CURELL, *Un aspecte de la influència llatina en la prosa catalana medieval. Les relacions interoracionals en Antoni Canals* (2020)

9 788499 655123